

glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

2 / 1994

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1994, Nr. 2

Redactor șef ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordachi (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), acad. Vladimir Trebici (București),
prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu (redactor șef adjunct).

SUMAR

Din istoria neamului

John Nandriș, Epoca de fier în Dacia. Comentariu în context european 3

Bucovina – procese istorice și sociale

Ion Popescu, De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui
Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri 15

George Munteanu, Lingviști și filologi bucovineni. (Schită istorică.) 19

Personalități istorice și culturale bucovinene

Mircea Lutic, Bărbat de aleasă simțire națională și de înaltă virtute
creștinească 23

Ilie Luceac, Un pictor bucovinean: Epaminonda Bucevschi 28

Radu Economu, George Popovici (T. Robeanu) 1863–1905 39

Critică și istorie literară

Dimitrie Vatamaniuc, Eminescu și Bucovina 44

Mircea Diaconu, Mircea Streinul și literatura bucovineană 50

A. D. Rachieru, Traian Chelariu sau rafinamentul clasicist 62

Poezie. Proză

Arcadie Suceveanu, Poezie 66

G. Bostan, Poezie 77

Ion Popescu-Sireteanu, Tablete 88

Dumitru Hrinciuc, „Flori de lumină a făcut să răsară.”, Poezie. Proză 90

Folclor bucovinean

Restituiri folclorice din *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în
Bucovina*, anul 1868 104

Aniversări cernăuțene

Mircea Pahomi, Ctitorii românești la Cernăuți 113

Dragoș Olaru, „Dorind a merge în Bucovina la Cernăuți...” (130 de ani de la primele
turnee teatrale românești la Cernăuți.) 121

Arhiva Bucovinei

Ștefan Hostiuc, Societatea academică „Junimea” din Cernăuți (Fondul Dugan,
Arhivele Statului, Iași.) 126

Rodica Scraba, Arcadie Dugan: o viață consacrată „Junimei” (I) 131

Restituiri

A. Hurmuzachi, Care e caracterul și tendința învățământului la noi? 136

Din istoria neamului

EPOCA DE FIER ÎN DACIA. COMENTARIU ÎN CONTEXT EUROPEAN

John Nandriș

University of London

Atât din punct de vedere geografic cât și științific, profesorul Pittioni de la Viena a ocupat întotdeauna o poziție centrală în arheologia preistorică a unei arii din Europa care a mediat, milenii de-a rândul, între estul și vestul continentului. În același spirit, aș vrea să discut o problemă care privește natura relației dintre Europa de vest și cea de est, și anume natura urbanizării incipiente în societățile europene indigene la nord de limitele Imperiului Roman. Subiectul este mult prea amplu pentru a fi tratat aici altfel decât parțial. Miezul problemei este relația dintre forma *oppidum* (în termenii arheologiei La Tène) a societăților din Epoca Fierului în Europa occidentală și forma descoperită în societatea corespunzătoare din Europa răsăriteană la nord de frontiera romană, adică aceea a Epocii Fierului la daci, ale cărei rămășițe se mai găsesc și astăzi în România modernă și regiunile învecinate.

Pentru a da o impresie asupra societății trace și respectiv dacice, ca fenomen la fel de considerabil în est ca cea celtă în vest, și pentru a atrage atenția asupra faptului că ea reprezenta un factor de echilibru în tabloul de ansamblu al Europei în acea perioadă, voi fi nevoit să nu țin seama de o serie de probleme de detaliu. Astfel nici nu voi uzurpa funcțiile unor studii recente ca, de pildă, cel al lui Daicoviciu¹ asupra dacilor sau cel al lui Mocsy² asupra Moesiei superioare, în care cititorul poate găsi relatări mai complete.

Se recunoaște în general că dacii, în ciuda unei culturi bogate, nu au dezvoltat *oppida* în sensul așezărilor circumvalate din Franța sau Germania (de ex: Manching) care acopereau adesea arii foarte largi. În afară de dimensiune și formă, orice definiție ar evidenția și funcțiile de natură militară, politică, domestică, industrială, comercială și religioasă ale acestor *oppida*, toate în interiorul unui perimetru. În Europa occidentală, apariția acestui mod de comportament urban este uneori legată de existența lui anterioară în regiuni din cadrul Imperiului Roman și e privită ca fiind o derivație din ținuturile sudice mediteraneene.

O altă problemă crucială este în ce măsură fenomene ca scrisul existau (de ex. la Berne – Engen) înaintea cuceririlor lui Cezar și care ar fi atunci argumentele pentru datarea „orizontului lui Cezar” în așezările celte. Nu îmi propun să le discut aici dar merită amintit că Fevrier³ pune accentul pe noua evoluție a unei perspective preistorice asupra modelurilor de așezări care duc *la oppida* din Galia de sud, o arie mult mai apropiată de sursele mediteraneene decât cea asupra căreia mă voi opri; de asemenea subliniază necesitatea de a studia relațiile dintre toate straturile de așezări și interconexiunile lor.

Referitor la această temă generală aş vrea, în primul rând, să spun ceva despre natura civilizației dacice în Epoca de Fier, inclusiv despre perspectiva din care s-a născut, fiindcă acest subiect nu se bucură de atenția pe care o merită atunci când se iau în considerare fenomenele majore din Epoca de Fier.

Definiția urbanizării a fost adesea discutată, niciodată rezolvată și cuprinde, firește, o mare varietate de factori. În ceea ce ne privește ne vom opri asupra chestiunii gradului și scării de aglomerare, în cazul unei așezări care cuprinde multiplele funcții menționate mai înainte, cu anexele lor, cum ar fi băutul monezilor, scrisul, transportul, lucrările publice și localizarea funcțiilor în cadrul întregului. Un studiu mai profund ar conține, în mod obligatoriu, o examinare mai minuțioasă și poate chiar cuantificarea acestor criterii.

Precursorul orașului a fost satul de agricultori-fermieri neolitic, prefigurat el însuși de un număr de așezări de pescari-vânători. Dintre funcțiile enumerate mai sus, satul neolitic o îngloba numai pe cea domestică, uneori cu semne de funcție socio-religioasă diferențiată și cu un oarecare grad de localizare a activităților. Datorită acestui fapt și a dimensiunii lui, se putea compara cu satele care au fost întemeiate cu succes în regiuni favorabile vânătorului și pescuitului, cum ar fi Mezirich, Suberde, Madamagh, Mureyba'at sau Lepinski Vir. O bază și mai importantă pentru comparația așezărilor de ferme și de vânătoare de orice tip este legătura lor cu resursele imediat accesibile care se găsesc în jurul terenului. Ciclul anotimpurilor era și el important în ambele cazuri, deoarece aceste resurse aveau o productivitate variată în timpul anului. Distanța de o așezare, dincolo de care productivitatea scade brusc, a fost convenționalizată la cca. 10 km pentru vânătoare și cca. 1 km pentru agricultură.⁴

Se poate susține că satul neolitic nu constituie o ruptură fundamentală între așezare și zona de resurse. El este legat de zonele de resurse ale mediului înconjurător la fel ca așezările de vânători/pescari. Așezările *oppida*/urbane, sunt cele care constituie o astfel de întrerupere fundamentală, prin faptul că în oraș există o populație mai numeroasă și o gamă mai largă de activități complexe, specializări și materiale exotice decât ar fi posibil printr-o exploatare nemijlocită a zonelor de resurse accesibile din împrejurimi. Aceasta ar putea fi considerată o definiție parțială a urbanizării, pe lângă simplul fapt de a înșirui funcțiile cuprinse în cadrul orașului.

În forma în care se întemeiaseră *oppida* La Tène occidentale, ele nu aveau valoare de supraviețuire în perioada ocupației romane, ceea ce ar putea însemna că procesul de evoluție a fost mai degrabă întrerupt decât inițiat de influențele romane. Dacă aceste așezări foarte mici (spre deosebire de fortărețele de pe dealuri cărora li se aplică uneori termenul) reprezintă ceva de natura urbanizării, se poate naște întrebarea dacă aceasta se datorează de fapt exemplelor mediteraneene.

Ca o alternativă se poate sugera că existau o sumedenie de ocazii pentru un schimb de trăsături caracteristice (inclusiv cele ale așezării *oppida*) între lumea celtă și dacă, fără să existe o legătură obligatorie cu Mediterana occidentală, și înaintea perioadei orizontului lui Cezar în vest. Încă din secolul al IV î.Ch., cel puțin, celtii ajunseseră în Europa de răsărit, iar în timpul lui Burebista (80-44 î.Ch.) așezarea dacică se răspândise la vest peste bazinul unguresc, incluzând arii din Cehoslovacia. Așezarea dacică includea elemente de proveniență indigenă și pontic-grecească, mai degrabă decât surse romane, constituind un întreg la fel de complex ca cel oppidan. Erau incluse baterea de monedă, încă dinainte de 250 î.Ch., metereze cu lucrătură în lemn și zidărie cu blocuri pătrate de piatră, nume înscrise pe diverse obiecte, care se găsesc și în tumulii princiarci traci din secolul 5 – 4 î.Ch. și multe altele.

Vreau să fie foarte clar că nu pretind nici o clipă că toate trăsăturile importante din civilizația celtică occidentală ar proveni de la daci; acesta este și motivul pentru care m-am referit la sugestia lui Février despre importanța fundalului preistoric local. Este limpede că dacii au preluat foarte mult de la celți. Vreau doar să sugerez că, în orice caz, aveau loc importante dezvoltări indigene în interiorul lumilor dace și celte la nord de *limes*, ca o continuare directă a perspectivei preistorice și independent de lumea romană. Vreau să pun în evidență forța și importanța legăturilor reciproce dintre celți în Europa de vest și daci în est, adăugând că aceștia; la rândul lor, preluau mult, pe lângă dezvoltările lor deja în curs, de la lumea greacă și, în mod deosebit, de la coloniile pontice. Vreau să spun că elementele care intrau în compoziția așezării urbane la acel nivel au apărut într-adevăr în Dacia; și că întregul format de ele nu este mai puțin complex decât *oppida* dar că există motive serioase, legate de condițiile locale și de preistoria lor, pentru care aceste elemente nu au luat forma de aglomerat de la occidentalul oppidum, ci cea disociată a modelului dacic.

Rezolvarea problemei relațiilor dintre Europa de vest și cea de est trebuie să depindă de argumente cronologice detaliate, pe care sper să nu le maltratez prea mult prezentând în linii atât de mari principiile generale ale cazului de mai sus. Urmează acum să cercetăm fundalul și caracterul civilizației dacice în legătură cu această problemă.

Epoca bronzului în România prezintă o regionalizare complexă, care este mai evidentă în stadiile timpurii și de mijloc. Parte din fundalul Epocii Bronzului târziu și a Fierului timpuriu este rezumată în tabelul 1. Aria de nord de Marea Egee, până mult dincolo de Transilvania, era ocupată de populații trace, printre care îi putem distinge, în jurul secolului IV î.Ch., pe geți care erau strămoșii direcți ai dacilor. Conducătorii acestor traci au cunoscut o formă de măreție locală, demonstrată de mormintele tumulus găsite în Bulgaria, în sudul României și până sus în Moldova, după cum arată obiectele de aur găsite în 1960 la Cucuteni-Băiceni. Tumuli ca Aghighiol în Dobrogea sau Vratsa în Bulgaria cuprind obiecte de metale prețioase bogat decorate, vase, arme și armuri; alte descoperiri sunt coifurile de aur sau argint masiv de la Coțofenești sau cele din muzeul de la Detroit; ritonul de la Poroina, cosașii de la Brădești, tezaurul de la Craiova, toate într-un stil naturalist și zoomorf influențat de surse clasice și scite. Baza lor economică – creșterea nivelului social – se explică în parte prin schimbul (după cum spune Menandru) de cereale, vite, pești, miere și sclavi cu grecii, ei primind în schimb uleiuri, vinuri, ceramică fină, bijuterii, bani grecești și macedonieni.

EPOCA DE BRONZ ȘI DE FIER ROMÂNEASCĂ, FUNDAL AL DACILOR

A doua Epocă de Fier (Perioada geto-dacă) I, II, III, IV.

cca 27 d.Ch. Retragerea administrației romane
cca 250 d.Ch. Romanii se retrag la Dunăre

Romanii în Dacia

105–106 d.Ch.	Al doilea război dacic al lui Traian	Sinuciderea lui Decebal
101–102 d.Ch.	Primul război al lui Traian	Ridicarea Sarmisegetuzei
80 î.Ch.	Regatul dac Decebal (86–106 d.Ch.) Burebista (80 – 44 î.Ch.)	Domițian plătește tribut lui Decebal Ucis în același an cu Cezar
300 î.Ch.	Sec. II î.Ch. fortărețele principale de deal 250 î.Ch., dacii bat monede Celții în Transilvania – Cucuiești, Apahida, Mediaș	Cca 100 î.Ch. căldarea Gundestrup făcută în S-E Europei Cca 200 î.Ch. bastarnae (celți) se stabilesc în Moldova.

Prima Epocă de Fier. Hallstatt D.

cca 350 î.Ch.	Celții în regiunile extra-carpatic	346-3 și 335 Alexandru în Serbia și la Nord de Dunăre
cca 400 î.Ch.	Comoara de la Craiova Celții la Fântânele. Morminte princi- are trace – Agighiol (Dobrogea), coiful Coțofenești etc. Fortărețele Stâncești și Cotnar (N. Moldovei).	513-512 Dacii în S-E Europei 514 Lupte între Darius și sciti și geți.
550 î.Ch.	Bârsești și Ferigilor; tumuli de incine- rație	
600 î.Ch.	Apar influențele grecești și scite Cimitirul Stoicani, Balta Verde (650 – 550 î.Ch.) Colonii grecești la Marea Neagră (650-750 î.Ch.) Cultura Basarabi (Ilirică) din secolul VIII (Hallstatt 133) se continuă la Stoicani (c.f. Cimitirul Verghina)	Sciti din cca 600 – sec. IV î.Ch. sau chiar mai târziu
800 î.Ch.	Comoara de la Bârlad (Fier) în Moldova (Hallstatt B2)	Cal pentru care și călărie
900 î.Ch.	Vârtop (Fază târzie a ceramicii brune canelate) (C.f. Lechnița, Val-Daly) (Hallstatt B1) Câmpul de urne Balta Verde	
1000 î.Ch.	Hallstatt A2	Comoara de la Uioara incluzând resturi de fier
1100 î.Ch.	Pecica (Faza timpurie a ceramicii negre) (Hallstatt A1)	Începând din cca 1200–1100 î.Ch. până în sec. IV cultura la Koban din Caucaz are legături cu Ungaria și Europa de Est.
1200 î.Ch.	Babadag (fortăreață de deal în Dobrogea)	

Nu mai e nevoie să spun că tracii erau un grup indo-european. Merită, însă, să schițez câte ceva din vasta rețea de legături dintre aceste popoare astfel încât influențele pe care le subsumează să nu fie considerate ca fiind la o scară prea locală. Conexiunile lor cu cultura Kobană se leagă în cele din urmă cu toată problematica numită traco-cimeriană, iar aceste conexiuni cu Caucazul apar din secolul XI-XII î.Ch. în Ungaria.⁵ Fenomenul somptuoșității princiere locale apare la sfârșitul secolului VI î.Ch. la Trebeniște, la nord de lacul Ohrida, la vecinii iliri ai tracilor. În plus, Sulimirski⁶ a atras recent atenția asupra răspândirii largi de toponimii trace la nord de Carpați, munții Tatra și Nipru toate nume care sunt trace și nu slave. Strabon observă că geto-dacii se întindeau la nord-vest până la ariile așezărilor germanice, inclusiv munții slovaci și râul Morava în Moravia; după Cezar, dacii ajungeau, la vest, până la pădurea Hercyniană, o observație care se leagă de expansiunea lor în vremea lui Burebista.

Terminologia păstoritului din întregul lanț carpatic provine din terminologia păstorilor tracii (și nu doar români);⁷ evidența lingvistică demonstrează că tracii au supraviețuit în Carpați cel puțin până în secolul X d.Ch., iar terminologia păstoritului s-a păstrat după slavizarea păstorilor. Existența ei amintește de cel mai important mecanism economic în munții din Europa de sud-est, și anume de transhumanța, care este încă perfect ilustrată de ciobanii români din Carpați și de corespondentul și aliatul lor lingvistic, valahii din munții Epirului și Albaniei. K. Killian⁸ a folosit de curând exemplul vlahilor în discuția despre mecanismul transhumanței în timpul Epocii de Fier timpurii în nordul Greciei. Acest sector al economiei este foarte relevant pentru discuția noastră despre forma luată de urbanism la dacii care practicau acest mecanism al transhumanței, cum o demonstrează și așezările lor.⁹ Probabil că în aceeași situație se aflau dardanienii din Moesia Superioară¹⁰, iar M.V. Garasani¹¹ pretinde că materialul dardanian este identic cu cel geto-dacic (deși este contestat de Todorovic)¹².

Sulimirski susține teoria ocupației trace în Carpații occidentali și la marginile nordice ale colinelor de la poalele lor și, cu altă ocazie, ar trebui cercetată importanța transhumanței ca explicație funcțională a acestei răspândiri. Sciții agricultorii din zonele ucrainiene și ale sudului Rusiei erau probabil o populație tracă condusă de sciții regali. Cultura Lausitz din Polonia, de la mijlocul și din ultima parte a primului mileniu î.Ch., pătrunde în sud numai până la poalele Carpaților, prin multe fortărețe de deal ca, de pildă, valea Dunajec, iar Sulimirski pornește de la premisa că în acea vreme dealurile erau ocupate de populații de păstori.

Cele spuse mai sus pot fi sau nu pot fi adecvate pentru a da impresia asupra întinderii teritoriului, de la Tatra din Cehoslovacia la Nistru în Ucraina și spre sud până la Rodope, care să ne permită să vorbim, în mod legitim, despre o influență tracă. Mobilitatea păstoritului transhumant putea juca un rol important în promovarea unei unități culturale. Unii autori clasici ca, de pildă, Herodot au arătat că dacii popoarele tracice ar fi putut realiza o unitate politică, ei ar fi constituit o entitate formidabilă. Unul din subiectele pe care ni le-am propus în articolul de față este examinarea cauzelor de disociere a formelor politice din această regiune în legătură cu problema așezărilor urbane, inclusiv problema dacă poate fi acceptată (fiindcă uneori este) stigmatizarea formelor care s-au născut de fapt ca eșecuri, într-un anume sens nefiind nici urbane, nici industriale.

Următoarea influență majoră, în istoria acestei regiuni, care trebuie luată în considerare, este cea a celților care, de la sfârșitul secolului V î.Ch., se răspândeau din

vest către estul Europei, din cauze pentru care nu s-a găsit o explicație satisfăcătoare. În bazinul carpatic au venit în contact cu dacii și este remarcabil că relația dintre ei, deși nu integral pașnică, a avut drept efecte nu doar influențarea reciprocă dar și ceea ce se numește în arheologie grupuri mixte celtice și geto-dace. Există o mare deosebire între acestea și impactul asupra Daciei al invadatorilor din est care, în perioadele preistoriei și chiar ale istoriei, au fost în mare măsură destructive. Astfel de grupuri sunt ilustrate în cultura Puhovo (Puchov) a ariei slovaco-moraviene până în Tatra. Tocik¹³ le reprezintă ca fiind de tipuri locale și târzii Hallstatt și La Tène, cu contribuții dacice nu numai în cazul ceramicii dar și în cel al cetăților fortificate și al localităților de cult ca, de pildă, Nitriansky Hradok, Devin lângă Bratislava sau Zemplin în Slovacia¹⁴.

Există grupuri similare la nord de Carpați în sudul Poloniei, în valea râului San și în Slovacia de est. Între Przemysl și Lvov în cultura Lipica există morminte princiare conținând atât importuri romane cât și obiecte celtice în chip de morminte secundare în tumuli mai vechi și de incinerare pentru înmormântări mai obișnuite. Și aceasta reprezintă un grup celto-tracic și a fost influențat de grupul Zemplin (Bodrog) în Slovacia de est. Înlocuirea lui de către Przeworsk, în secolul II î.Ch., reprezintă probabil începuturile slavizării tracilor. După Traian, costobocii din nord-estul Carpaților apar ca daci cu un suprastrat celtic iar carpii la sudul lor, în Moldova, reprezintă dacii liberi din secolele II-III d.Ch.¹⁵. Cotini și Orsi prezintă amestecuri asemănătoare care trăiesc în regiunea Kosice. În Moldova se așezaseră celții Bastarnae în jur de 200 î.Ch., motiv pentru care Pentinger numește Carpații *Alpes Bastarnicae*.

Tabelul 2

CELȚII DIN Sud-Estul EUROPEI

100	50	<i>Oppida</i> Central Europene
	125	(cca. 100 î.Ch., cazanul Gundelstuf făcut în S-E Europei)
200	279	Celții fac raiduri în Grecia, atacă Delfi. Unii din ei traversează Anatolia și se așează în Galatia.
	281	Celții luptă din nou în Bulgaria
	298	Celții înfrânți în Bulgaria
300		Cimitirul Ciumești
		Scordisci celți ocupă N. Serbiei (Zidovar în Banat)
	310	Celții se luptă cu Ilirii
	335	Trimis celt îl întâmpină pe Alexandru pe Dunăre
	346-3	Filip și Alexandru în Serbia
	350	Celții în jurul Carpaților și al bazinului Dunării, de asemenea pe Vistula și Oder
	369	Mercenari celți în Peloponez
400		23 din cele mai vechi morminte, la Fântânele, Cimitirul 1 (Transilvania)

Tabelul 2 prezintă câteva din datele istorice asociate cu celții din sud-estul Europei și indică durata perioadei în care cele două lumi tribale din est și din vest au fost în contact, înaintea apariției așezărilor *oppida* în Europa. Cimitirul din Ciumești, descoperit în 1961 în dunele de nisip din N-V României, demonstrează că somptuo-

zitatea celtă lua o altă formă față de cea a prinților traci. Coiful de fier împodobit cu o pasăre de bronz în vârf este celebru; 200 de ani mai târziu echivalentul lui apare pe cazanul Gundelstrup, pe care mulți savanți îl consideră acum în tradiția sud-est europeană de prelucrare în relief a argintului care datează de la Agighiol și din vremea altor tezaure trace.

Mai apropiată în timp este analogia găsită pe falera dacică de argint de la Sureca, în regiunea Covasna (cu reprezentarea unui cavaler cu coif împodobit cu o pasăre în vârf, probabil parte dintr-o comoară îngropată în secolul II î.Ch.). Printre mormintele de la Ciumește se aflau și patru morminte de incineratie. Cimitirul de pe promontoriul de la Fântânele, în Transilvania, pare să reprezinte o dată mai timpurie decât se credea până acum pentru așezarea popoarelor celte în teritoriul dac. Crișan¹⁶ a stabilit că 23 dintre cele mai vechi morminte din acest mare cimitir datează de la începutul secolului IV. Printre cimitirele celte europene acesta e al doilea ca mărime după Münsingen; în același timp e reprezentată și populația geto-dacă cu întreaga gamă de tipuri de ceramică locală contemporană.

Ca și în cazul materialului trac, scopul nostru nu este o descriere a asamblării, ci o schiță de referință pentru trăsăturile prezente în civilizația dacă; ne vom opri, deci, asupra acestui popor remarcabil, și mai ales asupra istoriei și culturii lui înaintea cuceririi romane din 106 d.Ch.

Fiindcă părerea noastră despre eficacitatea filologiei este mult mai caritabilă decât cea a lui Voltaire (care susținea că vocalele nu reprezintă nimic, iar consoanele foarte puțin) putem afirma, împreună cu Strabon, că geții și tracii vorbeau aceeași limbă; nu există nici o îndoială că termenii de geți și de daci erau interșanjabili pentru autori clasici ca, de pildă, Strabon și Trogus Pompeius (*Daci quoque suboles getarum sunt*)¹⁷. Un număr de cuvinte dacice (în jur de 1150 de antroponime și 900 de toponime) s-au păstrat în operele autorilor antici, iar la Dioscoride s-au păstrat și bogatele cunoștințe despre plantele medicinale ale dacilor împreună cu numele a cca. 42 de plante. Trebuie să amintim că celții aparțineau unui grup principal separat de limbi indo-europene, ceea ce face ca faptul întâlnirii și simbiozei celor două popoare să fie și mai însemnat. Relația este după cum urmează:

<i>Grupul Kentum</i>	<i>Grupul Satem</i>
latin	sanscrit
grec	persan (iranian)
celtic	scit
german vechi	<i>traco-daco-iliric</i>
	grupuri balto-slavice

În grupul kentum palatele – Korg(h) – corespund aspiratelor – sorz – grupului satem, și numele din grup se referă la cuvântul o sută. Limba română, împreună cu albaneza, a reținut până astăzi în jur de 160–185 de cuvinte¹⁸ care derivă din substratul traco-iliric și nu din latină sau din alte surse. Ca și celții, dacii pot fi definiți pe temeie arheologice și lingvistice. Denumirile de fortărețe de deal și așezări dacice se terminau adesea în *dava* care înseamnă „oraș”, „piață” și erau cunoscute de greci sub numele de *poleis*.

După ce geții s-au opus lui Darius în Dobrogea în 514 î.Ch., numele lor nu s-au mai auzit decât foarte rar până la mijlocul secolului IV dar, din punct de vedere arheologic, nu există nici o îndoială că ei au fost prezenți cel puțin de la începutul secolului VI î.Ch. Atât Hecateu cât și Sofocle, care scriu în secolul V, îi menționează pe geți. În secolul I-II î.Ch. centrul puterii geto-dace se mută din Valahia în Transilvania și este util să separăm termenul dac pentru a ne referi la acest transfer și la perioada următoare. Cu conducători ale căror nume sunt cunoscute și în vremea noastră, dacii au atins o coeziune politică considerabilă sub Burebista în primul secol î.Ch. și sub Decebal în primul secol d.Ch. Motivul principal a fost confruntarea cu Roma iar centrul organizării politice au fost munții Orăștie, în sudul Mureșului, către partea occidentală a Alpilor transilvani. Aici Burebista își avea capitala în fortăreața de deal Costești, în interiorul căreia se află sanctuarele elaborate ale Sarmisgetuzei. Cum spune Florus (XVII, 18-19): *Dacii inbaerunt montibus.*

Burebista a fost, fără îndoială, un expansionist și a dus lupte în Balcani în jurul anilor 60 î.Ch.; dacii i-au învins pe boii și pe tauriști în 60-59 î.Ch. și au intrat în Dobrogea și Moesia până la lanțul Haemus. Dacii erau atât de influenți și de implicați în politica romană încât Burebista a ajuns să fie de partea lui Pompei împotriva lui Cezar care, probabil, ar fi luat măsuri împotriva lui dacă nu ar fi fost amândoi asasiinați în 44 î.Ch. Sub Burebista aria de influență dacă s-a întins peste bazinul ungar până la Budapesta și Bratislava, Devia și Nitra în Moravia, limita cea mai de vest fiind reprezentată de lampa dacică din Müllendorf în Burgenland¹⁹. Obiecte materiale dace se găsesc și la Zemplin în Slovacia și la nord de Carpați, până în sudul Poloniei și în Ucraina. Nepper-Ibolya a atras atenția asupra descoperirilor în Alföld și asupra concentrării din jurul Biharkeresztes care, de la mijlocul secolului I î.Ch., „a fost puternic și permanent dacă”²⁰. Tizantul (canalul Tisa) a rămas teritoriu dac până la sfârșitul secolului I d.Ch., în ciuda pătrunderii izigilor sarmați în teritoriul ungar care, până la Cucerirea Daciei în 106 d.Ch., au format grupuri de o anume coeziune numai în Duma – Tisza – hoz (regiunea dintre Dunăre și Tisa). În secolul 2 d.Ch., o parte a populației dace rămâne pe loc, în timp ce sarmații se apropie de frontiera vestică a Daciei. Harta Nepper-Ibolya o completează pe cea a lui Parducz²² care arată așezări dacice întinzându-se până la așezarea Gellerthegy-Taban la Budapesta²³. Chiar și în secolul trei î.Ch. sarcofagul fiului unui interpret dac (interpretes Dacorum) de pe lângă *Legio I adiutrix* de la Szöni (Brigetio) lângă Komárom pe Dunăre, deasupra Budapestei, a fost folosit pentru a susține prezența continuă a dacilor în aceste locuri; unul din motive este că interpreții legiunilor tratau doar cu barbarii liberi²⁴. Garasannin²⁵ a atras atenția asupra prezenței unui mare număr de obiecte dacice în mormântul de sec. II-I î.Ch. de lângă Nis în Serbia, care are un caracter evident iliric și în cimitirul de lângă Belgrad, în ceea ce ar fi trebuit să fie teritoriul Skordi – celtic.

Între Burebista și perioada celui de-al doilea mare conducător al dacilor al cărui nume îl cunoaștem, Decebal, în secolul I d.Ch., au avut loc lupte peste Dunăre între daci și romani. Înaintea împăratului Traian, Domitian îi plătea tribut lui Decebal, lucru remarcabil dacă luăm în considerație faptul că ultimul era un conducător barbar de la nordul Dunării. El a condus rezistența împotriva romanilor sub Traian care, în cele din urmă, a ocupat provincia. După înfângere, Decebal s-a retras în munți unde a fost urmărit de o patrulă de recunoaștere romană (exploratores). Sinuciderea lui în momentul când a fost prins este redată pe columnă lui Traian. Detaliul istoric de care dispunem ne permite să știm numele și cariera decurionului roman reprezentat pe relief care a dus capul lui Decebal, retezat după sinucidere, să-l prezinte lui Traian. E

vorba de Tiberius Claudius Maximus, soldat de profesie, decorat de multe ori, care avea în jur de 41 de ani în momentul când se întâmplau acestea și a cărui piatră de mormânt a fost descoperită în 1965 în Macedonia lui natală, lângă Filipe²⁶.

Faptele de mai sus pot da o oarecare impresie a greutății politice pe care o reprezentau dacii pentru romani; a întinderii lor geografice în Bazinul Carpatic și în afara lui în acele timpuri; iar din mulțimea de fapte istorice cunoscute despre cultura lor materială, arheologia este cea care a completat imaginea culturii lor naționale și va rezolva problema modelului așezării lor și a ierarhiilor lor economice. Este clar, însă, că în primele secole d.Ch. – î.Ch. dacii constituiau o civilizație bine definită și complexă, cu o coeziune politică destul de importantă.

Referințele autorilor clasici îi caracterizează drept un popor pașnic și sedentar, care credea în nemurirea sufletului. Herodot îi descrie ca pe „tracii cei mai nobili și cei mai drepti”. Regiunea în care trăiau era diversificată din punct de vedere topografic, bogată în resurse și economic autonomă. Munții și pădurile ținuturilor lor natale au avut o influență puternică asupra caracterului așezării și a culturii dace; la aceasta se adaugă influența grecilor mai întâi și apoi a celților, astfel încât multe din elementele așezărilor, societății și tehnologiei lor sunt la fel cu cele din ținuturile natale vest-europene ale celților dar cu o configurație diferită. Influența locului e demonstrată de mod intensiv în care dacii își foloseau mediul înconjurător care era bogat în plante și cherestea, cu terenuri agricole la șes și pășuni muntoase. Au fost un adevărat popor al Epocii Fierului, prin felul remarcabil în care au dezvoltat prelucrarea fierului, a argintului și a bronzului.

Ca și popoarele britanice ale Epocii Fierului, celții și dacii erau organizați tribal cu centre fortificate care slujeau drept capitale teritoriale sau locuri centrale, cu o ierarhie a sub-centrelor legate între ele. Fortificații înconjurate de val și șanț sau cu turnuri sunt cunoscute în Dacia începând din secolul IV î.Ch. dar dezvoltarea principală a cetăților și a clădirilor anexe începe cu secolul II î.Ch. *Oppida* au apărut în Europa occidentală în ultimul sfert al aceluiași secol; este limpede că trebuie lămurite multe detalii și probleme de cronologie pentru a stabili relația între modelele de așezare estice și vestice. Nu e cu puțință să o facem aici și, probabil, nici nu se va face deocamdată. Trebuie deci să ne limităm la prezentarea problemei principale.

Ne amintim că *oppida* aveau caracteristica de a conține într-un singur perimetru funcții de natură militară, politică, domestică, industrială, comercială și religioasă. Se pare însă că la Manching începem să deosebim părți separate ale așezării cu funcții diverse. Și modelul dac de așezare include elemente separate:

1. Fortificații amplasate strategic pe vârfurile unor dealuri abrupte, cu zidărie cu blocuri de piatră pătrate și pereți de moloz cu grinzi de lemn orizontale. Nu apar cuiele de fier din *marus gallicus*, deși ele sunt folosite abundant în casele dacice.

2. Așezări domestice în general, compuse din case de lemn dar fără să excludă construcția de piatră (de ex. Fețele Albe). Ele sunt răspândite printre grădini și livezi, sau păduri defrișate, de-a lungul crestelor sau în văi, sau chiar pe mici terase săpate pe versantul colinelor.

3. Așezări de munte de păstori și crescători de vite (de ex. Mellia sau Rudele) găsite la 1300–1400 m înălțime. Atât din punct de vedere al formei cât și al conținutului ele amintesc de stâna românească modernă; de aici turmele sunt duse la păscut în timpul transumanței de vară.

4. Legate de cele mai importante centre, existau sanctuare și locuri rituale, mai ales la Sarmisegetuza, cu incinte din piatră, alcătuite din blocuri de andezit, cu forme

diferite cuprinzând și sanctuarul – calendar circular. Aceste sanctuare remarcabile sunt tot atât de unic și de specific dacice pe cât e Stonehenge de unic și de specific britanic (și nu mai e nevoie să adaug că nu există nici o legătură între cele două).

5. Așezări industriale pentru diverse activități de tipul prelucrării fierului. Acestea, ca și olăritul, mai erau executate și pe o bază domestică; în același timp exista și olăritul la roată, profesionist.

Un rezultat al condițiilor specifice de ecologie, topografie și adaptări culturale născute dintr-un fundal preistoric este faptul că în modelul dac funcțiile militare și politice, domestice, industriale și rituale ajunseseră într-adevăr la un nivel înalt de dezvoltare dar erau separate pe diverse fortificații, uneori foarte apropiate. Nici cele cu circumvalații nu trebuie deci numite *oppida*. Alta este situația vest și central europeană, unde celții dezvoltau fortificații foarte mari, numite cu un termen roman *oppida*, care cuprindeau toate aceste funcțiuni în interiorul unui perimetru care, de pildă la Manching, depășește ca scară cetatea medievală învecinată de la Ingolstadt. Toate funcțiile multiple sunt prezentate și în modelul dacic și ar fi foarte greu de susținut cu argumente cantitative sau calitative că acestea ar fi în vreun fel inferioare. Atât modelul dacic cât și cel celtic reprezintă o evoluție paralelă a fenomenului de urbanizare în aceste societăți europene, dezvoltându-se pe baza vieții rurale care nu-și modificase substanța inițială. Modelul dispersat al așezării dace pare totuși să fi reprezentat și să fi rămas o adaptare extraordinar de viabilă la zonele de resurse ale unei zone ca Transilvania, cuprinzând metode de exploatare a unui asemenea ambient. Frântura dintre așezare și zona de resurse, despre care am spus mai înainte că este aproape mai fundamentală decât întemeierea satului neolitic, nu a fost necesară. Validitatea și tenacitatea (rămasă extraordinară până în zilele noastre) a formelor rurale întemeiate de societățile țărănești române poate fi o explicație parțială a mării lupte pentru unitatea politică în toată aria, dusă de figuri ca Ștefan cel Mare al Moldovei în Evul Mediu. O mare parte a acestei adaptabilități rurale poate fi doar documentată arheologic și nu în termeni istorici convenționali; în această încercare trebuie pornit de la realizarea că e vorba de o tehnologie bazată pe lemn astfel încât absența evidenței este departe de a fi o evidență a absenței. Dar, mai mult decât atât, se pot citi relatări moderne ale războaielor dacice care sunt efectiv identice cu cele scrise în secolul XIX. Metodele arheologice sunt cele ce vor aduce lumini noi în structura unei perioade bogate și complexe.

Nu am atins o serie de aspecte ale economiei și tehnologiei dace. Nu am pomenit de arhitectura lor, care includea metereze cu palisadă de lemn și fațade cu zidărie de piatră (printre care zidurile din Sărățel, lângă Bistrița, foarte apropiate de *murus gallicus*) dar și canale de apă, țevi de teracotă (chiar și în așezările domestice), cisterne căptușite cu mortar, olane de ceramică și protome cu cap de animal, construcții de lemn cu lucrătură în fier, (încuietoare, balamale, cuie, șuruburi, gheare) și plumb folosit la zidărie. Începând cu 250 î.Ch., dacii băteau monezi; au fost găsite și matricele folosite. Există o formă embrionară de scris care este la fel de convingătoare în ceea ce privește nivelul de alfabetizare ca și în cazul celților. Mitologia și religia lor erau foarte dezvoltate și, în afară de credința în viața de apoi, autorii clasici atestă și preocupările lor cu botanica, medicina și astronomia. Au construit drumuri și au făcut mult negoț, mai ales cu grecii²⁷. Capacitatea lor de a se organiza politic e dovedită atât de argumente istorice cât și de efortul social necesar pentru a construi terasele, sanctuarele și fortificațiile de deal. Arta prelucrării fierului era atât de avansată încât nici nu poate fi vorba de a încerca să o rezumăm aici; ne vom limita

doar la un singur exemplu special, care ține de mediul deluros și anume crampoanele pe care le făceau. Sunt foarte asemănătoare cu cele folosite în ziua de astăzi pe ghetari, dar erau folosite în mod obișnuit pe povârnișurile dealurilor din jurul Sarmisegetuzei; o paralelă etnografică poate fi găsită în România de azi, cu aceeași funcție (Muzeul din Caransebeș; înv. nr. et. 175). Celelalte numeroase obiecte de fier sunt unelte, compase, topoare, lopeți, cosoare, pluguri, părți de vehicule și harnașament, vase de fier, chei, doage de butoi, arme care, toate, sugerează o gamă largă de activități diferite și dau impresia reală asupra amploarei acestei culturi. O altă ocupație importantă este prelucrarea argintului (pentru ornamente) și a bronzului (inclusiv vase și trâmbițe) și foarte puțin cea a aurului, după câte știm. Recoltele lor erau extrem de variate și creșterea animalelor și vânatul foarte importante. În afară de speciile mai obișnuite, menționăm prezența pisicii, a găinii și a elanului și a cailor de tracțiune și pur-sânge pentru călărie.

În concluzie, s-ar putea spune că civilizația dacă demonstrează pe deplin complexitatea și gama largă de funcții a așezărilor urbane în stadiul oppidan dar altfel distribuite, în funcție de condițiile locale. Această structură rămâne valabilă pentru cea mai mare parte a României în epoca medievală și chiar mai târziu, și constituie o revendicare a capacității de evoluție și nu numai a continuității poporului dac ca atare care ar diminua complexitatea dezvoltării ulterioare. Este totuși adevărat că într-o societate rurală, continuitatea este extraordinar de tenace chiar și în fața invaziilor, a deportărilor și a industrializării – fenomene care au fost aduse pentru prima dată în România de către romani.

Însăși supraviețuirea așezărilor rurale dispersate din România, cu tehnologia lor bazată pe lemn și cu economia lor pastorală și agricolă, în ciuda tuturor vicisitudinilor următoarelor două milenii, este cea mai bună dovadă a adaptării lor la condițiile care au precedat industrializarea. Modelul dacic de așezare nu a fost poate unul urban dar, așa cum spune Mocsy, ei erau unica rasă de barbari din Europa care au reușit să întemeieze din când în când un stat stabil.

REFERINȚE

1. H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea Romană*, Cluj, 1972.
2. A. Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London, 1974.
3. P. A. Fevrier, *The origin and growth of the cities of southern Gaul, to the third century A. D.* *Journal of Roman Studies*, 63 1973-28.
4. V. Vita-Finzi and E. S. Higgs, *Prehistoric Economy in the Mount Carmel Area of Palestine: Site Catchment Analysis PPS 36*, an. 1970, p. 7.
5. G. Gazdapusztai, *Caucasian Relations of the Danubian Basin in the Early Iron Age*, *Acta Arch. Hung.* 19, an. 1967, p. 307-334.
6. T. Sulimirski, *Trakowie w polnocnych Karpatach I problem pochodzenia Wolochow*. *Acta Arch. Carpathica*, 14, an. 1974, Nr. 593.
7. Sulimirski 1974: D. Crânjala. *Influente românești în Carpați, cu privire specială asupra regiunii valassko din Moravia*. *Knihovna Sboru pro Vyzkum Slovenska a Podkarpatski Rusi*, 10, an. 1938.
8. K. Kilian, *Zur eisenzeitlichen Transhumanz in Nordgriechenland*, *Arch. Korrespondenzblatt*, 3, an. 1973, p. 431-435.
9. Daicoviciu, ref. 1.160.
10. Mocsy, ref. 2. 26-27.

11. M. V. Garasanin, *Contribution de la civilization des dardaniens à l'époque de la Tène*. *Ziva antika*, 8/1, an. 1958, p. 127.
12. J. Todorovic, *Jedan tip Dacke Solije*, 11, an. 1970, p. 145-148.
13. A. Tocik K., *Otazke osidlenia juhozapadneho Slovenska na zlome letopoctu*, *Archbroz*, 11/6, an. 1959, p. 841-874.
14. B. Benadik, *Die spätlatenezeitliche Siedlung von Zemplin in der Ostslowakei*, *Germania* 43, an. 1965, p. 63-91; Idem. *Dakische Elemente in der spätlatenezeitlichen Kultur der Slowakei*. *Actes VII congr. S.P.P. Prag*, an. 1966, p. 907-812.
15. G. Bichir, *Cultura Caprica*, 1973
16. N. Crişan, *Tribuna României*, 1st April, 1974.
17. This is further discussed by Mocsy, ref. 2. 4 - 5.
18. G. Nandriş, *Rumanisch, Slavisch, Trako-Dakisch Zeitsch, slav Philologie*, 30/1962, p. 140-161.
19. S. Foltiny, *Eine Dakische Henkelschale aus Mullendorf in der WolfSammlung des Burgenlandischen Landesmuseum, Wissenschaftl. Arbeiten a d.Burgenland*, 35, an. 1966, p. 79-90.
20. M. Nepper-Ibolya, *Dak leletek Birharkeresztes-toldi*. *Evkonyve Debrecen 1969 - 70 1971 87*.
21. Ref. 20.
22. M. Parducs, *Dak leletek Janosszallason*. *Evkonyve Szeged*, an. 1965, p. 15-30.
23. E. Bonis, *Die spätkeltische Siedlung Gellerbegy-Taban in Budapest*, Budapest, 1969.
24. Tocik ref. 13.
25. M. V. Garasanin, *Chronologische und ethnische. Probleme der Eisenzeit auf dem Balkan*, *Atti VI Congr. S.P.P. Rome*, 1, an. 1962, p. 179.
26. M. Spiedel, *The Captor of Decebalus a New Inscription from Philippi* *Journal of Roman Studies*, 60, an. 1970, p. 142-153.
27. See eg. I. G. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și română*, Cluj, 1974.
28. Mocsy, ref. 2. 94.

SUMMARY

In this study, the author, a distinguished University Professor in London, and a researcher also at the Archaeological Institute, investigates a very disputed theme in the old history of Central and Eastern Europe. The attention is concentrated to the Dacian civilization and to all its results implied, in order to reveal the relations of confluence between the Celtic population and the Dacians. A particular attention is paid to the „oppida“ settlements in Europe. It is emphasized the continuous presence of the Dacians – people of the Iron Age – in these places and the particular political interest the Romans dedicated to this population.

Bucovina – procese istorice și sociale

În ultimul timp se vorbește mult despre *componența* națională a Bucovinei, în special a regiunii Cernăuți, și mai puțin despre *evoluția* demografică a Țării de Sus a Moldovei, despre cauzele schimbării aspectului etnic al acestui plai ștefan. Începând cu acest număr al *Glasului Bucovinei* vom publica integral studiul tânărului sociolingvist, dr. Ion Popescu; *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge întotdeauna în trei din șapte cazuri*, apărut parțial în paginile *Plaiului Românesc*, *Mioriței*, *Țării Fagilor*, *Gazetei de Herța*.

DE CE ROMÂNII DIN ȚARA FAGILOR SUNT TRATAȚI ÎN CONFORMITATE CU LEGEA LUI MURPHY: ADEVĂRUL ÎNVINGE TOTDEAUNA ÎN TREI DIN ȘAPTE CAZURI

Dr. Ion Popescu

Cernăuți

I

Populația Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor
feldmareșalului Rumianțev (1772 - 1773 și 1774)

Problema populației Bucovinei de până la răpire a mai fost pusă de D. Onciul, D. Dan ș.a. O încercare interesantă a întreprins și Pavel Țugui care, bazându-se pe recensămintele feldmareșalului rus Rumianțev (confundat, din păcate, de autor cu executorul rus Rimski-Korsakov) a publicat în *Academia* articolul *Populația Bucovinei între anii 1772 - 1773*. Bazându-se atât pe această lucrare, cât și pe rezultatele recensământului amintit (I) am încercat să prezentăm componența națională a teritoriului care avea să intre în istorie sub numele de Bucovina (Țara Fagilor, Arboroasa).

Primul recensământ al lui Rumianțev (1772 - 1773) cuprindea doar trei din cele patru ținuturi; Suceava, Câmpulung-Cernăuți (mai târziu: Câmpulung-Rusesc) și Cernăuți, plus 22 de localități, adăugate neîntemeiat la ținutul Suceava. Lipsea ținutul Câmpulung-Suceava (mai târziu: Câmpulung-Moldovenesc) (3). Al doilea recensământ din 1777 nu cuprinde ținutul Câmpulung-Cernăuți (4).

Luând în considerație acest fapt, noi ne-am adresat celui de al doilea recensământ (1774), iar pentru ținutul Câmpulung-Rusesc – rezultatele primului recensământ (1772-1773). Întrucât numărările lui Rumianțev nu conțin întotdeauna date referitoare la apartenența națională a locuitorilor, aceasta a fost stabilită după nume și prenume. Dacă capul familiei purta nume de origine slavă, membrii familiei sale (în medie 5 persoane) erau trecuți ruteni, iar dacă avea nume românesc – la români. Desigur, această metodă are un caracter relativ, însă numai ea poate să dea un răspuns apropiat de realitate.

După calculele lui Pavel Țugui, conform recensământului lui Rumianțev, populația Bucovinei înaintea răpirii, adică la 1774, se estima la 84 514 suflete, care locuiau în 266 de localități, dintre care trei târguri (Cernăuți – „târg împărătesc“ cu 388 de familii sau 1 940 de persoane; Suceava – cu 800 de familii sau 4 000 de persoane plus Siret și o episcopie la Rădăuți. Componenta națională, după Țugui, avea următorul aspect: 54 284 români (moldoveni) sau 64,23%; 17 125 ruteni sau 20,26%; 5 175 huțani sau 7,065%; 2 655 țigani sau 3,14%; 2 425 evrei sau 2,869% (5). În afară de aceasta se menționează că între români se evidențiau 93 familii de boieri sau 465 persoane, 286 familii de dregători sau 1 475 persoane, 45 case de negustori sau 255 suflete, 466 călugări și 88 călugărițe. (6).

Aici am dori să precizăm unele lucruri. Dacă luăm în considerație numărul familiilor din cele patru ținuturi adus de P. Țugui (7) și le înmulțim cu media 5, obținem următorul tablou: pentru ținutul Câmpulung-Suceava (Moldovenesc) – 1 785 case (familii) x 5 = 8 925 persoane; pentru ținutul Suceava – 5 735 familii x 5 = 28 675 persoane; pentru ținutul Cernăuți – 7 615 familii x 5 = 38 075 persoane; pentru ținutul Câmpulung-Cernăuți (Rusesc) – 936 case x 5 = 4 680 persoane. Așadar, populația Bucovinei era constituită din 16 071 familii sau 80 355 persoane la care erau adăugate 2 734 suflete (465 din familii de boieri; 1 475 din familii de dregători; 255 din familii de negustori; 466 călugări și 88 călugărițe), ajungându-se în total la 83 089 persoane.

Oare aceasta să fie cifra reală? Să analizăm situația: Dacă numărul nemților: 20 (toți din ținutul Cernăuți), al turcilor: 70 (45 – în ținutul Suceava și 25 – în ținutul Cernăuți), al evreilor: 2 425 (60 – în Câmpulung-Suceava, 555 – în Suceava, 1 805 – în Cernăuți și 5 – în Câmpulung-Cernăuți) nu stârnește dubii, numărul polonezilor, rușilor, armenilor, țiganilor, huțanilor, rutenilor și românilor este discutabil. Totuși numărul țiganilor, rușilor și polonezilor se poate afla relativ ușor.

Huțanii locuiau în satul Rușii ot Moldovița, ținutul Câmpulung-Suceava (153 familii cu circa 765 persoane); în Beregomet, ținutul Suceava (64 familii cu 320 suflete); în ținutul Cernăuți nu erau semnalati. Iar în ținutul Câmpulung-Cernăuți potrivit recensământului din 1772 – 1773 toți locuitorii (936 familii cu 4 680 persoane) erau repartizați astfel: o familie de țigani (5 persoane), una de evrei (5 persoane), 39 familii de preoți și dascăli (195 persoane) – restul sunt trecuți la „moldoveni liberi“, deci aici îi putem găsi și pe mulți huțani. Dar nu putem obține cifra lui P. Țugui de 5 975 minus 765 (din Câmpulung-Suceava), minus 320 (din Suceava), adică 4.890 persoane. Motivele: 1. Populația ținutului era de 4.680, adică mai mică decât numărul huțanilor din acest ținut (?!), iar pe lângă ei mai locuiau 5 evrei, 5 țigani, 195 moldoveni din familiile preoților și dascălilor moldoveni, deci numărul huțanilor nu putea întrece nicidecum cifra de 4 475. 2. Dar nici cifra 4 475 nu putea corespunde numărului real al huțanilor, deoarece cele 10 sate ale acestui ținut aparțineau în exclusivitate boierilor moldoveni Ion Sturza, spătar Iordachi Darie, Ion Potlog, C. Paladi, Antohi Popovici, vistier Ion Cantacuzino, Nicolai Gafencu, Mihalachi Vasilachi, care, desigur, își aveau slugi și suite formate tot din moldoveni. După părerea noastră, numărul „moldovenilor liberi“ din acest ținut atinge cifra de circa 75 familii sau 335 persoane, iar cel al huțanilor – de 826 familii sau 4.140 persoane. Este de remarcat și faptul că, peste trei ani, recensământul lui von Spleny (1775) a înregistrat

* Pentru ținuturile Cernăuți și Câmpulung-Cernăuți, P. Țugui adaugă numărului real de familii 50% din casele pustii pe care le trece în primul caz ca fiind locuite de ruteni (265 case), iar în cazul al doilea – de huțani (33 de case). Noi prezentăm aici numărul real.

în Bucovina 1 112 familii de huțani sau 5 560 persoane. (8). Deci în 1774 în Bucovina locuiau 1 045 familii de huțani sau 5 225 persoane (765+320+4.140).

Și, în sfârșit, am ajuns la cea mai importantă problemă: numărul românilor (moldovenilor) și cel al rutenilor (ucrainenilor). În ținuturile Câmpulung-Suceava, Suceava și Câmpulung-Cernăuți lucrurile sunt clare, ucrainenii fiind reprezentați aici prin huțani. În schimb, în ținutul Cernăuți între moldoveni și ruteni nu se făcea nici o distincție. Așadar, numărul românilor (moldovenilor) în cele trei ținuturi era: 7 400 (1 480 familii) în Câmpulung-Suceava, 24 870 (4 794 familii) în Suceava și 530 (106 familii) în Câmpulung-Cernăuți, plus alte 2 734 persoane (boieri, dregători, negustori, călugări și călugărițe). Despre numărul huțanilor am vorbit mai sus. În ținutul Cernăuți la rubrica români (moldoveni) am trecut familiile, în care capul familiei avea nume curat moldovenesc (Botezat, Holban, Boldescu, Tăutul, Popescu, Țopa etc), iar la rubrica ruteni (ucraineni) familiile românești rutenizate (Mutenco, Pavliuc, Sinco, Rusnac etc).

În total am obținut circa 3 728 familii românești cu aproximativ 18 640 persoane și circa 3 160 familii rutene cu 15 800 persoane. Este de remarcat faptul că la ruteni au fost trecute și numele de familie sârbizate, dar fără nici o distincție, cum ar fi Balansânovici, Ivanovici etc.

După părerea noastră, însă, pentru a fi obiectivi, la ruteni ar fi necesar să-i trecem pe „bucovenenii” trecuți la rubrica „ruși”. Motivele: 1. Lipovenii încă nu se stabiliseră aici; 2. Mulți ruteni își ziceau „rusnaci”, „rusini” (vezi – Câmpulung-Rusesc). De aceea ar fi corect să adăugăm la ruteni pe cei 1 600 ruși înregistrați la al doilea recensământ al lui Rumianțev din 1774. Așadar numărul rutenilor poate fi estimat la 3 480 familii sau 17 400 persoane, cu excepția „rușilor” care, de altfel, nu au fost atestați la 1775 de recensământul lui von Spleny. (9).

Concluzie: La 1774 populația Țării de Sus a Moldovei, care peste un an avea să fie rebotezată în Bucovina, avea următoarea componență națională:

Români (moldoveni)	54.174 sau 65,42%
Ruteni	17.400 sau 21,01%
Huțani	5.225 sau 6,31%
Armeni	400 sau 0,48%
Țigani	2.635 sau 3,18%
Evrei	2.425 sau 2,93%
Turci	70 sau 0,08%
Polonezi	460 sau 0,56%
Nemți	20 sau 0,02%

Deci, populația Bucovinei până la răpirea ei era aproximativ 82.809 persoane. Densitatea populației era circa 8,06 locuitori pe kilometru pătrat.

S-ar părea straniu faptul că la recensământul lui von Spleny era un număr mai mic de oameni în Bucovina și, mai ales, cel al rutenilor. Deci totul se explică prin faptul că rutenii veniți cam prin 1766 din Polonia erau predispuși migrațiilor. (10). Acest lucru ni-l demonstrează și numărul mare de „case pustii” din ținuturile locuite de ucrainenii-ruteni în ținutul Cernăuți – 531 case și de huțani în Câmpulung-Cernăuți – 66 case. (11).

NOTE

1. *Academica*, anul II, 1992, nr. 4(16), p. 4 – 5.
2. *Moldova în epoca feudalismului*, Vol. VII, Partea I – II; Vol. VIII, Partea I, Chişinău, 1975.
3. *Idem*, Vol. VII, partea I, pp. 53–54, 65–66, 116–131.
4. *Idem*, Vol. VIII, pp. 242–260, 336–353, 370–458.
5. Pavel Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772 – 1774*, în *Academica*, anul II, 1992, nr. 4(16), p. 4–5.
6. *Idem*, p. 5.
7. *Idem*, p. 5.
8. I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 16–17.
9. *Idem*, p. 16 – 18.
10. I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 66.
11. Vezi P. Țugui, *op. cit.*

SUMMARY

The study is an analysis of the demographic situation in Bucovina until its occupation by Austria, scientifically supported by the censuses of field marshal Rumiantzief between 1772–73 and in 1774. The author polemizes with the Romanian researcher Pavel Țugui in his estimate of the number of Romanian and Ruthenian inhabitants that were living in Bucovina. According to his opinion the proportion between the different ethnical groups was as follows: Romanians 65,42%, Ruthemains – 21,01%; Hutsuls – 6,31%; Turks – 0,08%; Poles – 0,56% Germans – approximately 82.809 persons, with a denseness of ar. 8, 06 inhabitants per km².

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI BUCOVINENI*

(Schită istorică)

George Muntean

București

Cred că nu greșesc prea mult afirmând că în perimetrul coroanei de nord a României, cum s-ar mai putea numi actuala Bucovina, a existat și există o aplecare mai fermă pentru observarea și studierea problemelor limbii, în raport cu alte zone ale spiritualității naționale. Explicația de bază a fenomenului ne este de dată de situația geopolitică ceva mai aparte a acestui teritoriu, supus de timpuriu unor presiuni externe deosebite, unele cu urmări dintre cele mai grave până în contemporaneitate. Faptul că în toponimia locală dăm peste denumiri precum Dealul Hunilor, Peceneaga, Comănești, Drumul Tătarilor, Țigănașu, Rusca, Turcoaica etc., ori că în onomastică întâlnim nume precum Armeanu, Bulgaru, Cazacu, Coman, Comănescu, Gherman, Grecu, Huțanu, Huțanașu, Huțu, Huțuleac, Jidănețu, Levițchi, Neamțu, Poleacu, Rusu, Secuiu, Sârbu, Șved, Tătaru, Turcu, Turculeț, Țigănescu, Ungureanu, Ungurașu și altele, dar nu Bulbacu, Hoholu sau Ucraineanu, poate constitui o primă sugestie în legătură cu încălcările la care a fost expusă această parte a țării noastre, altfel profund convergente cu întregul nostru național. Dovadă stau timpuriile scrisori ale câmpulungenilor, cea a lui Cocrișel și altele. Valurilor migratoare li s-au opus, simbolic vorbind, munți precum *Moșneagul*, *Adam și Eva*, *Doisprezece Apostoli* sau localități ca *Pustnicul*, *Crucea*, *Mănăstioara* și altele, ori vetrele de la stâni care aici, ca și în latină, se mai numesc și *focuri*. Căci românizarea acestor locuri este foarte veche și definitorie. Dar și influențele au tins spre covârșire, cum relevă aspectele dialectale, în care dăm peste cuvinte venind dinspre aproape toate popoarele sugerate mai sus sau dinspre italieni, cehi, slovaci, francezi, englezi și, recent, populațiile aparținând fostei zone sovietice, cum au relevat Vasile Arvinte, Vasile Ravel, Ilie Dan, Stelian Dumistrăcel, Ștefan Cuciureanu, ori cercetătorii mai vechi, preocupați de elaborarea Atlasului Limbii Române. Eu însumi am publicat prin 1960 vreo 800 asemenea cuvinte, în manuscris mai adunându-se între timp aproape 5000. O sursă interesantă în această direcție sunt bătrânii, analfabeții, femeile și ceea ce am putea denumi, cu prudență, „proștii” satelor, adică marginalii sau marginalizații. Alta, erau până de curând bucovinenii emigrați, cum am constatat în 1973 în Canada, unde am

* Comunicare ce ar fi trebuit să fie ținută la Cernăuți, în cadrul părții a treia a celui de al V-lea Congres al Filologilor Români, ce urma să se desfășoare în trei state din spațiul românesc: România, Republica Moldova și, parțial, în Ucraina. Dar, datorită unui joc al formalităților, partea a treia a congresului n-a mai avut loc. E și acesta un semn al vremurilor pe care le trăim, cu credința în normalizarea acestei dramatice stări de lucruri.

dat peste persoane emigrate înainte de primul război și care mai vorbeau ca în secolul trecut, aproape intangibilă rămânând structura de bază a limbii.

Cât privește studiul limbii, putem distinge câteva etape pentru spațiul bucovinean. Una este cea a reflecțiilor spontane, venind dintr-o zonă geamănă cu cea populară și determinată de necesitatea scrierii limbii, a traducerii din alte idiomuri etc. Acestea i-ar aparține traducătorii anonimi, sensibili la ceea ce se spune despre limbă în scrierile transpuse în românește, dar și personalități precum Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, Ion Neculce (a cărui bunică se trăgea de acolo, de unde nuanța „nordică“ a scrisului său), Vartolomei Măzăreanu, Iacob Putneanu și alții de până la ocuparea (1774) și apoi sfârșirea Bucovinei (1775) de către habsburgi.

A doua ar începe după 1800, cu încercările de a edita periodice și calendare ale lui Ioan Bilievici, Vasile Țintilă și Teodor Racoce (prieten cu Ion Budai Deleanu), toți „iubitori de neam și de propășirea limbii patrioticești“. Căci, românii sunt „o nație de mai multe milioane, o limbă au, aceeași lege și tot aceleași obiceiuri, precum și aceleași cărți și aceeași scrisoare“. Lor li se adaugă Dositei Herescul, nepotul său, Ioan Alboteanu, Gherasim Clipa, Daniel Vlahovici, Teoctist Blajevici, Silvestru Morariu-Andrievici și alți luminați ai vremii, de până la venirea lui Aron Pumnul în respectiva provincie. Acesta vine cu știutele elanuri reformatoare, găsește adepți și, prin I. G. Sbierea și elevii săi, își prelungește, inert, influența până către al doilea război mondial. De notat că, paralel cu el, scriu într-o admirabilă ortografie – căci ortoepia era, în general, aceeași – frații Hurmuzachi și alți cărturari, încât ironiile lui Alecsandri și ale altora, viguroasele proteste ale lui Maiorescu își găseau argumente solide în chiar scrisul celor de acolo. Totuși, rolul lui Pumnul nu trebuie diminuat și Eminescu avea dreptate să-l apere.

Etapa a treia ar începe pe la 1880, după înființarea, în 1875, a Universității din Cernăuți, și s-ar continua până după primul război mondial. Aici ar trebui însumăți Ion Bumbac, Ion Droglî (cumnat cu Eminescu), Eugen Kozak, Emil Kaluzniachi, Mathias Friedwagner și alții care își încep acum activitatea, dar își vor da măsura în perioada următoare. Se cuvine subliniată imperios prezența atât de impunătoare și benefică a lui Sextil Pușcariu la Universitatea cernăuțeană și în viața cultural-politică a Bucovinei. Elevii, colaboratorii, comilonii și prietenii lui vor crea în această provincie, în perioada de până la al doilea război mondial, o școală lingvistică și filologică românească cu ecouri până în zilele noastre.

După întregirea statului național român – căci națiunea a fost și este întreagă – în care Bucovina a intrat necondiționat și prin vot unanim, se va dezvolta la Cernăuți o școală lingvistică românească de mari proporții, mai ales dacă ținem seama de dimensiunile relativ reduse ale teritoriului acestei provincii (10. 440 km pătrați), însumând cam a treizecea parte din suprafața țării în forma ei din 1918. Grigore Nandriș, Alexandru Procopovici, Eugen Herzog și ginerele său, Vasile Gherasim, Vasile Bogrea, Emil Biedrzycki, Leca Morariu, Vasile Grecu, Vlad Bănățeanu, Ilie Bacinschi, elevii acestora și ai celor mai vechi vor încheia un climat dintre cele mai favorabile dezvoltării acestor discipline. De notat apariția revistei *Codrul Cosminului*, cu interes pentru limbă și a celei specializate, a lui Alex. Procopovici, *Revista Filologică*, cu colaboratori dintre cei mai diverși și competenți. Ultimatumul sovietic din iunie 1940, ocuparea nordului provinciei și refugiul, războiul cu consecințele lui catastrofale pentru toată țara, dar mai cu seamă pentru teritoriile ocupate, între care nordul Bucovinei a avut cele mai năprasnice suferințe, fuga din calea cotropitorilor, exilul, deportările și actele de genocid calificat, evacuarea și apoi inutilizarea a

diverse instituții, desfigurările administrative și demografice etc. au avut urmări pulverizatoare și asupra vieții spirituale, culturale, științifice și artistice de acolo, inclusiv asupra lingvisticii și filologiei bucovinene, aservită unor idei și scopuri cel puțin antinaționale.

În noua etapă, Grigore Nandriș ajunge în Anglia, Octavian Nandriș în Franța, Petru Iroaie, Claudiu Isopescu și Teodor Onciulescu în Italia, Traian Cantemir la Bacău și Iași, Leca Morariu la Râmnicu Vâlcea, Ștefan Munteanu și Ileana Oancea la Timișoara, Zaharia Macovei la Oradea și București, Ștefan Cuciureanu la Iași, Haralambie Mihăescu la București, Emanuel Turczynski în Germania, alții în alte locuri, încât e un miracol că la Cernăuți s-au mai putut afirma câțiva specialiști, iar la Suceava se conturează, în jurul centrului universitar de acolo, un cerc cu preocupări de asemenea natură. Unii au fost constrânși să-și lărgească sfera de activitate, alții au abandonat-o sau și-au ratat intențiile și cercetările, într-o derivă ale cărei urmări nu s-au estompat cu totul. Divizarea violentă a limbii în română și în inexistenta moldovenească, obligarea vorbitorilor și a specialiștilor (cu deosebire a celor din teritoriile ocupate) să adere la această invenție fără suport științific, a produs noi fracturi și rățâciri. De câțiva ani, forțele constructive încep să se adune și să se afirme, împotriva marasmului acumulat și a apăsărilor de tot felul. Chiar unii foști obedienți și militanți încep să se reilumineze. La Cernăuți activează lingviști și filologi precum Grigore Bostan, Ilie Popescu, Ion Popescu, Alexandrina Cernov, Gheorghe Jernovei, Lora Bostan, Ștefan Hostiuc, Mircea Lutic, Teodosia Chițeri, Vasile Bizovi, Dumitru Covalciuc, Eudochia Manoilă, la Moscova Constantin Bahneanu, la Chișinău Vasile Pavel, Nicolae Bilețchi, Valentina Corciumari, până de curând emigratul Rubin Udler, la Iași Stelian Dumistrăcel, Ion Popescu-Sireteanu, Ilie Dan și alții, după cum la București sunt cunoscuți Dan Slușanschi, Aspazia și Corneliu Reguș, iar în țară încep a se manifesta alți specialiști venind din Bucovina. La Suceava și în alte orașe din sudul provinciei, încă sfâșiată, sunt intelectuali cu preocupări de profil, precum Ion Filipciuc, Gheorghe Moldoveanu, Constantin Popescu, Grațian Jucan, Niculina Iacob, Vasile Schipor, Sanda Maria Ardeleanu, Nicolae Cojocar, Vichentie Nicolaiciuc și alții.

Bucovina a fost – direct sau indirect – obiectul a diverse cercetări lingvistice în anii de după cel de al doilea război mondial. Alf Lombard, Carlo Tegliavini, Al. Rossetti, Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, Sever Pop, Emil Petrovici, Vasile Breban, Dimitrie Macrea, Ion Coteanu, Eugen Coșeriu, Gheorghe Mihăilă, Ioan Pătruț, Klaus Bochmann, Dumitru Irimia, I. H. Ciubotaru, Vasile Adăscăliței, colectivele pe care unii le-au condus (în cadrul de față, mai cu seamă cei care au lucrat la *Noul Atlas Lingvistic Român. Moldova și Bucovina*, adică Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță și Adrian Turculeț) au investigat zona cu competență, strecurându-se uneori pe sub diferite și periculoase furci ideologico-politice vitregitoare. Cea mai semnificativă și recentă izbândă științifică, în sensul depășirii vechilor comandamente impuse necondiționat, este *Atlasul Lingvistic Român pe Regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (în fond, cuprinzând și date din Transcarpatia, Ucraina tradițională, Kazahstanul, Federația Rusă, Kirgizstan, Abhazia, adică din mai tot spațiul fost sovietic în care au fost constrânși să locuiască ori au fost răspândiți vorbitorii limbii noastre), vol. I, Chișinău, 1993. Este întocmit de Vasile Pavel, avându-i ca anchetatori pe Vitalie Sorbală, Nicolae Bilețchi și Rubin Udler, iar ca redactor responsabil pe Vladimir Zagaevschi. Se valorifică judicios în el tot ce s-a adunat pentru *Atlasul Lingvistic* (așa-zis) *Moldovenesc*, Chișinău, 1968-1973. Se ține seama

de realizările din țară și din străinătate, repudiindu-se ceea ce forța realitățile. O altă lucrare meritorie, tangentă la cele de față, dar indispensabilă, este *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina* și *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina*, 1966 și 1985, de eminentul cercetător Erich Beck, care a mai adunat materiale pentru două volume, punându-ne astfel în fața celei mai complexe bibliografii a unei regiuni.

S-au produs însă și lucrări ce dirijează în chip neașteptat datele existenței, precum, într-o măsură, *Atlasul dialectologic carpatic general* (Chișinău, 1989 și Varșovia, 1991) și chestionarul său (Moscovia, 1981), ca și *Atlasul lingvistic al graiului popular ucrainean din regiunea Transcarpatică. Lexicul*, tom I și II, Ujgorod, 1958 și 1960, de I. O. Dzdzeliavski, ori, în parte, *Atlasul Lingvistic Moldovenesc*, în fapt, sub altă etichetă, tot al limbii noastre. Mai sunt și alte cercetări apărute peste granițele noastre actuale (în spațiul ucrainean și germanic, dar nu numai acolo), având ca autori diverși amatori și specialiști captați de prejudecăți și falsuri derivând din ideologii parțializante (uneori până la sufocare), dar în care se pot găsi și o seamă de lucruri bune, ce trebuie preluate, repudiind tendințele ce răstălmăcesc realitățile. De aceea, cercetările se cuvin continuate și uneori reluate cu competență, în toată complexitatea lor istorică și contemporană. Cum rezultă, indirect, și din cele de mai sus, forțe există. Coordonarea lor conștiințioasă și productivă, creșterea altora noi, în același spirit al adevărului este ceea ce trebuie înfăptuit imediat.

SUMMARY

The author distinguishes several stages in the study of the Romanian language in the Bucovinian space. The first is that of spontaneous reflections determined by the necessity of writing the language (until 1774). The second starts after 1800 with the attempts to edit periodicals and calendar. The third covers the period from the founding of the Cernăuți-University (1875) to the aftermath of World War I. The fourth comprises the interval between the two World Wars and the fifth, the most dramatic one starts with the exile of the old scholars to the extra – Bucovinian space, after 1945 and the separation between the philologists in the North of the province from those in the South. The study is illustrated with reference names and works.

Personalități istorice și culturale bucovinene Ierarhi ai Bucovinei

BĂRBAT DE ALEASĂ SIMȚIRE NAȚIONALĂ ȘI DE ÎNALTĂ VIRTUTE CREȘTINEASCĂ

Mircea Lutic

Cernăuți

În evoluția sa, viața politică, socială și culturală a Bucovinei a cunoscut faze istorice de o mare diversitate. Dar epoca celor mai dramatice evenimente, în plan național și confesional, o constituie pentru românimea arboroseană perioada de la începutul acestui secol și, mai ales, anii din preajma și din toiu primului război mondial. Acest moment de adânci tribulații și de dureros zbucium pentru neamul nostru de aici, de sub geana Carpaților, a coincis cu apostolatul mitropolitului Vladimir de Repta, una din cele mai strălucite figuri ale culturii bisericești ortodoxe române, pedagog, savant, animator național și fruntaș al vieții publice.

Născut în comuna Bănila pe Ceremuş (cunoscută și ca Bănila Rusească), județul Vascăuți, într-o veche familie de răzeși moldoveni, străjeri de hotar, viitorul ierarh primește la botez numele mirean de Vasile, pe care ulterior, călugărindu-se, îl va schimba în Vladimir. După învățătura primară în casa părintească și la școala primară germană din Sniatin, urmează liceul de stat din Cernăuți (1855-1864), unde, ca și fratele său Ștefan, îl are ca profesor de limba și literatura română pe Aron Pumnul. Absolvind această instituție cu rezultate eminente, hotărăște să se consacre carierei ecleziastice și, în 1864, se înscrie la

Vladimir Repta

Seminarul clerical diecezan din capitala Bucovinei. Cursurile seminariale îi întăresc alegerea, determinându-l să-și continue studiile, ca „alun“, la Institutul Teologic din localitate, pe care îl termină în 1868. În același an este numit prefect de studii la Seminarul clerical, iar ulterior – profesor suplinitor de filologie clasică la liceul german de stat. În continuare, ca bursier al Fondului Bisericesc din Bucovina, face

cursuri de specializare în teologie și psihologie la Viena, Bonn, München și Zürich și, reîntors la baștină, devine în 1873, prin concurs, profesor titular la catedra de studiu biblic și exegeza Noului Testament a Institutului Teologic din Cernăuți, pentru ca, peste doi ani, când se va crea Universitatea Cernăuțeană, să treacă, în aceeași calitate, la Facultatea de Teologie a acestei unice școli superioare din Țara Fagilor.

Impunându-se ca o notorietate în probleme de exegeză teologică și de psihologie a religiei, ocupă, în patru rânduri, între anii 1874-1894, funcția de decan al Facultății de Teologie, iar în anul de învățământ 1883-1884 se învrednicește de cea mai înaltă demnitate în ierarhia universitară, fiind numit în postul de *Rector Magnificus*. Principiile sale de pedagog și de savant au fost dictate întotdeauna de rațiunea existenței. „Teoria numai atunci are valoare, scria el, când poate influența și înlesni viața“. În cele peste două decenii de activitate didactică, Vladimir Repta a pregătit cadre teologice de o solidă competență și de o netăgăduită moralitate atât în spațiul mioritic, cât și din sud-estul ortodox european, a fost membru în Senatul academic al universității, în Consiliul profesoral și în secțiunea exegetico-istorică din cadrul Comisiei de examinare de la Facultatea de Teologie, vicepreședinte al Comisiei pentru controlul asupra Tipografiei arhiepiscopale. Între timp, intră în cinul monahal, primind succesiv hirotonia de diacon și ieromonah (1885) și titlurile de singhel (1885), protosinghel (1886) și de arhimandrit stavrofor (1890). S-a afirmat și pe tărâmul învățământului general, exercitând între anii 1875-1895 oficiul de inspector districtual pentru școlile primare din orașul Cernăuți și suburbii, iar mai târziu – de inspector diecezan pentru învățământul religios din școlile primare și secundare și de membru în Consiliul școlar permanent al țării.

La 1896 trece în administrația bisericească, fiind numit Consilier consistorial și vicar general al arhidiecezei. În același an i se acordă titlurile de profesor onorific al Universității cernăuțene și de doctor honoris cauza al Facultății de Teologie, menținându-i-se și dreptul de a predă cursuri academice în specialitatea sa. În 1896 este onorat cu demnitatea de arhimandrit mitrofor, iar în noiembrie 1898 împăratul Francisc Iosif îl așează în scaunul de episcop de Rădăuți (titlu reînviat peste un secol și ceva), ceremonia de instalare având loc la începutul anului următor în Catedrala din Cernăuți, ca primă hirotonire de episcop în acest impunător lăcaș de cult. Peste patru ani, când se sfârșește din viață mitropolitul Arcadie Ciupercovici, Vladimir Repta este numit arhiepiscop de Cernăuți și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Prin voia sorții, a trebuit să arhipăstorească turma în vremuri grele și tulburi, când în pericol s-a pomenit chiar biserica noastră strămoșească – cea din urmă redută a fortăreței noastre naționale din ținut. Dar în răstimpul acela de anevoioase încercări, prin calmul său olimpiant, prin alesele sale însușiri sacerdotale și prin colosale strădanii diplomatice, a reușit să salvgardeze caracterul istoric românesc al bisericii bucovinene, integritatea ei ancestrală. Atunci când adversarii său ruteni vehiculau ostentativ și sfidător lozinci naționale, camuflate de doleanțe profesionale, el a promovat o politică echilibrată și înțeleaptă, purtând, după expresia unuia din biografiai săi, anume Romulus Cândea, „toiagul înflorit al păcii și buneii înțelegeri“. Caracterizând activitatea sa de păstor al arhidiecezei bucovinene, istoricul Ion Nistor îl vede, în aceeași ordine de idei, drept un patriarh venerabil, ce „n-a tras spada fulgerătoare de Arhanghel, ci a recurs la armele nădejdiei, credinței și dragostei creștinești“, reușind însă să apere biserica din ținut și s-o păstreze „întregă și nestrămutată în vremuri de năprasnică urgie“, ba chiar să o conducă ulterior „în limanul României Mari“.

Înzestrat cu o acută conștiință a datoriei și cu o exemplară onorabilitate, cu un distins har duhovnicesc și cu o remarcabilă vocație patriotică, Vladimir Repta n-a avut alte interese decât cele ale poporului său și ale bisericii. A muncit cu nepreget și temeinicie întru luminarea maselor, popularizând prin diverse mijloace cultura națională, răspândind cărți și broșuri populare. Datorită măsurilor sale administrative, a fost suprimat funcționarismul ecleziastic și s-a introdus disciplina în mediul clerical, s-a restructurat învățământul religios în școlile de toate gradele, obținându-se ca religia să fie predată numai de fete bisericești, a fost întărit învățământul laic și ameliorată starea materială a învățătorilor, preoților, cooperatorilor și cantorilor bisericești, s-a reorganizat și a câștigat un mai mare prestigiu activitatea parohiilor și epitropiilor, a crescut numeric și s-a perfecționat componența clerului și a inspectorilor diecezani (instituție fondată de el cu sarcina de control asupra instrucțiunii religioase), au fost reparate multe lăcașe de cult (printre care mănăstirea Putna și vechea biserică a Mirăuților, ctitorită de Petru Mușat) și construite altele noi, s-au deschis numeroase școli primare și case parohiale, s-au organizat fundații de binefacere. Ca chiriarh, a întreprins nenumărate vizite canonice prin întreaga dieceză, a scris prețioase epistole pastorale. În domeniul învățământului, a mai contribuit la deschiderea la Cernăuți, în 1902, a Școlii superioare greco-orientale de fete (transformată, în 1911, în liceu cu șase clase), la crearea Internatului de băieți și la remanierea pe principii moderne a cursurilor Școlii cantonale. Fiind ani la rând consilier comunal în Cernăuți, Vladimir Repta a desfășurat și o intensă activitate filantropică, înființând în oraș un orfelinat și un institut monahal de caritate. Credincios trecutului național românesc al bisericii bucovinene – ctorie a marilor noștri voievozi, – el a apărut cu convingere Fondul religios străvechi, ca pe un apanaj sacru, primit drept moștenire de la generațiile anterioare, a întărit prin cultură identitatea noastră etnică, cu rădăcini daco-romane bimilenare.

A fost un luptător convins pentru autonomia bisericii în sistemul de stat, o prezență perpetuă în viața politică și socială în calitate sa de deputat în Parlamentul austro-maghiar și de consilier intim al împăratului, de membru în Consiliul magnaților de la Viena, în Dieta Bucovinei și în Consiliul comunal Cernăuți, precum și de membru fondator și onorar, de membru în comitetul de conducere și de vicepreședinte al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, de membru în comitetul de conducere al Societății „Doamnele Române“, membru activ al Societății Academice „Arboroasa“, de membru onorar al Societății „Academia ortodoxă“, al Centrului și Cercului studentesc „Arboroasa“ și al altor societăți de cultură, de susținător al activității tuturor societăților filantropice din provincie. Pentru merite deosebite, i s-au acordat titlul de cetățean de onoare al orașelor Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Siret, Vatra Dornei, Câmpulung Moldovenesc și al multor comune bucovinene, a fost decorat cu Marea Cruce a ordinelor „Steaua României“, „Coroana României“ și ordinul sârbesc „Sf. Sava“, cu medalia „Răsplata muncii pentru biserică“ cl. I ș.a.

În timpul primului război mondial, pribegeste prin mai multe orașe (Vatra Dornei, Cluj, Praga, Viena, Lvov), cunoaște regimul de ocupație rusească, rezistă cu stoicism unei acerbe campanii de calomnii și minciuni sfruntate. La 24 august 1918 e demis de împăratul Austriei „pentru neloialitate“ și înlocuit de doi vicari nou-numiți (unul român și altul rutean), dar în noiembrie Iancu Flondor, președintele guvernului apărut între timp în Țara Fagilor, îl invită să reia conducerea arhidiecezei. Concomitent, face parte din Consiliul Național, ales de Constituanta Bucovineană, și din delegația care i-a înmănat regelui României, la Iași, Actul Unirii Bucovinei cu

Patria-mamă. În primăvara anului următor, printr-un decret al regelui Ferdinand I, este întărit în vechiul scaun de arhiepiscop al Cernăuților și mitropolit al Bucovinei, scoțându-i-se de sub jurisdicție eparhia Dalmației, iar el fiind cooptat în Sfântul Sinod al Bisericii Române. Ca senator virilist și președinte de vârstă al Senatului Român, are onoarea să-l prezideze în ședința de proclamare a Actului Unirii. Realizările remarcabile în domeniul științei teologice i-au adus titlul de membru de onoare al Academiei Române.

Se retrage din activitate în 1924, din motive de sănătate, și peste doi ani, în 24 aprilie 1926, se strămută la cele veșnice, fiind înmormântat în cripta Capelei mitropolitane din vechiul cimitir al orașului Cernăuți.

Harnic frunța și animator al mișcării culturale naționale, Vladimir Repta a contribuit la înființarea ziarului *Viitorul* (1904-1914), organ de publicitate al clerului ortodox român din Bucovina, a colaborat la periodicele *Candela*, *Foile pedagogice bucovinene* ș.a. În răstimpul cât a fost inspector la dieceză, a editat, în fascicule, 15 rapoarte anuale despre situația în care se aflau la ora aceea școlile civile și populare din orașul Cernăuți. Dintre lucrările publicate de el în presa română și germană a vremii semnalăm: *Însemnătatea moravurilor, datinilor și obiceiurilor religioase pentru dezvoltarea culturală* (1883), *Psihologia în însemnătatea ei pentru deșteptarea, cultivarea și înaintarea vieții religioase* (1888), *Așezământuri călugărești* (1895) etc.

Nobila osteneală depusă de Vladimir Repta pe altarul culturii românești, „în via celui mai istoric câmp al bisericii noastre“, cum a numit patriarhul Miron Cristea biserica arboroseană, îl așează alături de bărbații de aleasă simțire națională și de înaltă virtute creștinească ai Bucovinei de odinioară.

BIBLIOGRAFIE

Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1893, p. 272-273; *Candela*, Cernăuți, an. XV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1896, p. 86; *Enciclopedia română*, Sibiu, Editura și Tipografia W. Krafft, 1898, vol. I, p. 752; Nestor Vorobchievici, *Schițe istorice asupra unor evenimente marcante relativ la organizarea și dezvoltarea bisericii ortodoxo-orientale sub împărăția Austriei*, Cernăuți, Tipografia universitară R. Eckhardt, 1900, p. 37-38; Leonidas Bodnărescu, *Autorii români bucovineni. Repertoriu*, Cernăuți, Editura proprie – Societatea tipografică bucovineană, 1903, p. 24-25, 37, 46; *Calendarul „Școalei Române“ pe anul comun 1905*, anul I, Suceava, Editura librăriei și tipografiei „Școala Română“, 1904, p. 80-81; Nico Cotlarciuc, *Istoricul literaturii românilor din Bucovina (1775-1906)*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1906, p. 13; Vasile Găină, *Arhiepiscopul și mitropolitul, dr. Vladimir de Repta*, în *Candela*, Cernăuți, an. XXVI, nr. 7, iulie, 1907, p. 423-437; T. V. Stefanelli, *Chestiunea bisericească în Bucovina*, București, Atelierele grafice SOCEC și comp. – Societatea anonimă, 1912, p. 18-21; Ipolit Vorobchievici, *Starea mănăstirilor din arhiepiscopia ortodoxă a Bucovinei și legislațiunea monastică de la 1786-1912*, Suceava, Tipografia Societății „Școala Română“, 1913, p. 21-22; Constantin Hurmuzachi, *Chestia delimitării diecezelor naționale greco-orientale din Bucovina*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1913; I. Nufăr, *Lupta bisericească din Bucovina*, în *Calendarul Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul ordinar 1914*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1913, p. 110-112; Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1916, p. 168-197; Ion Nistor, *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1921, p. 64-68; Romulus Căndea, *Mitropolitul Vladimir Repta*,

Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1924; Dimitrie Dan, *Rolul preoșimii bucovinene în menținerea românismului de la robirea (1975) la dezrobirea Bucovinei (1918). Un adaos la istoria bisericii române*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1925, p. 15; Isiu Gronich, *Un album al Cernăuțului*, Cernăuți, Tipografia „Luca-fărul“, 1925, p. 45; Romulus Căndea, *Mitropolitul Vladimir*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. IX, nr. 2092, 27 aprilie 1926, p. I; *Vasile Vladimir Repta. Note biografice*, *Ibidem*, p. I-2; *Czernowitzer allgemeine Zeitung*, Cernăuți, an. XXIII, nr. 6363, 27 aprilie 1926 și nr. 6364, 28 aprilie 1926; *Czernowitzer Morgenblatt*, Cernăuți, an. IX, nr. 2326, 27 aprilie 1926 și nr. 2327, 28 aprilie 1926; *Funerariile Î. P. S. S. Mitropolitului Vladimir*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. IX, nr. 2094, 29 aprilie 1926, p. 1-3; Ion I. Nistor, *Vladimir Repta*, în *Junimea literară*, Cernăuți, an. XV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1926, p. 1-5; *Anuarul arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1926*, Cernăuți, Editura Consistoriului eparhial ortodox al Bucovinei, 1927, p. 22-23; Romulus Căndea, *Mitropolitul Vladimir*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“, pe anul 1927*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1926, p. 60-62; Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775-1918). În legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1926, p. 210-211; Vasile Gheorghiu, *Mitropolitul Vladimir de Repta*, în *Calendarul poporului pe anul ordinar 1927*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1926, p. 46-51; V. Șesan, *Zece ani de la Unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe terenul bisericesc*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“, pe anul 1929*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1928, p. 36-41; *Enciclopedia română*, Cluj, Imprimeria „Minerva“, 1929, p. 818; George Sârbru, *Reflecțiuni asupra administrației Fondului bisericesc ortodox românesc din Bucovina în trecut și în prezent*, Cernăuți, Tipografia și litografia „Mercur“, 1931, p. XIII-XVIII; *Enciclopedia României*, București, Imprimeria Națională, 1938, vol. I, p. 451; Mircea Lutic, *Mic dicționar al culturii românești din Bucovina. Vladimir Repta*, în *Zorile Bucovinei*, an. LI, nr. 56 (12155), 9 mai 1992, și în *Literatura și arta*, an. XXXVIII, nr. 40 (2460), 1 octombrie 1992; Adrian Acostăchioaie, *Situația bisericii din Bucovina din 1775 până în prezent. Schiță istorică*, în *Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni pe anul 1992-1993*, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 45-46; Emil Satco, Ioan Pânzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, 1993.

SUMMARY

The study is devoted to the Mitropolitan of Bucovina, Vladimir de Repta, one of the most brilliant figures of the Romanian Orthodox church, a pedagogue, a scholar, a national fighter and an important public figure. His apostolate coincided with a period of most dramatic events on the national and confessional level, in the destiny of the Country of the Beeckes – the beginning of the XXth century. *Rector magnificus* of the University of Cernăuți, Vladimir de Repta compels recognition as a reputed scholar in problems of theological exegesis and psychology of religion. As senior president of the Senate, he has the honour to preside the meeting proclaiming the Union. He was selected honorary member of the Romanian Academy.

UN PICTOR BUCOVINEAN: EPAMINONDA BUCEVSCHI*

Ilie Luceac

Cernăuți

„Terenul picturii bisericești a fost chemarea sa.“

Oreste Luția.

II

Urmărind itinerariul artistic al lui Epaminonda Anibal Bucevschi vom vedea că cea de a doua etapă a activității sale și-a aflat terenul în arta bisericească pentru care era mai bine pregătit în baza studiilor teologice și a cunoștințelor profesionale. În decursul anilor 80 ai secolului trecut Bucevschi trece treptat la pictura bisericească, ajungând să creeze în acest gen opere de valoare. Profesorul Oreste Luția confirmă acest lucru în Conferința sa din 1920, amintind că Epaminonda „... a ajuns la claritatea maestrului ce nu mai șovăiește, a ajuns la acea seninătate a concepției artistice care este stăpână absolută pe material, formă și fond“ (9, nr. 566).

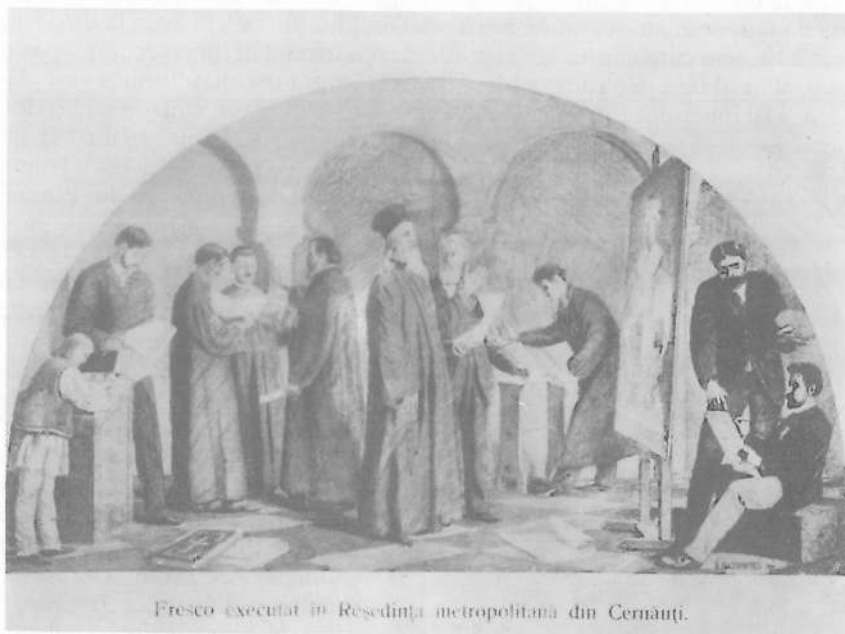
În anul 1888 sau poate chiar în 1889 (data nu este concretizată nici de Corneliu Gheorghian, nici de Oreste Luția) Bucevschi se întoarce la Cernăuți. Această perioadă cernăuțeană este oricum cea mai importantă și mai bogată în activitatea lui artistică.

După pictorul Feuerbach, personalitatea care-l impresionează cel mai mult este cea a mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici. La dorința și insistența acestuia, artistul se întoarce în Bucovina, unde ocupă postul oficial de pictor al Diecezei, acceptat încă în 1876 (Printro scrisoare din 7/19 decembrie 1876, protopopul Mandrilla îi comunică vestea că postul a devenit vacant în urma decesului lui Arend și-l sfătuiește să primească această numire). Se pare că atunci Bucevschi a fost numit pictor diecezan, fără ca acest post să-i aducă deocamdată vreun venit. Bucevschi rămâne la Viena, ocupându-se mai mult de pictura laică. Actele oficiale și scrisorile, amintite de Corneliu Gheorghian în cartea sa, se referă numai la lucrări bisericești finalizate posterior. Chiar și picturile sale din 1876-1880 destinate pentru bisericile din Bucovina par a fi puține. Nu putem vorbi însă despre o neglijare totală a picturii bisericești.

Mutarea sa la Cernăuți între anii 1888-1889 va determina definitiv geniul său artistic, călăuzindu-l pe făgașul picturii bisericești. Protectorul și prietenul său, Silvestru Morariu-Andrievici, fusese numit la 1 aprilie 1877 arhimandrit consistorial și vicar general arhiepiscop (locțiitor al mitropolitului), iar la 12 martie 1880, arhiepiscop al Cernăuțului și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Odată cu creșterea influenței acestui iubitor de artă și animator al culturii în afacerile bisericești din Bucovina, Epaminonda Bucevschi se bucură de sprijinul său binevoitor, de atenție și apreciere. Din această perioadă datează și portretul mitropolitului Silvestru, despre a cărui

* Continuare: începutul vezi *Glasul Bucovinei*, nr. 1, 1994, p. 53-65.

soartă nu ne mai relatează nimic nici chiar Corneliu Gheorghian. Cu acest portret Bucevschi a luat un premiu la o expoziție din Viena. S-ar părea să fie unul din premiile amintite de maestrul Feuerbach în scrisoarea sa din august 1874 prin care ne relatează că Ministrul Instrucțiunii și Cultelor, izbit de asemănare, ar fi exclamat: „Das ist ja der

Fresco executat în Resedința metropolitană din Cernăuți.

Mitropolitul Silvestru –

protector al culturii și artei bisericești

Frescă în porticul corpului stâng din Palatul Mitropolitan din Cernăuți.

De la dreapta spre stânga: pictorii Bucevschi și Maximovici (autorul frescei), sculptorul I. Pășlea, Mitropolitul cu pictorul vienez Lobst, compozitorul Isidor Vorobchievici cu doi studenți în teologie și directorul tipografiei „Mitropolitul Silvestru“, Dimitrie Bucevschi.

Andrievici wie er leibt und lebt“. Din păcate Bucevschi n-a pictat portretul acestui mitropolit în mărime naturală. Cel expus în galeria Mitropoliei a fost făcut de prietenul său, pictorul Maximovici după moartea mitropolitului. Portretul lucrat de Bucevschi, tipărit și multiplicat în culori, ar putea să mai existe în vreo casă de preot din Bucovina.

Din farmecul anilor trecuți ne-a rămas doar nostalgia vremurilor frumoase, demne de evocat, când înalte fețe bisericești se puneau în fruntea mișcării culturale și artistice, aidoma unor suverani pontifi sau principi luminați, care, entuziasmați pentru artă, invitau pe artiștii celebri la curtea lor, folosindu-i spre glorificarea bisericii, acoperindu-i apoi cu onoruri și întreținând cu dânsii legături de prietenie. Să ne aducem aminte de soarta lui Michelangelo, Leonardo da Vinci, Haydn și alții. Bucevschi a cunoscut și el această onoare din partea mitropolitului Morariu-Andrievici. Astfel, strălucitoarea figură a neuitatului prelat Silvestru se desprinde și mai luminoasă, în imaginația noastră, de pe fondul artistic creat de penelul pictorului arhidiecezan.

Mitropolitul Silvestru simțea nevoia să-l vadă zilnic și să discute cu el. Ritualul cafelei de fiecare zi, servită la Prea Sfințitul Părinte, se prelungea cu discuții așezate și înțelepte despre artă. Or, inimă nobilă și fire aristocrată, Bucevschi, care văzuse multe în viața sa, avea și darul vorbirii alese.

Atelierul său se afla în corpul din stânga al Reședinței mitropolitane, la etajul I. Corneliu Gheorghian își amintește că „atelierul lui Bucevschi avea la dispoziția sa mai multe camere care cuprindeau un adevărat muzeu. Era un colecționar pasionat. Dădea și ultimul ban pentru un obiect de artă, pentru un lucru frumos ce-i plăcea“ (5, 41). Așa își întreținea locuința de la Viena, aceasta fiind un „cuib de rară și distinsă

Mântuitorul pe iconostasul de la Zagreb de Bucevschi

omenie, ce era predestinat să ajungă liman de prietenie acestor bântuiți ai soartei: lui Eminescu, lui Porumbescu“ (II, 233). Ciprian Porumbescu nota într-o scrisoare din 13 octombrie 1879, trimisă din Viena tatălui său: „Bucevschi e foarte frumos aranjat. Mobilă frumoasă, statuete, porțelanuri, șaluri turcești, broderii egiptene, piese etnografice bosniace și muntenegrene, cruci de lemn“ (12, 7-8).

Dar să revenim la portretele prelaților bucovineni, care au înfrumusețat cândva interiorul a două săli din Reședința Mitropolitană. Ele sunt enumerate de profesorul universitar S. Reli în *Călăuza...*: „Din Sala Sinodală spre aripa dreaptă a palatului de înșiruie două saloane mari de recepție: I. «Salonul roșu», cu portretele, în mărime naturală, ale mitropoliților Bucovinei, dintre care cele ale mitropoliților Teofil Bendella (1874-1875) și Teoctist Blajejici (1877-1891) sunt pictate de celebrul pictor român bu-

covinean, Epaminonda Bucevschi (1843-1891), fost prieten și coleg de studii la Viena al poetului Mihai Eminescu. 2. Apoi «Salonul albastru», cu portretele foștilor episcopi ai Bucovinei: Dositei Herescu (1781-1789), Daniil Vlahovici (1789-1822), Isaia Baloșescu (1823-1834) și Eugenie Hacman (1834-1873), toate în mărime naturală“ (13, 17-18).

Idea de care Bucevschi a fost condus în pictura bisericească pare a fi revelatoare. El încearcă o posibilitate de a înviora icoana veche în concordanță cu cerințele esteticii iconografice moderne, dar fără a știrbi vechea noastră tradiție bisericească.

Nicolae Iorga în lucrarea *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc* face o analiză a stării artei iconografice românești, începând cu tradiția icoanei bizantine: „Idealul de artă antic pierise prin decăderea firească a însușirilor sale, prin nepotrivi-rea lui cu nevoile unei societăți noi. Spiritul învingător al creștinismului suflă departe rămășițele încă frumoase ale mândrei statui de odinioară. Lui Dumnezeu, pe care

omenirea-L iubea, fiindcă în legătura cea nouă el însuși se apleca plin de iubire asupra lumii, i se aducea ca un prinos frumosul. Acest frumos închinat însă lui Hristos și sfinților care au pățimit și au lucrat pentru a răspândi, a întări și a învăța învățătura Lui, nu trebuia să mai rămâie în atingerea neconținută cu viața. El era închis într-un iconostas, cu candela credinței lângă dânsul ca să-i lumineze. Timpul trebuia să-i înnegrească liniile, să coboare un vâl de negură asupra trăsăturilor unei fețe care fusese la început frumoasă; nimeni nu putea să cuteze a le mai atinge însă, pentru a le înviora și întineri. Legea sfântului tipic oprea o profanare ca aceasta; în acest canon recunoscut și binecuvântat de biserică trebuia să stea arta înfășată în strânse legături îmbălsămate de mumie uscată...“ În continuare Nicoale Iorga scrie: „Biserica Răsăritului, mai evlavioasă, mai bună ținătoare de datini, mai canonică decât cealaltă, a văzut chiar în orice operă de sculptură în care acel trup blestemat se mlădie cu toată puterea lui de ispită, o jignire pentru sfințenia locului de închinare, și ea a închis sculpturii profane intrarea în cuprinsul de lumină curată și de mirisme sfinte ale bisericii... Popoarele vecine, abia ieșite din barbaria deplină a începuturilor, au luat de la acest Bizanț al încremenirii, care hiberna cultura antică și creștină, mijloacele, țintele culturii. Arta se primea ca niște moaște închise în scumpe cutii pe care nu e slobod să le deschidă nimeni. Țarii bulgari și sârbi, Cnejii ruși, Voievozii noștri au stat și ei de pază la acest chivot unde zăcea frumosul cel sfințit, stăpânire dumnezeiască, ce nu se poate înstrăina“.

Maica Domnului (iconostasul de la Zagreb de Bucevschi

Acest canon, binecuvântat de biserică, în care trebuia să se încadreze arta, această atitudine față de frumosul inițial al naturii se manifesta mai pronunțat la popoarele creștine, care au avut o soartă istorică mai altfel decât cea a românilor. De aceea presupunem că sfinții și apostolii, înfățișați pe icoanele multor popoare creștine din evul mediu, nu mai corespundeau cerințelor unei societăți noi, chipurile lor fiind rigide, departe de a mai emana acel sentiment al iubirii față de semeni. Or, „... neamul românesc s-a plăsmuit între catastrofe istorice. De aceea el și-a concretizat forțele de creație în universul spiritualităților populare, în folclor, mai ales că majoritatea lui se constituia din plugari și păstori“ (4, 146). Astfel a supraviețuit acest popor. Chipurile zugrăvite pe icoanele și pe frescele românești sunt mai vii, mai milostive, ele exprimă sentimente mult mai calde în raport uman. „Românii au păstrat, au adâncit și au valorificat o viziune creștină a naturii, așa cum fusese ea exprimată în primele secole ale creștinismului“ (4, 147).

În ceea ce privește arta plastică bisericească din Moldova evului mediu, ea se evidențiază prin prezentarea vieții sfinților într-un cadru de ambianță cotidiană rurală. În timpul domniei lui Petru Rareș se observă tendința „spre fast și monumentalitate, amplificarea narațiunii și introducerea unor detalii pitorești și preocuparea de umanizare a figurilor prin redarea cu sensibilitate și căldură a sentimentelor omenești“ (1, 68).

Începând cu epoca lui Vasile Lupu „pictura conține o serie de înnoiri al căror efect o apropie de realitatea vieții cotidiene, în sensul că este supusă unui proces de umanizare“ (16, 181).

Petru Comarnescu în *Îndreptarul artistic* (3, 292 și urm.) formulează ideea că în arta picturii bisericești din nordul Moldovei de la sfârșitul secolului al XVII-lea se urmărește o sinteză a vechii concepții folcloristice române. Părerea lui Comarnescu referitor la conservarea forțelor de creație în spiritualitatea populară coincide, după cum vedem, cu cea a lui Mircea Eliade. Spre o exemplificare mai amplă a acestei idei cităm din Nicolae Grigoraș: „În biserica mănăstirii Cetățuia ni s-a păstrat un ansamblu pictural de mare valoare artistică. Observând frescele neretușate sau nerestaurate se constată că pictorii care le-au realizat au stăpânit arta compozițională, au depășit sintezele abstracte și de teologie simbolică. Personajele au spontaneitate în atitudini și naturalețe în gesturi, deși în unele compoziții se mai observă convenționalismul caracteristic picturii bizantine. Pictorii interiorului bisericii Cetățuia au urmărit să concretizeze atenția credincioșilor în special asupra vieții, minunilor și pildelor Mântuitorului, ale sfinților și ale patimilor acestora, reușind să ne prezinte o frescă a vieții umane, care tâlmăcește aspirațiile profunde și permanente ale sufletului omenească“ (7, 5).

Realizând această mică incursiune retrospectivă în istoria picturii bisericești din Moldova timpurilor mai vechi și ținând seama de părerea mai multor cercetători de artă, ne încumetăm să credem că Bucevschi nu a fost un inovator în pictura bisericească, ci mai curând un fidel continuator al tradiției artei bisericești din nordul Moldovei. El nu a știrbit tradiția încetățenită în pictura murală sau a icoanelor, ci dimpotrivă, a înviat-o, a întinerit-o și mai mult, însuflând chipurilor pictate pe icoane ceva sărbătorească, în pofida influenței pe care a exercitat-o școala vieneză asupra picturii sale, influență care nu putea să nu-și lase amprenta în maniera de exprimare artistică, dacă ținem seamă de studiile pe care le-a făcut la școala germană. Sobrietatea școlii occidentale, într-o fericită și armonioasă îmbinare cu coloritul național, este, după părerea noastră, nota caracteristică esențială a iconografiei bucovinene, în stil mare, a lui Bucevschi.

Ideea revelatoare despre care am amintit mai sus și de care Bucevschi a fost condus în pictura bisericească se datorează pronunțatei sale individualități artistice. Crezul lui în ceea ce privește reînnoirea picturii s-a manifestat nu prin cuvinte, ci prin creații noi și admirabile, datorită geniului și iscusinței mâinii sale. El spunea: „Noi voim să preamărim pe Dumnezeu prin fapte bune, rugăciuni, imnuri și lucrul mâinilor noastre, zidind lăcașuri în cinstea lui și împodobindu-le cu arta omenească. Ce e însă arta? Arta a fost, este și va fi cultul frumosului. Dar fiindcă frumosul în sens lumesc se deosebește și adesea nu se împacă cu cerințele bisericii dreptmăritoare, să căutăm punctul de întâlnire unde să se găsească înfrățite în armonie arta lumească cu cea bisericească, punctul de întâlnire unde să nu domnească nici carnea dracului, dar nici pastrama mumificată. Și iată că înaintea noastră se întinde o largă arenă de activitate, descătușați numai vederile și prejudecățile înguste, consacrate de un tipic

rămas astăzi fără rost și lăsați să se primenească și sfânta noastră biserică cu o haină nouă în aceste vremuri de cultură și progres! Vechea noastră tradiție bisericească însă să nu sufere, ci mai vârtos să câștige, prin acest sânge nou, intrat în vinele artei religioase“ (5, 40). Bucevschi a fost „inițiatorul unei noi ordini iconografice în pictura bisericească“ (15, 13). A demonstrat-o însuși artistul nu numai prin opera originală, ci și prin gândurile sale despre artă, rămase pe hârtie pentru urmași.

În baza documentelor și dosarelor consistorului, ale guvernului provincial și ale direcțiunii fondului bisericesc din Bucovina, Corneliu Gheorghian – arhimerituos cercetător al vieții și operei artistului – consideră că Bucevschi a lucrat sub păstoria mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici circa 18 iconostase și picturi de biserici în Bucovina. Aminăm aici biserica din Rădăuți (lucrarea a fost finisată până la 1880), lucrările pentru penitenciarul și Catedrala din Cernăuți (1881), biserica din Frătăuții Vechi (1882), din Bălcăuți (1883), Suhoverhov, Solca și Gura Humorului (august 1883), Bobești, Poiana Stampei (sfârșitul anului 1883); bisericile din Bănila pe Ceremuș și Ceahor (1885), Tereblecea (1886) și Ciudei (1887). Oreste Luția și Eusebie Sorocean mai enumeră între iconostasele pictate de Bucevschi și următoarele: cele din Coșciuia, Revna, Coniatin, Berhomet pe Siret și Storojineț. Lista documentelor, cu numerele registrelor de plată ale administrației de atunci, o putem afla la Corneliu Gheorghian în cartea sa *Bucovina în pictură* (5, 31-32). De altfel, el mărturisește că e pe deplin convins de existența a mai multor lucrări bisericești ale artistului, care au rămas încă nedescoperite. Alți cercetători ai picturii lui Bucevschi mai amintesc de bisericile din Bilca, Straja, Vicovul de Jos, Coșma, Valea Boului, Suceveni, biserica mănăstirii Moldovița, pentru care au fost executate lucrări în diferite perioade ale activității sale în postul de pictor al diecezei. E. Maximovici scrie: „În Bucovina multe lăcașuri sfinte sunt împodobite de penelul său. El a restaurat icoanele de pe pereții vechii catedrale episcopale din Rădăuți, unde însă o concepțiune mai arhaică s-ar potrivi mai bine. Și pictura bisericii Sfântului Nicolae Domnesc din Iași e restaurată de mâna sa“ (10, 34).

Mitropolitul Teofil Bendella
de Bucevschi

Să revenim la biserica din Tereblecea (raionul Hliboca, regiunea Cernăuți), pe al cărei iconostas, în partea stângă de la ușa centrală a altarului, se află o minunată icoană a Maicii Domnului cu pruncul în brațe. Icoana este asemănătoare cu cea lucrată la Zagreb. Am putea presupune că ea a fost executată de mâna lui Bucevschi, deoarece din toate celelalte icoane restaurate, aceasta pare a păstra liniile academismului neoclasic al picturii bucevschiene, chiar dacă a avut de suferit de pe urma renovării, cum se mai poate observa în straturile de culori, aplicate peste pictura inițială. Naturaletea din privirea Maicii Mântuitoarei vrea să confirme gândul nostru,

care înclină anume spre Bucevschi. Păcat că ne lipsesc detaliile documentare privind renovarea iconostasului (ca și a întregului interior al bisericii), care, conform inscripțiilor de pe plăcile de marmură instalate pe pereții laterali ai naosului, ar fi avut loc în 1937, sub păstoria mitropolitului Visarion Puiu, primari ai comunei fiind pe atunci Ioan Țipa și Dimitrie Moțoc. Biserica a fost zidită în 1886 și sfințită de către arhiepiscopul și mitropolitul Silvestru Morariu, avându-i ca preoți pe Dimitrie Seleschi și Ilarion Dracinschi. Acest posibil adevăr, cum că pictura de pe icoană aparține anume lui Bucevschi, își așteaptă specialistul în materie de iconografie bisericească. Până atunci să credem în minuni...

„Ca zugrav de biserici Bucevschi își făcuse deja un nume de când gătise de zugrăvit catedrala sârbească din Agram“, ne relatează Eugen Maximovici (10, 34), custodele de mai târziu al secțiunii a II-a de artă bisericească a Muzeului Mitropoliei Bucovinei. Corneliu Gheorghiu scrie că Bucevschi va fi primit această comandă de

Mormântul lui Bucevschi din Cimitirul de la Cernăuți

mare importanță, și anume de a zugrăvi catedrala sârbească de la Zagreb, pe la 1883 (5, 38). De la cine provine această comandă – de la prietenii săi sârbi din Viena sau din partea mitropolitului Silvestru, care era și mitropolit al Dalmației – nu putem ști. Cert este însă că dintre toate picturile maestrului bucovinean, iconostasul din Zagreb e cel mai important. „Cultura teologului și paleta pictorului artist își dădură mâna, pentru a crea opere, capodopere bunăoară ca grandioasa madonă de pe iconostasul de la Zagreb“ (9, nr. 566).

Anul acesta se vor împlini 110 ani de la târnosirea acestei biserici. După ce a terminat s-o picteze, Bucevschi s-a îmbolnăvit grav. O scrisoare a artistului, citată de Corneliu Gheorghian (5, 39), amintește de această boală care de fapt i-a grăbit sfârșitul.

Cât de mult ne-am fi dorit și noi un iconostas, asemenea celui de la Zagreb, în vreo biserică din dulcea Bucovină. Dar ne consolăm cu gândul și punem preț pe ceea ce avem lăsat ca moștenire

de la strălucitul pictor. Încurajăm intenția iubitorilor de artă întru valorificarea operelor lui Bucevschi încă nedescoperite. Amintirile biografilor atestă că pictorul nostru era de o sârguință și productivitate extraordinară.

Bucevschi a fost un „suflet în sufletul neamului“. Receptiv la istoria acestuia, el era obsedat de unele figuri proeminente, care au marcat pagini de glorie în destinul neamului românesc. Una din aceste figuri a fost cea a lui Ștefan cel Mare. Istoria portretului lui Ștefan, pictat de Epaminonda Bucevschi la stăruința și pe cheltuiala episcopului de Roman Melchisedec Ștefănescu, este interesantă. Acest portret ni-l înfățișează pe marele domnitor în figură întreagă și în mărime naturală lângă o

colonană imensă pe care se profilează stema Moldovei. Suportul acestei colonade pare a fi foarte trainic și, ca dimensiune, cel mai mare în densitatea obiectelor încadrate în tablou (ceea ce ar face să sugereze admiratorului gândul referitor la trăinicia și siguranța statului moldovenesc sub mâna lui Ștefan cel Mare). Atât colonada, cât și toate celelalte obiecte de decor sau accesorii vestimentare din tablou, nu fac altceva decât să scoată în evidență figura domnitorului. Fragmentul de cer, care se întinde în colțul de sus din partea dreaptă a tabloului este jumătate senin – jumătate înnourat, ca și perioada de domnie a lui Ștefan cu războaiele neconținute pe care le-a purtat domnitorul întru apărarea gliei strămoșești. Compoziția întregă a tabloului respiră, e parcă în continuă primenire.

O privire ageră și clarvăzătoare a domnitorului scrutează orizontul. Ea reflectă menirea principală în destinul Moldovei, strălucit în timpul domniei sale. Domnitorul poartă odăjdii de culoare roșie. Efectul pe care îl crează în tablou contrastul de culori (chipul lui Ștefan este pictat pe un fond albastru și verde închis) reliefează și mai mult virtutea și înțelepciunea acestui Mușatin. În mâna dreaptă el ține un hrisov cu sigiliul pecetei domnești, ceea ce simbolizează, probabil, dreptatea, de partea căreia era întotdeauna Ștefan. Mâna stângă însă o ține hotărât pe sabie. Întălnim la Bucevski un detaliu care se deosebește de tradiție: coroana, ca simbol al puterii domnești, nu este pe capul domnitorului, ci pe sabie. Faptul acesta sugerează o altă idee: doar cu sabia în mână, cu dreptatea în fapte și cu credință în Dumnezeu acest „atlet al lui Hristos“ a fost vrednic să stea ca un munte în fața invaziilor străine.

Trăsăturile esențiale ale caracterului lui Ștefan în portretul lui Bucevski sunt scoase în prim plan cu ajutorul îmbinării reușite a nuanțelor de culori. Ele dezvăluie mult dinamism în maniera de exprimare a artistului, voievodul fiind înfățișat ca un principe plin de hotărâre și gata să-și înfăptuiască până la capăt rolul hărăzit de istorie.

Admirabila pânză, care se află actualmente la Fundația episcopiei de Roman, este finisată prin februarie-martie 1884 după facsimilul veritabilului portret al lui Ștefan cel Mare din Evangheliarul de la Humor, păstrat pe vremea lui Bucevski la Mitropolia din Cernăuți și descoperit de către episcopul Melchisedec (1822-1892) al Romanului, membru al Academiei Române (1870), luptător neobosit pentru Unire, membru al Divanului ad-hoc, ministru în primul cabinet Kogălniceanu (1861). Acest cărturar a îmbogățit literatura și istoria literară bisericească cu lucrări de mare valoare (vezi: Gh. Adamescu, *Dicționar istoric-geografic*).

Episcopul Melchisedec, făcând o vizită în luna septembrie 1881 mitropolitului Silvestru la Cernăuți și interesându-se de vechile documente ce se găseau aici, descoperi vestitul Evangheliar manuscris în limba slavonă, dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii Humorului în 1473, cam în al 16-lea an al domniei acestuia, și un al doilea Evangheliar, scris cu cheltuiala mitropolitului Grigore Roșca și dăruit Mănăstirii Voronețului pe la 1550. Evanghelia de la Humor, descoperită de Melchisedec în 1881 la Mitropolia din Cernăuți, s-a aflat un timp în una din marile biblioteci ale Vienei, după cum ne informează profesorul universitar S. Reli (14, 100), bazându-se, probabil, și dânsul, pe afirmațiile lui Cartoian (2, 19). Evangheliarul slavon, însă, a ajuns mai târziu tocmai la Moscova (14, 98). E greu de spus care este soarta acestor monumente de artă românească la ora actuală.

Melchisedec comunică imediat această importantă descoperire Academiei Române și ambii chiriarhi îl însărcinează pe Epaminonda Bucevski, care se afla atunci și el din întâmplare la Cernăuți, să scoată facsimile și desene de pe Evangheliarul amintit. Pictorul Bucevski se achită cu onoare de această însărcinare. Mai mult

decât atât. El reușește până la urmă să-l convingă chiar și pe bățiosul Bogdan Petriceicu Hasdeu de autenticitatea portretului lui Ștefan. Hasdeu era convins la început că toate portretele lui Ștefan cel Mare (de la Rădăuți, Voroneț și biserica Sfântul Ilie de la Pătrăuți-pe-Suceava) îl reprezintă pe marele voievod cu barbă. Corneliu Gheorghian ne descrie cum în ședința de la 24 ianuarie 1882 a Academiei, Epaminonda Bucevschi demonstrează elocvent contrariul, în bază de studii și copii ale portretelor lui Ștefan cel Mare, făcute de el după Evangheliarul de la Humor, unde marele voievod era reprezentat, contrar portretului „tradițional“ pictat de Gheorghe Asachi, fără barbă, blond, cu fața bucalată și rubicondă (6, 3-29). O mărturie că acest

Ștefan cel Mare
(după Evangheliarul de la Humor)
de Bucevschi

portret îl redă întocmai pe domnitor este și descoperirea de către Bucevschi la Mănăstirea Putna a unei alte icoane cusute cu aur și dăruită mănăstirii de către Ștefan. Pe ea era înfățișat portretul domnitorului moldovean având aceleași semne distincte ca și cel din Evangheliar.

Ceilalți membri de atunci ai Academiei Române I. Negruzzi, Dimitrie Sturdza, Vasile Alecsandri și Ion Ghica, președintele ei, erau convinși de autenticitatea portretului din Evangheliar. Doar B. P. Hasdeu mai pune la îndoială acest fapt, până când Bucevschi reuși să-l convingă cu argumente indubitabile.

Referitor la acest portret, maestrul Maximovici mai aduce un argument al veridicității talentului lui Bucevschi: „Portretele: Ștefan cel Mare, Bendella, Arhimandritul Constantinovici de Grecul ș.a. dau cea mai bună dovadă despre iscusința sa în tablouri în stil mare“ (10, 33).

Mai târziu, în 1906, pictorul Costin Petrescu (1871-1954) va prezenta la expoziția generală română din București un portret al lui Ștefan cel Mare, de pe

care se vor scoate litografii ce se reeditează și astăzi și în baza cărora putem afirma că chipul lui Ștefan cel Mare este conceput după ideea portretului lui Bucevschi. Diferă doar ca realizare artistică.

Astăzi mai putem admira la muzeul Bucovinei din Suceava o colecție care conține cinci lucrări semnate de Epaminonda Bucevschi: *Han la Brăila*, *Doina*, *Iraclie Porumbescu*, *Profil de față*, *Nănășica*. Câteva lucrări se mai păstrează la Câmpulung și Rădăuți.

La Cernăuți, oraș care i-a fost atât de drag maestrului, în muzeul de artă plastică se află două tablouri semnate de Bucevschi: *Intrarea Maicii Domnului în biserică* și *Ctitorii Vlejul din Poiana Stampei*. Primul, o icoană cu dimensiunile de 37x50, lucrată, probabil, la comandă pentru vreun iconostas, nu poartă semnătura autorului. Însă după maniera academică a desenului și combinația culorilor (violet, mov, albastru închis) îl recunoaștem pe Bucevschi. *Ctitorii Vlejul din Poiana Stampei* are

dimensiunea de 90x60. Tabloul este semnat. Nu este o pânză, ci este lucrat pe lemn. Se știe sigur că a fost un tablou ce a aparținut Muzeului Mitropoliei. Semnificativă e și șampila de pe verso-ul tabloului care aparține Episcopului Hotinului. Starea acestui tablou este alarmantă, el necesitând o restaurare urgentă. În depozitele muzeului s-ar mai putea găsi ceva ce aparține penelului lui Bucevschi, însă până la apariția acestui material nu s-a stabilit nimic exact. Să sperăm că se va mai descoperi vreun tablou sau vreo icoană, lucrate de maestrul bucovinean.

Mântuitorul, Maica Domnului, Sfântul Gheorghe, Sfântul Nicolae – personaje biblice la care pictorul revine deseori în practica sa de artist teolog, sunt redade întotdeauna cu talent și dăruire de sine. Prețuitor adevărat al picturii strămoșești religioase, Bucevschi „e una din acele definitive culminații ale spiritualității românești pe care timpul nu le macină, ci le sporește“ (11, 235). Or, cinstind memoria bucovineanului Epaminonda Bucevschi, reactualizându-i valoarea, aducem un spor de prestigiu pentru întreaga artă românească.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Caproșu Ioan, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava* (biserica Sf. Ioan cel Nou). Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1980.
2. Cartojan Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*. Vol. I, București, 1940.
3. Comarnescu Petru, *Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei (Arhitectura și fresca în secolele XV- XVI)*, Suceava, f. a.
4. Eliade Mircea, *Profetism românesc*. Vol. I, Editura „Roza vânturilor“, București, 1990.
5. Gheorghian Corneliu, *Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi)*. Extras din revista *Boabe de grâu*, an. V, nr. 9, București, 1935.
6. Gheorghian Corneliu, *De-ale pictorului Epaminonda Bucevschi*. Extras din revista *Făt Frumos*, Cernăuți, 1934.
7. Grigoraș Nicolae, *Mănăstirea Cetățuia*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1977.
8. Loghin Constantin, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775-1918)*, Tipografia Mitropolitului Silvestru, Cernăuți, 1926.
9. Luția Oreste, *Contribuiri la viața și activitatea pictorului E. A. Bucevschi*. Conferință ținută cu ocazia serbării comemorative în 7 noiembrie 1920, publicată în ziarul *Glasul Bucovinei*, 1920, nr. 564, 565, 566.
10. Maximovici Eugeniu, *Epaminonda Bucevschi*, în *Junimea Literară*, nr. 2, februarie, 1908.
11. Morariu Leca, *Epaminonda Bucevschi, gloria picturii arborosene*, în *Anuarul Muzeului Bucovinei*, seria II, an. I-II, Cernăuți, 1944.
12. Morariu Leca, *Epaminonda Bucevschi în corespondența lui C. Porumbescu*, în *Institutul Cernăuți*, an. VI, Cernăuți, 1943.
13. Reli Simion, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei* (cu ilustrațiuni în text), Tipografia Mitropolitului Silvestru, Cernăuți, 1937.
14. Reli Simion, *Mănăstirile din Bucovina centre de artă religioasă miniaturistă*, în *Almanahul ziarului „Bucovina“ pe anul 1944*, Cernăuți, 1944.
15. Satco Emil, *Artiști plastici din Bucovina*, Suceava, 1991.
16. Șerban Constantin, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, București, 1991.

SUMMARY

Bucevschi was a faithful continuer of the tradition of the religious art of Northern Moldova, advocating a new iconographic order in ecclesiastical painting. He harmoniously combined the sober style of the Western school with the national colouring so that he achieved an individual style. He made and restored many iconostases and mural paintings in Bucovina, but his most important work still remains the iconostases in the church of Zagreb.

He also paints historico-mythical compositions: „The Death of Cleopatra“, „Dante in exile“, „Ophelia“ etc. Ștefan the Great is the masterpiece of his historiographic painting.

Bucevschi remains a brilliant Romanian painter who increased by means of his work the importance of national culture.

GEORGE POPOVICI (T. ROBEANU)

Radu Economu

București

S-au împlinit în toamna anului trecut 130 de ani de la nașterea lui George Popovici, fiu al Bucovinei, a cărui personalitate, din păcate, este atât de puțin cunoscută. S-a născut la Cernăuți la 21 noiembrie 1863 ca fiu al eruditului profesor de la Facultatea de Teologie din acel oraș, Eusebie Popovici. Și-a făcut studiile primare și liceale în orașul natal și în 1882 a devenit student al Facultății de drept a Universității din Cernăuți. A făcut studii strălucite în capitala Bucovinei și, după luarea licenței, din 1888 și până în 1890 a urmat cursurile Universității din Innsbruck, specializându-se în istoria dreptului. În 1894 devine doctor în drept al Universității din Cernăuți¹.

Tânărul George moștenește de la tatăl său însușiri intelectuale și pasiunea pentru studii și cercetări aprofundate, iar mamei sale îi seamănă prin sensibilitate artistică și duioșia firii². Imediat după terminarea liceului, fiind încă adolescent, intră în societatea studențească „Junimea”, al cărei președinte devine în 1883, recunoscându-i-se după terminarea studiilor universitare calitatea de membru emerit în 1893 și apoi cea de membru de onoare în 1897³.

George Popovici s-a angajat de tânăr în viața politică a Bucovinei. Dar a fost și un pasionat cercetător al istoriei poporului său, aplecându-se, în special, dată fiind formația sa de jurist, asupra istoriei vechiului drept românesc. Valoarea studiilor sale în această ramură a istoriei, dar și a dreptului, îl consacră drept promotor al cercetării științifice în vechiul drept românesc. Patriot înflăcărat, înzestrat cu sensibilitate artistică, George Popovici e și un cunoscut poet care, sub numele de T. Robeanu, a cântat în versuri dragostea pentru pământul românesc și pentru oamenii care-l locuiesc. Aceste multiple și variate preocupări, desfășurate cu seriozitate și pasiune rar întâlnită, conferă personalității sale un nimb de devotament pentru pământul țării. Și-a dedicat scurta viață, de numai 42 de ani, luptei pentru afirmarea și conservarea ființei naționale a românilor din Bucovina, aducând ca bucovinean, o prețioasă contribuție la realizarea idealului național. A fost om de știință, savant, militant politic, profesionist desăvârșit al dreptului și sensibil ca poet. Iorga, în 1905, l-a numit „cel mai interesant și cinstit bucovinean”⁴.

Împreună cu Iancu Flondor pune bazele Partidului Național din Bucovina, care s-a înființat și organizat la scurt timp după Marea Adunare Națională a Românilor din Bucovina de la 7 aprilie 1892. În același an apare ziarul *Deșteptarea*, între ai cărui colaboratori se numără și George Popovici. Alegerile pentru Dieta Bucovinei din anul 1892 au reprezentat primul mare succes politic al nou înființatului partid. În 1897, la

alegerile parlamentare, George Popovici este ales cu 597 voturi din 625, deputat de Câmpulung-Vatra Dornei, în Parlamentul din Viena. Aci luptă pentru înființarea unui liceu român în Cernăuți, ceea ce s-a împlinit în 1906 prin organizarea unui liceu aparte în limba română de pe lângă liceul german din acest oraș⁵. De asemenea, a stăruit pentru înființarea unei Curți de Apel la Cernăuți, care s-a înființat abia în 1919, după Unire. În apărarea țăranilor, al căror deputat se considera, a reușit să determine autoritățile să respecte prioritățile populației rurale în arendarea pământului și pădurilor aparținând Fondului bisericesc⁶.

În lupta sa din parlamentul din Viena, George Popovici și-a ridicat glasul împotriva politicii de rutenizare a românilor, dusă de guvernul austriac, ca și pentru obținerea drepturilor legitime ale românilor nu numai din Bucovina, dar și din Transilvania. Tinerii patrioți români din Partidul Național, în rândul cărora George Popovici ocupa un loc de frunte, desfășoară o intensă campanie națională, împotriva-vindu-se măsurilor antiromânești, aplicate de guvernatorul Bourguignon. Apare ziarul *Patria*, ca nou organ de presă. În editorialul primului număr apărut la 2/14 iulie 1897, se afirmă că trebuie pornită „organizarea politică a întregului popor român din Bucovina și închegarea lui într-un partid puternic național, fără nici o deosebire de clasă socială”. Dar această atât de necesară solidaritate națională pentru păstrarea ființei naționale a românilor aflați sub stăpânire străină nu s-a putut realiza. Conservatorii din Partidul Național înclinau spre compromis cu administrația austriacă. Se produce o sciziune în partid și tinerii, între care se aflau George Popovici și Iancu Flondor, înființează un nou partid numit Partidul Popular Național. Ca deputat în parlamentul austriac, George Popovici face parte din delegația parlamentară austro-ungară, în care calitate se afirmă ca un subtil om politic. Astfel, sesizând pericolul imperialismului rusesc, va spune în acea delegație la 26 iunie 1896: „Poporul rus în decurs de mai puțin de 200 de ani a ajuns în avântul lui până la Vistula și Prut și bate la porțile Europei apusene. E un destin al lui care-l mână mai departe și oricât de iubitor de pace ar fi Țarul Nicolai, tendința de expansiune, caracteristică rușilor, care este a oricărui popor tânăr, precum și pornirea irezistibilă spre o mare deschisă, vor sfârși prin a pune arma în mâna lui sau în aceea a succesivilor lui. Nu mărinimia unui monarh poate opri în loc cursul unui atât de mare proces istoric”.

În 1898 George Popovici candidează în Dieta Bucovinei, fiind ales deputat al circumscripției Rădăuți. Sunt memorabile cuvintele rostite de el la Rădăuți în timpul campaniei electorale la 25 februarie 1905: „Noi iubim cu înflăcărare această brazdă de pământ sub care dorm strămoșii. Pentru noi însă Bucovina azi nu mai e o grădină. Poporul român trebuie să arate curaj și tărie. Să lupte voinicește fiecare la locul unde e pus pentru dreptatea noastră. De acum nu ne mai lăsăm înfricoșați, ci ca români să trăim și ca români să ne luptăm. Trebuie să căpătăm școli românești, trebuie să vorbească toți românește pentru că suntem în țara noastră.” Dramatice cuvinte atât de actuale pentru detrunchiata Bucovină de astăzi. În Dieta Bucovinei sprijină în 1899 propunerea de a se reforma Statutul organic al Țării (Landesordnung) și legea electorală prin introducerea votului universal, legal și direct⁷. Sub presiunea autorităților austriace nou înființatul partid suferă o înfrângere parlamentară la alegerile din 1901 și George Popovici nu mai este ales deputat de Câmpulungeni, fiind preferat C. Iopescu-Grecul. Acest eșec îl determină să renunțe la activitatea politică din Bucovina și să treacă în România pentru a se dedica studiului vechiului drept românesc. Pleacă la București, unde i se promisese Catedra de istorie a Vechiului Drept Românesc ce urma să se înființeze la Universitatea din acest oraș.

În România George Popovici se consacră exclusiv studiilor și cercetărilor privind vechiul drept românesc. Va găsi în acest domeniu de activitate vocația pe care o avea încă din tinerețe. Într-o scrisoare din 9 martie 1901, Sever Zotta îi comunică lui Iancu Flondor că-l întâlnește des pe George Popovici la Biblioteca Academiei și la Arhivele Statului, studiind vechi documente românești⁸. Îi mărturisea lui Iacob Negruzzi, încă din 1890, marea lui pasiune pentru vechiul drept românesc, arătând că „ideea de a reconstitui din urmele rămase sistemul vechiului nostru drept n-a încetat de a mă mișca irezistibil”⁹.

Încă de când era student la Innsbruck, George Popovici publica în revista *Candela* care apărea la Cernăuți în 1884 și 1885 o serie de documente moldovenești sub titlul de *Index Zolkievinesis* (numit astfel după localitatea Zolkiev, unde în 1686 mitropolitul Dosoftei adusese aceste documente). Erau șapte din vremea lui Alexandru și șapte de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Recenzează în *Convorbiri literare* studiile de istorie ale lui Grigore Tocilescu și A. D. Xenopol și face o prezentare critică a lucrării lui N. Blarenberg apărută în 1885 și intitulată, mult prea pretențios, *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*. Un substanțial studiu de drept românesc scris în perioada cernăuțeană este publicat în *Convorbiri literare* din 1891 sub titlul *Cronica lui Ureche despre ocoalele lui Iuga Vodă*. Mult mai prolifică este activitatea științifică după stabilirea în București. În 1903 publică studiul *Ordinea și succesiunea în moșiile donative moldovene în sec. XIV*, pentru ca doi ani mai târziu, în anul dramaticii sale morți, să publice în *Convorbiri literare* interesantul și originalul studiu despre *Anul de la martie în timpul lui Alexandru cel Bun*.

Au rămas la moartea sa și din păcate continuă să fie și astăzi în aceeași situație numeroase studii „inedite” la secția de manuscrise a Academiei Române. Între acestea sunt *Jurământul cu brazda în cap întrebuințat la hotărnicie în vechiul drept românesc* și *Așezămintele, obiceiul și legea Moldovei și a Munteniei în vechime*. Opera lui George Popovici în domeniul vechiului drept românesc a fost prea puțin cunoscută și studiată de specialiști. Este meritul prof. George Fotino de la Facultatea de Drept din București de a fi evidențiat valoarea studiilor lui George Popovici în comunicarea ținută la Academia Română la 8 martie 1935, pentru ca ulterior să publice un amplu studiu monografic despre viața și opera „uitatului istoric al vechiului drept românesc”. *Revista Bucovinei* în 1943 a închinat un număr special lui George Popovici la a 80-a aniversare a nașterii sale. Ion Negură, neuitatul secretar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, analizând opera sa științifică îl situează, pe drept cuvânt, alături de D. Onciul, printre marii oameni de știință pe care Bucovina i-a dat Țării¹⁰. Academia Română, recunoscându-i meritele științifice, îl alege Membru Corespondent la 11 aprilie 1905, pe baza raportului elogios întocmit de însuși președintele Academiei, D. A. Sturdza.

Dar, George Popovici, înclinat spre studii și cercetări în domeniul vechiului drept românesc, prea puțin explorat în acea vreme, dorea să îndrumeze tinerele generații spre această ramură de drept. Se pregătea intens pentru Catedra de istoria Vechiului Drept Românesc, care urma să fie înființată la Universitatea din București. La 7 decembrie 1902 George Popovici scrie din București tatălui său la Cernăuți că înființarea acestei catedre este iminentă, în care scop lucrează la o istorie a dreptului românesc¹¹. Catedra se înființa abia în 1905 și din considerente politice nu se va ține concurs pentru numirea titularului, ci va fi chemat Paul Negulescu, cunoscut ca

specialist în dreptul administrativ¹². George Popovici a fost crud lovit, și nu este exclus ca această nedreptate să fi determinat gestul lui de peste câteva luni.

George Popovici sub pseudonimul T. Robeanu (Lecca Morariu susține că Robeanu derivă din rob și semnifică proveniența dintr-o provincie robită)¹³ a scris o poezie inspirată din trecutul poporului român și încărcată de un profund lirism. Poezia lui T. Robeanu s-a bucurat de aprecierea lui St. O. Iosif. Acesta îi scrie lui Sextil Pușcariu la Cernăuți în 1908 să-i trimită, tot ce găsește referitor la opera poetică a lui T. (nu Teodor, cum greșit scrie Lecca Morariu) Robeanu. N. Iorga, după moartea poetului, publică în 1908 o prefață la broșura apărută în „Biblioteca Minerva“ sub titlul *Poezii postume* (titlu impropriu fiindcă poeziile fuseseră publicate în timpul vieții).

În *Cântec vechi* evocând străvechea capitală a Moldovei T. Robeanu surprinde un moment al vieții din cetate, foarte sugestiv:

*La Suceava în cetate
Ceas de miazănoapte bate,
Păzitorii cântă-n uliți
Rezemați în albe sulii.*

Mult apreciată a fost poezia *Novela din castel* care, amintindu-ne de Luceafărul lui Eminescu, ne redă durerea așteptării de către domnița din castel a mirelui plecat la război în Polonia, în timp ce Radu, copil de casă, o iubește fără nădejde pe domniță.

Poezia lui T. Robeanu se distinge printr-un patriotism robust și lirism pur, „emancipat de retoricul declamativ și concretizat în imagini de o sugestivitate aeriană și melodioasă, o elevată trăire și expresie artistică¹⁵. S-a spus că a fost un Eminescu al Bucovinei¹⁶.

Viața lui George Popovici se va sfârși tragic. Suferind o gravă depresiune sufletească, determinată și de faptul că n-a putut candida la Catedra de Vechiul Drept Românesc, se hotărăște să se sinucidă. Alege ca loc al „supremului gest“ orașul Miskoltz din Ungaria, unde, la 12 iulie 1905, într-un hotel obscur al orașului, își curmă viața, otrăvindu-se cu morfină. Și astfel se încheie prematur viața lui George Popovici. Își anticipase uitarea ce i-o vor hărăzi urmașii, scriind în poezia sa *Finis*:

*Fără veste, fără nume, am să ies din lumea lor ·
Nici un ochi de-azur n-o plânge, nu s-o stinge nici o stea
Numai poate-un glas de clopot, va-ncerca o tânguire
Și un dascăl sur și gârbov, va rosti un Tatăl nostru¹⁷.*

N. Iorga îi va face necrologul: „Dacă a fost vreodată o viață de om chinuit și jertfit pentru nemărginita bunătate, pentru mărinimia sufletului care îl stăpânea și nu putea să stăpânească și împrejurările unor vremi nemișcate, aceasta a fost viața prietenului nostru George Popovici. Între învinșii păcatelor noastre nu știu nici unul de pe urma căruia să trebuiască atâtea lacrimi. A fost un om curat în calea celor care, împodobindu-se cu plumbul, l-au călcat în picioare“¹⁸.

NOTE

1. Mihai Iacobescu, *George Popovici (1863-1905)*, în *Anuarul muzeului județean*, VI-VII (1979-1980), p. 541-563.

2. Constantin Angelescu, *George Popovici – istoric al dreptului român, 1863-1905*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“*, XX, 1983, Iași, p. 221-231.
3. George Fotino, *George Popovici – un istoric uitat al vechiului drept românesc*, Comunicare în ședința Academiei Române din 8 martie 1935, în *Memoriile secției istorice*, Seria III, Tomul XVI, 8, 1935, p. 3.
4. Nicolae Iorga, *O lacrimă pentru George Popovici*, în *Sămănătorul*, anul IV, nr. 3 din 24 iulie 1905.
5. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 282.
6. George Fotino, *ibidem*, p. 18.
7. George Fotino, *ibidem*, p. 19.
8. Arhivele Statului. Arhiva centrală istorică. Fond Iancu Flondor. Dos. 41, fila 29.
9. Biblioteca Academiei Române, mss. 5263, p. 406.
10. Ion Negură, *George Popovici cercetător al vechiului drept românesc*, în *Revista Bucovinei*, nr. 5/1943, p. 218.
11. George Fotino, *ibidem*, p. 147-148.
12. Leca Morariu, *T. Robeanu*, Siret, 1936, p. 22.
13. Leca Morariu, *ibidem*, p. 23.
14. *Convorbiri literare*, 1887, nr. 2.
15. Emil Satco, Ioan Pânzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, 1993, p. 194.
16. C. Loghin, *T. Robeanu (George Popovici)*, în *Revista Bucovinei*, Cernăuți, 1943, nr. 5.
17. *Convorbiri literare*, 1887, nr. 2.
18. C. Loghin, *ibidem*, p. 22.

SUMMARY

The author evokes the agitated life of George Popovici (T. Robeanu), a famous personality of Bucovina, scholar and poet, active already as a young man in public life, in the struggle to affirm and keep alive national consciousness of the Romanians in this land. As a deputy in the Vienna-Parliament he fought against the ruthenisation of Bucovinian Romanians, methodically promoted by the Austrian government. He is the author of many studies about the old Romanian law. He was appreciated by N. Iorga and C. Loghin, when analyzing his work, calls him an Eminescu of Bucovina.

Critică și istorie literară

EMINESCU ȘI BUCOVINA

prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc

București

Bucovina este provincia românească prezentă deopotrivă în biografia lui Eminescu, prin ascendenții săi și timpul petrecut de el aici, și în scrisul său, de la primele versuri din anii școlărității cernăuțene și până la ultimele articole din perioada gazetăriei bucureștene.

Istoricii literari au irosit multă energie în căutarea originii familiei în afara spațiului geografic al comunității noastre naționale. Originea familiei sale a fost prezentată, rând pe rând, în funcție de aprehensiunile cercetătorilor; nordică: *suedeză*, nord-slavă: *poloneză*, *ruteană*, sud-slavă: *bulgară*, *sârbă*, orientală: *persană*, *armeană*, *turcă* ori mai apropiată prin cultură și limbă: *albaneză*, *aromână*. Discuțiilor îndelungate în jurul ipotezei originii străine a familiei poetului li se pune capăt prin demonstrarea, pe bază de documente, a originii transilvane a străbunilor lui Eminescu, care trec în Bucovina încă din secolul al XVIII-lea, ca urmare a obligațiilor iobăgești, persecuțiilor religioase și angarărilor militare. Din Bucovina, o ramură a familiei, cea întemeiată de tatăl poetului, se extinde și în Moldova, cu descendenți, prin Matei Eminescu, până în zilele noastre. Demonstrarea originii transilvănene a familiei poetului, cum am întreprins-o noi acum aproape două decenii (*Să fie oare Blajul vatra străbunilor lui Eminescu?*, în *Manuscriptum*, nr. 1, ianuarie-martie 1976, p. 127-138), pune capăt speculațiilor privind căutarea ascendenților săi în afara spațiului geografic românesc. Petrea Iminovici, cel mai vechi ascendent al familiei poetului, la care se referă cercetătorii, trăiește în Călineștii lui Ienachi, satul de la nord de Dărmănești, pe moșia boierului Ienachi Cârstea, ca „țaran clăcaș” (Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 169). Moare înainte de 1784, de vreme ce nu figurează în registrele de stare civilă ale comunei Călinești. Soția sa, Agafia, se naște probabil în 1786 și moare în 7 aprilie 1818. Căsătoria lui Petrea Iminovici cu Agafia trebuie pusă înainte de 1778, când se naște Vasile, fiul lor, care duce mai departe numele familiei. Petrea Iminovici și Agafia au avut, cu siguranță, și fete însă acestea, luând prin căsătorie alt nume, nu pot fi urmărite în absența documentelor.

Vasile Iminovici, bunicul poetului, figurează în registrele de stare civilă ale comunei Călineștii lui Cuparencu, cu începere din 13 noiembrie 1804. Este căsătorit cu Ioana, născută în 1781, probabil dintr-o familie Sărghie, originară tot din Transilvania. Documentele precizează că bunicul poetului știa carte, îndeplinea funcția de „dascăl” (cântăreț) la biserică, avea gospodărie proprie și era scutit de obligațiile iobăgești. Vasile Iminovici și Ioana întemeiază o familie numeroasă, patru fete, Maria,

Elena, Ana, Catrina, și patru băieți, Gheorghe, Ioan, Ștefan și Iordache. Fetele se căsătoresc: una, Maria, în Călinești, iar celelalte trei în Șerbăuți și nu duc numele familiei mai departe. Gheorghe întemeiază ramura familiei din Moldova, la Ipotești, în ținutul Botoșanilor, și ea foarte numeroasă. Ștefan moare, probabil în Moldova, în împrejurări încă neelucidate. iar Iordache, scurt timp după naștere. Bunicii lui Eminescu sunt secerăți de epidemia de febră tifoidă din 1844. Poetul nu-i cunoaște și nu găsim referiri la ei nici în scrisul său.

Familia se continuă în Bucovina, în Călineștii lui Cuparencu, prin Ioan (1816-1877), căsătorit în 1836 cu Maria lui Ștefan Mareci (1817-1897) din Șerbăuți. Documentele îl arată gospodar de frunte, cu casă mare, livadă, ogoare, pădure. Gospodăria o trece fiului său Georgie (1845-1904), cu care se stinge familia poetului în linie bărbătească în Bucovina. Se continuă însă în linie femeiască prin cele patru fete, atât în Bucovina cât și în afara provinciei, până în zilele noastre. Eminescu are rădăcini adânci în pământul românesc, adânci și mai îndepărtate decât știm până acum în absența documentelor.

Eminescu pășește pe pământul străvechi al Bucovinei în octombrie 1858. Își însoțește frații mai mari Șerban, Nicolae,

Gheorghe și Ilie, care urmau cursurile liceului german din Cernăuți, primii doi în clasa a VI-a, al treilea în clasa a V-a, iar ultimul în clasa a II-a. La Ipotești rămăneau numai Aglaia și Harieta, fetele căminarului. Se înscrie în clasa a III-a la National Hauptschule (Școala primară ortodoxă orientală) și are ca director pe Vasile Ilasievici, catihet pe Porfirius Dimitrovici, iar învățător la clasă pe Ioan Litviniuc, pedagog cu îndelungată activitate la catedră și autor de manuale didactice. Urmează aici și clasa a IV-a în anul școlar 1859/1860. Promovează cele două clase cu foarte bune rezultate la învățătură. Din septembrie 1860 îl vedem elev în clasa I la Ober Gymnasium din Cernăuți, împreună cu Gheorghe, fratele său mai mare. Termină clasa cu bune rezultate la

Bustul lui Mihai Eminescu din parcul „Arboroasa” din Cernăuți, dispărut într-o noapte din 1945

învățătură. Director al liceului era Stefan Wolf, exemplu tipic al funcționarului austriac. Are ca profesori pe Ferdinand Caspary la latină, germană, istorie, geografie și matematică și pe Johann Limberger la științe naturale. Acești profesori trec, ulterior, la Liceul din Suceava. Pentru primul semestru nu are notă la română, ca și ceilalți elevi din clasa sa. Aron Pumnul, titularul catedrei, se afla în concediu de boală. Este suplinit în semestrul II de Miron Călinescu, care ține cursul după manuscrisul lui Aron Pumnul și clasifică pe toți elevii la această materie. În septembrie 1861 se înscrie în clasa a II-a la Ober-Gymnasium din Cernăuți. Stă în gazdă, ca și în anul precedent, la Nikolaus Dzirzek (Nicolae Tîrțec). Are ca profesor de română pe I. G. Sbiera, care îl suplinește pe Aron Pumnul și clasifică elevii. Situația la sfârșitul anului școlar arată că obține insuficient la Johann Hayduk, profesorul de matematică, și la profesorul Valentin Kermavner, la latină. Eminescu va arăta, mai târziu, că înstrăinarea sa de matematică se datora metodei rele de predare. În septembrie 1862 se reînscrie în clasa a II-a, pe care o frecventează numai în primul semestru. Stă în gazdă la Victor Blanchin, profesorul de franceză. Are note bune la toate obiectele. Este remarcat de Rudolf Neubauer, profesorul de istorie, cu preocupări literare. Mai târziu, acesta este director al Liceului din Rădăuți. Încetează din viață aici și este înmormântat în cimitirul orașului. Numele profesorilor cernăuțeni, cu excepția lui Aron Pumnul, I. G. Sbiera, Miron Călinescu și Rudolf Neubauer, prezintă interes pentru noi numai prin faptul că intră în biografia poetului nostru național. Nu este de trecut cu vederea totuși că unii dintre ei sunt autori de studii temeinice, rămase însă îngropate în anuarele liceului și în alte publicații, în parte greu accesibile.

Eminescu pornește, de aici înainte, pe itinerare din România încă nu deplin clarificate. În ianuarie 1866 este însă la Cernăuți, în gazdă la Aron Pumnul, și asistă la stingerea din viață a îndrumătorului său spiritual. Îi închină elegia *La mormântul lui Aron Pumnul*, publicată în broșura *Lăcrămioarele învățăceilor gimnasiaști la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul răpausat într-o 12/24 ianuarie 1866*, scoasă din inițiativa lui I. G. Sbiera, profesorul său. Stă în Cernăuți până în iunie 1866, când împreună cu colegii săi transilvăneni, de la Școala Reală Greco-ortodoxă, pornește spre Blaj. Acum străbate pământul Bucovinei, poate pe șoseaua Cernăuți – Poiana Stampei, construită în 1814, care trecea prin Valea Cosminului, Tărășeni, Siret, Suceava, Gura Humorului, Valea Putnei, Iacobeni, Vatra Dornei, Poiana Stampei, pe unde intra, peste Măgura, în Transilvania. Mai curând urmează „drumul acoperit al Carpaților“ (Gedeckte Karpathenstrasse), construit în 1786-1809, care trecea de la Cernăuți, prin Storojineț, Vicov, Solca, Cacica, pentru a se uni în Valea Moldovei cu cealaltă șosea. Eminescu face călătoria pe drumurile străbunilor săi care, cu un veac și mai bine în urmă, treceau din Transilvania în Bucovina, să-și întemeieze o altă vatră a familiei pe pământul ospitalier al Țării de Sus. În poezia *La Bucovina*, scrisă acum, prezintă această provincie ca a sa și implicit și a ascendenților săi.

Eminescu este din nou în Cernăuți la sfârșitul anului 1866 și începutul celui următor. Îngrijește de biblioteca românească a elevilor cernăuțeni, adăpostită în casa lui Aron Pumnul, și se anunță ca fiind elev în clasa a V-a. Nu figurează însă și în protocoalele liceului.

Evenimentele culturale cu cel mai larg ecou în rândul publicului bucovinean îl au, în anii șederii lui Eminescu la Cernăuți, reprezentațiile teatrale date de trupele actorilor din România. Acestea au o mare influență în viața poetului care, înainte de-a fi student la Viena, director de bibliotecă și revizor școlar la Iași, redactor de ziare la

Iași și București, colindă cu trupele teatrale spațiul geografic al comunității noastre naționale.

Eminescu nu este inițiatorul serbării de la Putna din august 1871, acesta putând fi considerat Iraclie Porumbescu care propune, încă din 1856, o „celebrație solemnă“ la mormântul lui Ștefan cel Mare pentru 1857, însă nu are loc în condițiile de atunci. Dacă nu este inițiatorul serbării de la Putna, Eminescu are o contribuție decisivă, ca secretar al Comitetului de organizare, în pregătirea ei, și tot el propune să se țină și un congres studentesc. Serbarea se înscrie ca cea mai importantă manifestație a solidarității naționale organizată de studenții români din provinciile românești de sub stăpâniri străine. Congresul studentesc fixează ca orientare pentru generația lui Eminescu lupta pentru unitatea culturală, care conduce, o jumătate de secol mai târziu, și la unitatea politică a poporului român.

Eminescu, stabilit la Iași, trece clandestin în Bucovina, în 1875, broșura întocmită de M. Kogălniceanu și I. Slavici, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, act de acuzare a Curții din Viena privind anexarea acestei provincii în 1775. Este găzduit de T. V. Ștefanelli, colegul său la liceul cernăuțean și la Universitatea din Viena, și care ne-a lăsat cele mai informate și credibile mărturii pentru biografia eminesciană.

Eminescu întreține legături strânse cu Bucovina și prin Aglaia, sora sa, căsătorită în 7/19 ianuarie 1871 cu Ioan Drogli, profesor în Cernăuți, cunoscut în cercurile culturale bucovinene prin activitatea sa de conferențiar și colaborator la diferite publicații. Îndeplinește și funcția de inspector școlar districtual peste Suceava și Câmpulung. Poetul îl vizitează la Cernăuți. La Suceava se întâlnește și cu Vasile Bumbac, șt. Ștefureac și alți intelectuali bucovineni.

Istoricii literari pun Bucovina în legătură cu scrisul lui Eminescu când se ocupă de elegia *La mormântul lui Aron Pumnul* și de oda *La Bucovina*, amândouă din 1866. Sunt de amintit și proiectele sale dramatice, cu domni în cetatea de scaun din Suceava, precum și o proză în care se face trimiterea tot la Suceava, într-o descriere nocturnă. Alături de Bucovina, înfățișată ca viziunea poetului, dramaturgului și prozatorului, ne întâmpină în scrisul eminescian și Bucovina prezentată de luptătorul politic. Eminescu condamnă în termeni fără echivoc anexarea Bucovinei de către Imperiul habsburgic în 1775 și consideră acest act un rapt pentru care nu există nici o justificare în dreptul internațional. Poetul face o paralelă între anexarea Bucovinei și cea a Basarabiei de către Imperiul țarist în 1812 și arată că ele nu au fost cucerite pe calea armelor, ci printr-un târg încheiat în Cancelariile diplomatice între imperiile vecine. Problema principală pe care o pune poetul în discuție în legătură cu Bucovina privește politica Curții din Viena cu privire la germanizarea acestei provincii. Primejdia aceasta îi amenința deopotrivă pe români, populație autohtonă, ca și pe ruteni, conlocuitorii lor. Eminescu pledează încă de la începutul publicității sale politice pentru stabilirea unui front comun în lupta împotriva germanismului. Cuvintele sale nu găsesc audiență și nu vor găsi nici mai târziu. Conducătorul propagandei ucrainene, Mihail Dragomanov, fost profesor la Universitatea din Kiev, câștigă adepți, între care și scriitorul Ivan Franco. Prețuim intelectualii ucraineni pentru lupta dusă în promovarea culturii lor naționale și emanciparea de sub tutela rusească. Nu înțelegem intoleranța lor față de români, care își apără același drept legitim în promovarea culturii naționale.

Eminescu prezintă politica Curții din Viena în Bucovina și în plan economic. Poetul își scoate informația din cartea lui Julius Wurcher, profesor de statistică pentru

scurt timp la Universitatea din Cernăuți, *Der Wurcker in der Bukowina*, tipărită la Jena în 1878. Țăranul român, privat de pregătirea intelectuală, este victima exploatării uzurare (cametei), practică sub cele mai variate forme. Până și instituțiile de credit, înființate în Bucovina sub pretextul sprijinirii populației muncitoare, erau, în realitate, tot de natură uzurară prin perceperea de dobânzi nelimitate. Împrumuturile exoerate pentru susținerea vieții, în condiții de exploatare, au ca urmare grevarea și apoi pierderea averii imobiliare. Aceasta intră pe mâna purtătorilor de capital, cu precădere străini. Sărăcirea, exproprierea și ruinarea populației muncitoare, arată Eminescu, se fac și în Bucovina în „folosul unui mic număr de uzurari“.

Politica Curtii din Viena este îndreptată împotriva vechilor instituții bucovinene, biserica și școala. Măsurile luate împotriva lor urmăreau să rupă legăturile cu Moldova și să slăbească rezistența românilor împotriva germanizării provinciei. Eminescu consacra bisericii și școlii un studiu documentat, la capătul căruia scoate încheierea că românii din Bucovina erau supuși unui regim excepțional. Nimic nu ilustra mai bine acest lucru decât faptul că până și în instituțiile susținute prin munca românilor se introdusese limba germană. Un articol ca *O scriere critică*, publicat în ianuarie 1870, cu care Eminescu își face intrarea în publicistica politică, este o pledoarie polemică în apărarea instituțiilor bucovinene, Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina și Fundațiunea pumnuleană, precum și a revistei *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina* și a catedrei de limba și literatura română de la liceul german din Cernăuți. Înființarea Universității din Cernăuți urmărea să grăbească procesul de germanizare al provinciei. Profesorii sunt adunați de prin imperiu, fără o pregătire științifică de specialitate, însă propagatori zeloși ai politicii Curtii din Viena. Judecat în acest context social-politic, Liceul din Suceava era chemat să joace un rol mai important decât Universitatea cernăuțeană în pregătirea intelectualilor bucovineni. De altfel, studenții români de la Universitatea din Cernăuți sunt supuși de administrația austriacă, cum arată procesul Societății „Arboroasa“, unui tratament agresiv. Bucovina nu va ierta niciodată Austriei întemnițarea lui Ciprian Porumbescu și grăbirea sfârșitului uneia dintre cele mai mari speranțe ale muzicii românești.

Eminescu acordă mare atenție și personalităților cu rol important în istoria și viața culturală din Bucovina. Se impune atenției evocarea lui Grigore Ghica Vodă, asasinat pentru faptul că se opune la anexarea Bucovinei. Poetul intuiește încă de la numirea lui Silvestru Andrieviciu Morariu în fruntea bisericii din Bucovina pe acela care avea să devină cea mai de seamă personalitate a acestei instituții, cu merite aparte în apărarea ființei noastre naționale. Se invocă adesea versurile lui Eminescu împotriva lui D. Petrino, însă tot Eminescu este acela care recunoaște în D. Petrino pe cel mai de seamă poet bucovinean din secolul trecut.

Curtea din Viena se preocupă stăruitor după anexarea Bucovinei în anul 1775 de introducerea unei bune administrații, care să servească interesele sale economice și politice. Noua administrație urmărea, între altele, și luarea în stăpânire a proprietăților populației românești, punând în discuție, ca pretext, prezentarea titlurilor de proprietate. În fața acestei amenințări, bucovinenii adresează în 1782 Divanului Moldovei o serie de „ponturi“ (întrebări) cu privire la dreptul de proprietate și granițele provinciei. Eminescu transcrie în manuscrisul 2307 aceste documente de o însemnătate excepțională pentru apărarea drepturilor populației românești împotriva politicii austriace de deposedare a ei de proprietăți în vederea colonizării cu emigranți germani și imigrări din afara spațiului geografic al provinciei.

Bucovina este evocată în opera lui Eminescu sub cele mai variate aspecte și pe întreg parcursul activității sale scriitoricești. Poetul se considera legat de această provincie prin ascendenții săi și în manuscrisul 2263, 44r propune Bucovina și ca locul său de naștere. „Eu sunt născut în Bucovina, tată-meu e bucovinean“. Asemenea mărturii, confirmate numai parțial și documentar, sunt importante pentru cunoașterea atașamentului său la provincia străbunilor. Îl legau de Bucovina școlaritatea la Cernăuți, prietenii cu colegii de școală, continuate și mai târziu, admirația pentru Aron Pumnul, profesorul cernăuțean, părintele său spiritual. Se simțea legat de Bucovina și prin cultul pentru trecutul poporului român. Rădăuțul, cu ctitoria descălecătorilor de țară, Suceava, cu cetatea de scaun, Putna, cu gropnița voievodală, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare sunt în opera sa termeni de referință. Îl legau de Bucovina și începuturile literare și oda *La Bucovina* este o confesiune privind apartenența sa spirituală la această provincie. Eminescu se identifică cu drama Bucovinei, supusă vicisitudinilor istorice și luptă, până la sacrificiul de sine, în apărarea ființei naționale a poporului român.

SUMMARY

Bucovina, concludes the author of the study appears throughout Eminescu's entire work under a great variety of aspects. The poet considers himself closely tied to this province through his forefathers and, in manuscript 2263, 44r, writes down Bucovina as his place of birth „I was born in Bucovina, my father is a Bucovinian“. Such assertion, only partially confirmed by documents, are important as evidence of his attachment to the land of his ancestors. He felt attached to Bucovina by his school years in Cernăuți, by friendly ties to his schoolfellows, by his admiration for Aron Pumnul and his literary beginnings. Eminescu identifies himself with the drama of Bucovina's sufferings under the vicissitudes of history and fights to defend the national consciousness of the Romanian people.

MIRCEA STREINUL ȘI LITERATURA BUCOVINEANĂ

Mircea Diaconu

Universitatea din Suceava

Despre literatura română din Bucovina se discută deseori în termeni care definesc forme particularizante de existență, un profil estetic ori ideatic individualizant. Sintagma *literatură bucovineană* este însă, pentru anumite contexte, inadecvată și creatoare de confuzii. Există „o personalitate” a literaturii scrise în spațiul geografic bucovinean, există „personalități-sinteză” care „să se potențeze reciproc”,¹ în fine, există „în eternul variabil constantele ascunse”?² Având girul lui G. Călinescu, Mircea Pavelescu vorbea în *Jurnalul literar* de „poezie bucovineană, în sensul de poezie practică de poeți locuind în Bucovina, nu în sensul de curent bucovinean care deocamdată nu există”.³ Se afirmă chiar că „d. Mircea Streinul are atâtea pseudonime câți poeți au trecut în faimoasa d-sale antologie”,⁴ aproape toți practicând „o literatură de exemplificare”, cu rădăcinile în poezia lui Radu Gyr. Stângaci, aceeași nedumerire și-o exprimase cu câțiva ani mai înainte, chiar în *Glasul Bucovinei*, Aurel Putneanu.⁵

Cu toate acestea, s-a vorbit, pentru epoca interbelică, de aspirația către o estetică proprie, chiar și de împrumut, sau chiar de o estetică proprie care să definească nu literatura din Bucovina în ansamblul ei, ci mai ales „noua generație”, aceea care va defini, în cea mai mare parte, mișcarea poetică „Iconar”. De altfel, perioada interbelică este singura în care literatura română din Bucovina se află în contact nemediat cu cea din Regat. Dacă în perioada antebelică scrisul nu se profesionalizase în Bucovina și constantele lui erau copia fidelă a celei sămănătoriste cu tentă eliberatoare, dacă lipsea o mișcare literară în care elementul specific să nu fie o simplă localizare, ci o situație ideologică, după primul război mondial urmează un hiatus cultural de câțiva ani (chiar *Junimea literară* reapare abia în 1923), primele semne ale unei revigorări literare apărând, după 1930, când își fac simțită prezența primele promoții de elevi care studiaseră în limba română. Aparent doar o generație biologică, favorizată de condiții istorice și culturale specifice, noua mișcare, considerată un *Sturm und Drang*⁶ bucovinean, devine mai ales una „de creație” (Tudor Vianu), și nu numai prin faptul că sunt „acceptați” scriitorii aparținând cronologic generației trecute, precum N. Tcaciuc-Albu sau Aspazia Munte, ci, mai ales, prin crearea unui program unitar, manifestat mai întâi „instinctiv”, a cărui formulare – o veritabilă obsesie – se realizează treptat, în articole disparate, prin câțiva scriitori care veneau în primul rând cu autoritatea propriei creații și cu un statut de mentori recunoscut. Pe de altă parte, dintre tinerii scriitori, nu toți s-au încadrat mișcării

„Iconar“, mai ales din cauza dimensiunii ei politice, având însă afinități cu creația acesteia. Unii, ca E. Ar. Zaharia, au polemizat cu ea, ori, ca Traian Chelariu, s-au detașat de ideologia ei și s-au identificat cu poetica ei implicită, alții, precum Traian Cantemir, au refuzat orice contact ideologic cu noua generație căreia biologic îi aparțineau, ori i-au formulat inițial ideologia pe care ulterior au ignorat-o, deși prin poezia lor au ilustrat-o permanent, ca în cazul lui Iulian Vesper.

Cert este că despre această mișcare poetică și despre reprezentanții ei, despre antologia din 1938 realizată de Mircea Streinul și despre volumele colecției „Iconar“ s-a vorbit în principalele reviste ale vremii. Perpessicius realizează, în ziarul *România* condus de Cezar Petrescu, un veritabil serial, în care vorbește despre „unul din cele mai surprinzătoare fenomene din istoria creațiilor artistice, de la noi“, despre o „generație“ aflată în căutarea unei estetici, ai cărei scriitori, „senzitivi și realiști /.../ sunt în aceeași măsură cerebrali și mistici“. ⁷ Nu întotdeauna însă receptarea este la fel de favorabilă și chiar de îngăduitoare. Mircea Streinul însuși acceptă că „*Iconarul* și cititorii lui au cel puțin meritul de a fi creat – printr-o multime de publicații, șezători sau conferințe – cititori de literatură română modernă“. ⁸

Privită din interior, mișcarea poetică are obsesia unui program propriu, a unei atitudini definitorii care să contrabalanseze mișcarea literară a capitalei cu un specific regional în care s-ar păstra, nealterate de civilizație, valențele autohtonismului. Spre sfârșitul perioadei interbelice existau în Bucovina conștiința și orgoliul unui specific ce ar fi putut redimensiona valorile românești prin racordarea lor la valori arhetipale.

Mișcarea, cu efervescenta, evoluția și contradicțiile-i interne, se definește, în literatura română, pe linia gândirismului ori a grupului de la *Criterion*, nerecunoscând însă această ascendență, având chiar iluzia saltului către fiorul metafizic. În literatura din Bucovina se impunea aproape cu ostentație necesitatea sincroniei cu literatura română și cu cea universală, un fanatism aproape al ieșirii dintr-o inferioritate de substanță. Pe lângă intenția de refacere a traseelor parcurse de scriitorii de „dincolo“ și de „ardere a etapelor“, excesul dorinței de individualizare și preocuparea pentru originalitate determinau o inadecvare la substanța proprie. Așa încât, deși considerați îndeobște tradiționaliști⁹, „iconarii“ sunt numiți de G. Călinescu „supra-realiști bucovineni“¹⁰ și parțial criticul are dreptate. Oricum, într-un moment resimțit ca o renaștere culturală, păreri și influențe dintre cele mai diferite, susținute și afirmate deseori cu aplomb, dau doar în unitatea lor o imagine reală a complexității specificului bucovinean. În acest cadru, mișcarea poetică „Iconar“ necesită o discuție aparte. Reținem însă că, pentru prima dată, literatura română din Bucovina ar putea fi numită literatură bucovineană, scriitorii aflându-se permanent în căutarea unei estetici proprii.

Încercarea de a contura, în atmosfera culturală și în creația propriu-zisă, constantele estetice și culturale ale acestei literaturi trebuie să înceapă cu definirea personalităților, a acelor scriitori care, atât prin creație, cât și prin articole de susținere ori ideologice, au permis fixarea atitudinii informale în viziune. Printre aceștia, alături de Iulian Vesper, Traian Chelariu ori Teofil Lianu, despre care am scris altă dată,¹¹ Mircea Streinul – azi, din motive politice, cel mai puțin cunoscut dintre ei – face figură de animator și de mentor. Dincolo de direcțiile care vizează specificul mișcării iconariste, programul pe care-l formulează explicit Mircea Streinul, răspândit în recenzii, interviuri, prefețe ori „note la carte“, cronici ori articole de directivă, poate constitui fundamentul care să permită o redescoperire a operei sale lirice și epice, și o relectură, peste „mode și timp“, reintegratoare în istoria literaturii române. Dacă

textele, care sunt, chiar și indirect, ideologice, mărturisesc aspirația continuă, deși ezitantă și ostentativă, de a „defini“ constantele bucovinene, ele dau seamă, poate în primul rând, de fundamentele creației proprii. Aceste două nivele ale afirmațiilor lui Mircea Streinul se află într-o complementaritate care face aproape imposibilă disocierarea lor, căci, vorbind despre resorturile propriei creații, el oferă modele pentru literatura locului, iar atunci când oferă programe, ori când constată specificul literaturii din Bucovina, Mircea Streinul se răsfrânge pe sine.

Trei teme fundamentale străbat căutările estetice ale lui Mircea Streinul. Una urmărește definirea literaturii bucovinene a momentului prin situarea față de ceea ce se scrisese în Bucovina în perioadele anterioare, alta vizează valențele estetice ale regiunii și posibilitățile ei de a redefini literatura română, cea mai importantă urmărind să definească modul de existență al poeziei, resorturile ei interioare și actul creației poetice, în fond, ontologia poetică.

În 1933, Mircea Streinul publică în *Glasul Bucovinei* mai multe articole intitulate „Galantar literar“¹² în care încearcă să contureze analitic câteva noi profiluri poetice. Schițate în câteva linii, pe baza doar a câtorva poezii, profilurile justifică parcă nemulțumirile lui Traian Chelariu ori E. Ar. Zaharia care vorbeau, în același cotidian cu pagini literare, de „masa amorfă a tineretului“,¹³ ori de „prevăzuta inflație lirică“¹⁴. De altfel, titlul „galantar literar“ nu face decât să constate implicit aceeași realitate. În revista *Pana literară* , F. Ozar probabil (semnat O), ne anunță că Mircea Streinul „lucrează la un pamflet ce va apare în paginile unei reviste de aici, sub titlul „Familia Balivernă“, din care ar fi terminat deja prima parte botezată „Istorie cu Iconari“. „Pamfletul va fi de o rară cruzime, de o atitudine pur negativă, când se va simți nevoia“, fiind trecuți în revistă „toți scriitorii din Bucovina, începând cu Gh. Antonovici și isprăvind cu E. Ar. Zaharia“. ¹⁵ Alteori, după ce citează dintr-o scrisoare a unui coleg de generație, probabil Traian Chelariu, Mircea Streinul afirmă: „Sciam într-un loc că în Bucovina am fost feriți până acum de caraghioasele *lupte între generații*. Nu trebuia să scriu asta, căci unele simptome îmi infirmă părerea. Ceea ce surprinde e că *generația veche* nu trece de 25 de ani și că *generația tânără*... nu e mai tânără de 20 de ani. Categorisirea s-a făcut însă în urma precizărilor de ideologie“¹⁶. Așadar, ferventul susținător de mai târziu al generației tinere în literatura Bucovinei o constată pe moment cu o anumită dezaprobare, surprinzând totodată paradoxul vârstelor atât de apropiate ale celor două generații, dar și deosebirile de ideologie. Și chiar de mentalitate. Mircea Streinul vorbește despre diletantismul literaturii bucovinene apărute înaintea *Iconar*-ului, manifestat mai ales printr-un lirism de natură intimistă și referențială, de confesiune, am spune tradiționalistă: „Poetii, cei mai mulți purtau lavalieră și gângureau dulci stihuri amoroase, după care deveneau profesori universitari, politicieni sau chiar bețivi, după gradul de inteligență practică a fiecăruia“¹⁷. Creatorii autentici „renunță la totul, pentru a se jertfi actului pur de realizare spirituală“¹⁸. Oricum, deosebirile de ideologie sunt decisive, și tocmai de aceea se poate vorbi de o generație de creație. Le constata cu o anumită neliniște chiar Ion Nistor în *Junimea literară*. În articolul intitulat sugestiv „În căutarea unor noi forme de artă“, el regreta convergența opiniilor de dinainte de 1918, și, evocând vremurile ulterioare – deloc îndepărtate în 1935 – afirma existența unor „polemici pătimașe“ și „divergențe de păreri și concepții care izbucniră în conflicte vii și vehemente“ între „apărătorii curentului tradiționalist“ și „colegii lor din câmpul literaturii noi“ care este definită „prin forma mistică și eliptică“¹⁹. Opțiunea lui Ion I. Nistor este transparentă, și ea se îndreaptă, în orice caz, nu spre „susținătorii acestui

hipermodernism cu creațiile lor mistice și greu de înțeles“, care au orgoliul să creadă că vor trezi „un curent nou și original în scrisul românesc“²⁰. Așadar, diferențele ideologice și „luptele literare“ se prefigurează, chiar se produc, și ajută la fixarea reperelor creației tinerilor. Sunt relevante cuvintele citate de Mircea Streinul din „Scrisoarea unui prieten de departe“, poate a lui Traian Chelariu, aflat atunci cu o bursă la Roma: „În Bucovina noastră, străbătută de atâtea influențe venite și nevenite, e nevoie de un cult artistic făcut din elemente românești. Suntem hotar etnic, mai ales în nordul Bucovinei și toți ne consideră uzurpatori acolo unde nu suntem decât vechi stăpâni. Numai o viață culturală superioară și românească ne va justifica definitiv. Or, mie mi se pare că suntem prea indiferenți în această privință, căci fragmentarea noastră în bisericuțe și sfâșierea noastră reciprocă, fie chiar pe planul valorilor estetice, ne păgubește. Dacă ți-am scris în precedenta scrisoare despre românism, desigur că nu m-am gândit la vreo întoarcere și dispariție în sămănătorism tip 1900. Simt însă că avem nevoie de un curent nou, de un neo-românism care să discute cu calm sub aspect științific și artistic toate problemele românești, să epuizeze valorile de resturi inutile și să dea lovitura de moarte pseudo valorilor culturale“.²¹ Provincia ar putea deci să opteze pentru un neo-românism care să depășească sămănătorismul și să se bazeze pe o cultură superioară și românească, dincolo de orice influențe, putând astfel să se manifeste ferm critic în favoarea valorilor estetice care să poată fi considerate „hotar etnic“. Deocamdată însă se constată, în absența unei asemenea ideologii, o dezbinare mai degrabă orgolioasă.

Împotriva „generației“ Mircea Streinul se exprimase într-un articol cu titlu sonor, „Despre bazaconia generației de ultimă oră“, publicat în revista cu un format deosebit, cu o grafică aleasă, *Pana literară*, apărută într-un singur număr (iunie 1933) la Rădăuți, sub redacția lui Gh. Tudose, Teofil Lianu, Mircea Streinul, director fiind I. Crețianu, iar secretar de redacție F. Ozar. Subtitlul ei era „Publicație lunară de critică, literatură și polemică“²². Articolul, într-adevăr „de polemică“, persiflează și ironizează frecvența generațiilor în cultura românească, turbulenta „Manifest al Crinului Alb“ publicat în *Gândirea* și noua generație „a lui M. Polihroniade“, care ar include probabil și grupul de la *Criterion*, conturat însă „pe la 1928-1929“. În fine, „cei de ultimă oră sau se fac exponenții ideologiilor de import, fără să le asimileze, sau se cramponează de port-parola *tinereță*, ca și cum acest simplu... accident în viața omului ar constitui prin sine însuși un merit“.²³ Mircea Streinul opune „vârstei“, considerate un liant, creația unitară, principiile comune care amintesc de „neo-românismul“ citat anterior. „Atunci când vor veni în numele unei discipline culturale, când vor înțelege că ea va trebui să fie o sinteză de românism, tinerii, n.n.) vor fi ascultați“.²⁴ Oricum, imitației i se opune realitatea autohtonă: „Unii mai ciupec de la *franțuji*, alții de la *nemți* sau *engleji* (dar, oare, de ce nu învață de la aceștia să prețuiască tradiția pe care – nu cum crede Eugen Ionescu iconoclast! – o avem bogată în eroicele exemple de după 1800)“.²⁵ Mai târziu, în 1938, când revista *Iconar*, al cărei mentor a fost, nu mai apare, publică în *Însemnări sociologice* articolul „Contribuția Bucovinei tinere la poezia românească“, în care definește, în termeni aproape identici cu cei folosiți de Iulian Vesper în articolul „Orientări în ceață“²⁶, literatura antebelică din Bucovina. El constată că „Bucovina n-a dat până la mișcarea „Iconar“-ului contribuții prea importante literaturii noastre. Abia în 1932, odată cu formarea acestui cerc de artă, se poate vorbi de-o literatură bucovineană capabilă să influențeze literatura general-românească“.²⁷ Se vorbește deci despre valențele unei literaturi devenite bucovinene prin opțiunea pentru o anumită personalitate care se vrea izvor

de regenerare pentru întreaga literatură românească. Mai mult chiar, se susține că „poezia iconară a început să facă școală“ și că există „două mari probleme de artă“ care definesc și preocupă „lirica bucovineană“, probleme ce „încă n-au fost studiate de critica noastră (fie din nesensizare) fie din rea voință ca la G. Călinescu, E. Lovinescu sau Vladimir Streinul)“²⁸. Iar aceste două probleme ar fi „aceea a barocului (în poezia lui Ghedeon Coca, a lui Gh. Antonovici și-n *Tarot-ul meu*) și a goticului moldovenesc (la G. Drumur, Iulian Vesper și în parte, când nu e eclipsat de tradiționalismul romantic, la Ion Roșca)“²⁹. Concluzia articolului este că „Astăzi, *Iconar-ul* e o realitate în cultura românească. Poezia *Iconar-ului* a îmbogățit literatura cu opere peste care nu se mai poate trece cu ușurință“³⁰. Dincolo de exagerările acestor afirmații, se constată cel puțin o dorință de individualizare, un orgoliu nemărginit al spiritualității localei, o atmosferă efervescentă care nu putea să nu lase urme în creația propriu-zisă și nu putea, de asemenea, să nu urmeze unor fapte concrete în planul artei.

În același an, lui Mircea Streinul i se publică răspunsurile la ancheta „Provincia în cadrul culturii române“, pe care o organizase *Noua Gazetă de Vest*. Răspunseseră deja Camil Petrescu, Mircea Eliade, Radu Gyr, iar peste câtea numere va răspunde Constantin Noica. Mircea Streinul susține că „Cernăuții /... / – pe care îi prezentase în atmosfera lor misterioasă și culturală în câteva reportaje din *Vremea*“³¹ – este în ansamblu, mai cultural și mai civilizată decât Bucureștii“³², amintind de școala sociologică a lui Traian Brăileanu, de poezia lui George Drumur, de creatorul de școală muzicală Liviu Rusu. În fine, „grupările culturale din provincie /... / sunt mai viabile decât cele de la București“, rolul lor fiind de a se orienta „spre o cât mai puternică afirmare românească și culturală“. „Grupările culturale provinciale pot prezenta o mare importanță general-românească (sau chiar mai mult)“³³, deoarece capitala este înțeleasă ca un spațiu al europenizării, al pierderii identității naționale și al exhibiționismului confesiv, față de care se pot situa „disciplina culturală“ și constantele autohtonității.

Într-o privire retrospectivă însă, din 1940, Mircea Streinul însuși recunoaște implicit că este vorba de o exagerare. În cotidianul *Suceava* afirmă: „Cu jertfe neînchipuit de mari am creat o estetică a cărții bucovinene, am impus /... / o presă bucovineană /... /, am creat chiar un stil în literatura și arta românească“³⁴. Cu toate exagerările, se poate însă vorbi, pentru această perioadă, despre o literatură bucovineană, și nu numai despre scriitori, opere ori literatură din Bucovina. Cât despre cele două „probleme de artă“ specifice, ele – neexplicate acum, nici altădată – sunt discutate implicit în multele articole în care Mircea Streinul își formulează o artă poetică explicită, una dintre cele mai complexe din întreaga literatură a Bucovinei interbelice. Doar la Traian Chelariu, în aforismele și în jurnalul său filozofico-poetic, și la Iulian Vesper, dar numai într-o primă perioadă, întâlnim o tendință la fel de fermă de definire a creației poetice. Oricum, poetica implicită își găsește aici reperele generale pe care le nuanțează sau față de care se diferențiază. Dintre scriitorii importanți, alături de Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu, întâlnim elemente ale unei poetici implicite, care să definească mișcarea poetică „Iconar“, mai ales la Teofil Lianu și Ion Roșca. De aceea, putem înțelege absoluta necesitate și imperativele studierii poeticii explicite a lui Mircea Streinul ca pe o primă treaptă în fixarea coordonatelor unei ideologii artistice a mișcării „Iconar“.

În context românesc, Mircea Streinul – discreditând, ca și Iulian Vesper, ideea existenței unei generații fără fond ideatic convergent și fără dimensiune individualizantă – se delimitează de „Manifestul Crinului Alb“ ori de grupul trăirist de la

Criterion, dar, mai ales, ostentativ, uneori cu durități de limbaj, de modernismul lovinescian și chiar de gândirismul ortodoxist, în descendența căruia scriitorii bucovineni de la *Iconar* sunt în general situați. Disocierea de *Gândirea* se face din perspectiva fundamentelor ontologice ale creației, și gestul, cu o doză de teribilism, are datele unui „paricid“. În „Cronici literare“ din *Iconar*, Mircea Streinul afirmă, cu orgoliu, profunzimea și autenticitatea dramatică a poeziei grupului „Iconar“, în comparație cu artificialitatea desuetă a celei publicate la *Gândirea*: „Diferența între poezilele cu trecere la *Gândirea* lui O. Papadima /... / și ale noastre: exercițiu, snobism, plictiseală – credință, moarte, universalism“³⁵. Dișcolo de faptul că la *Gândirea*, în anii 1934 și 1935, publicau poezie Lucian Blaga, Aron Cotruș, N. Crainic, Adrian Maniu, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, deci, de faptul că definirea acestei poezii nu este în marginile adevărului, ne surprind pe de o parte acuzațiile, aproape identice ale celor aduse poeziei moderniste, promovate în cenaclul lovinescian, iar pe de altă parte, elementele, aparținând unei estetici conținutiste, prin care se definește propria poezie. Atacurile față de modernismul lovinescian sunt însă mult mai dure, deseori susținute într-un limbaj suburban, coborând oricum sub nivelul unei polemici de idei. Într-un articol intitulat „Reînnoirea poeziei“, „exhibiționiste, acceptată doar în câteva cercuri închise, însă promovată din răspuțeri de oculta presei străine“ – și este vizibil aici, în ultimele cuvinte, naționalismul excesiv al lui Mircea Streinul – i se opune o poezie „pornită din specificul neamului nostru de ciobani, mânăstiri și oșteni“, „adevărat românească, bazată pe un fond sufletesc autohton, valorificat printr-o formă aleasă“. ³⁶ Din aceste cuvinte nu remarcăm decât situarea în descendența celui mai veritabil sămănătorism, „tip 1900“. Numai că, în continuarea articolului, o exuberanță, care se manifestă în forme panteiste proprii, transformă autohtonul în arhetipal, iar poezia capătă valențe sacre: „Am întrezărit /... / cântecul cel mare, cântecul unei țări întregi, care va cuprinde între hotarele lui de cuvânt și de foc tiparul feței lui Dumnezeu“³⁷, iar mai târziu, această jubilație devenită vitalism dezvăluie posibilitatea omenescului de a se transcende. „Poezia îi acordă *omului* o față de sfințenie“ (s.n.)³⁸. În aceeași revistă, articolul „Altfel de artă“ pornește tot de la premise antilovinesciene, însă ca și în cazul atitudinii antigândiriste, tot false și exagerate: „Refuzăm scâlâmbăielile de alcov și incultura mascată ieftin sub acel «Eu, eu, eu!» al poetului cu vagi intenții de hermetism“³⁹. Ce se reproșează în general poeziei românești a momentului, în opoziție cu care Mircea Streinul definește iconarismul? În primul rând, intimismul și confesiunea, care-l fac să vorbească de „exhibiționism“, și tot ceea ce poate însemna individualizare, particular, accidental, istoricitate. Combaterăa unei referențialități imediate, a esteticii afectiviste în general, și aspirația către un eu obiectiv, nederivat, original, fac din Mircea Streinul un promotor al lirismului modern, dominant expresionist. Într-o notă din revista *Iconar*, nesemnată, dar care îi aparține cu siguranță lui Mircea Streinul, se afirmă: „A apărut recent o antologie a 13 poeți tineri, care au scris poezii de dragoste. Față de ceea ce trebuie să însemne generația sacrificiului în noua spiritualitate românească, asemenea gesturi sunt mult mai mult decât puerile: ele degradează tinerețea“⁴⁰. Se opune acestor elemente ale poeziei moderniste, pe care Barbu Slușanschi o numește „diversiune“, ⁴¹ o creație care are atributele divinității și reprezintă „înaltele experiențe divinatorii“, ⁴² sau, cum spune Barbu Slușanschi în același articol, „instinctul de conservare spirituală pe linia istorică a României“, inacesibile literaturii din București. De fapt, poezia – în viziunea mentorului iconariștilor – este altceva decât literatura, pe care o definește prin artificialitatea și estetismul unei conștiințe disociative. Mai mult decât atât, poezia

este un anumit mod de existență, o etică a participării la cosmic și la universalele divine, și nu o artă a cuvântului. Într-un interviu pe care i-l acorda lui Octav Rusu, publicat în revista *Orizont*, Mircea Streinul susține: „Sunt țăran și meșteșugar de visuri. Disprețuiesc literatura”⁴³. Literaturii i-ar lipsi adecvarea la cosmic, pe când poezia este, prin intermediul sacrificiului, o experiență divinatorie.

Sacrificiul este înțeles de Mircea Streinul ca o trăire în absurd, și, tocmai de aceea, poezia este o cale de cunoaștere și de depășire a individualului, identificare cu obiectul liric. În cele din urmă, soluția pe care sacrificiul o propune ființei umane este moartea eului individualizant și topirea panteistă în divinitate: „Îmi place să trăiesc în absurd – spune poetul –. E singura soluționare a necunoașterii, care limitează la cotidian. Intuiția lirică a datelor materiale nu satisface integral. Ieși din logic /... / și intuiești suficient mitul /... /. Trăirea în absurd e participare la viața obiectului. Renunțarea la modul propriu, organizat de logică, oferă voluptatea amară a morții ca simplă etapă. Să fii alături de planta asta, alături de sufletul apelor, care de fapt sunt o parte din sufletul tău /... /”⁴⁴. Problematika sacrificiului explică două probleme ale concepției despre poezie la Mircea Streinul, la iconari în general. În primul rând, care este relația dintre creație și inspirație. În al doilea rând, de ce tema morții este obsesia poeziei bucovinene a momentului. Toate acestea demonstrează că, deși influențe dintre cele mai diverse se resimt la nivelul expresiei, poezia nu este expresie și influențele se supun convergenței date de ideea sacrificiului, a unui mod de viațuire în cosmic. De altfel, prin faptul că dă unitate întregii creații, ideea sacrificiului, întâlnită și la expresioniști ori la trăiristii de la *Criterion*, nu mai apare ca o simplă transpunere sau imitație.

Poet modern, Mircea Streinul acordă inspirației un rol secundar, căci decisiv devine, paradoxal pentru expresia propriei poezii, exercițiul liric, realizat însă la nivelul unui *modus vivendi* caracteristic, ce precede „magia” versului. „Trăirea în absurd nu e posibilă fără intuiție lirică. Participarea temperamentală la absurd trebuie pregătită – exerciții preliminare magiei certe. / Intuiția lirică e condiționată de disciplină exterioră; și prima voluptate a trăirii în absurd e tocmai sesizarea realizării ei din disciplină. / Absurdul real se singularizează la interior și însuși faptul acesta te disociază de obiect. / Educația pentru intuiția lirică trebuie să capteze iraționalul, ca să-l însușeze cunoștinței (nu cunoașterii). Atunci totul depinde de tine și, din această vastă sinteză, te desfaci asupra materiei, ca s-o stăpânești”⁴⁵. Altădată, în *Prefață sau câteva însemnări dintr-un ad-hoc jurnal de poet*, ideea, reluată, este exprimată mult mai concis: „Nu cred în inspirație. Cred, însă, în necesitatea unei sensibilizări lirice în timp. Atunci cunoașterea lirică devine acută și travaliul tehnic e avantajat”⁴⁶.

Dar trăirea în absurd este în primul rând o trăire în vis, în copilărie, sau, mai ales, în moarte, deci, o depășire a individualului, o transsubstanțiere a ființei și, în fond, o ieșire din eul pragmatic și o topire într-unul metafizic, care transcende particularul identificându-se cu cosmicul, și, în cele din urmă, cu însăși substanța divină. Chiar epica lui Mircea Streinul oferă șansa acestei... renașteri prin sacrificiu, și astfel poate fi înțeleasă nu numai poezia, ci și proza sa: „Nu există nici o realitate mai înfricoșătoare ca visul. Cine din noi nu și-a dorit, înversunat, torturat, o viață în pădure? o eliberare în vis? o trăire din moarte pentru a depăși cotidianul?”⁴⁷ – se întrebă poetul în „Cuvintele la carte”, publicate ca postfață la volumul *Drama casei Timoteu* (ed. I), amintind chiar de unul dintre titlurile romanelor sale. Astfel, tema morții este obsesia creației lui Mircea Streinul, fapt remarcat încă de la primele texte

publicate de poet, ironizat uneori, dar chiar și obsesia articolelor sale în care se formulează opțiuni estetice.

Încă din 1933, în *Glasul Bucovinei* , Mircea Streinul își afirmase credința „într-o bucurie a morții, ca și în una a vieții”⁴⁸. În *Pana literară* , în același an, Mircea Streinul publica un program, nu al revistei care „apare ca o necesitate regională, nu însă și ca o publicație cu același caracter”,⁴⁹ ci al tineretului, numit „Scrișoare către tineret”, în care jubilația vieții situează intuitiv ființa în imediatetea morții: „Desfundați-vă urechile, faceți mari ochii voștri! / Cercetați înălțimile celeste, sfredeliți adâncimea zărilor transparente și adunați de pretutindeni comorile firii. Apoi cu degete fine de inspirați atingeți coardele multiple ale cugetării, și simțirii și faceți să răsunе sublimă, înălțătoare, beatitudinală simfonia vieții – expresia vremii”⁵⁰.

Vorbind despre poemul „Tarot sau călătoria omului”, Mircea Streinul revine asupra acestei aparente opoziții între simțire și cugetare pentru a o explica și pentru a-i dezvălui resorturile. Astfel, substanța întregii creații este obsesia morții trăită însă în exuberanță și vitalism: „Poemul e lucrat în formă ternară, însă pe două idei (vezi tehnica sonatei). Cele două idei sunt mereu suprapuse: arcele majore (viața cosmică) și cele minore (viața omului) – adică pe 1) conceperea peste fire a sufletului (v. strofa primă a poemului) și participarea la suprasensul dogmatic; 2) acceptarea trăirii nemediate și coborâte în trup pentru cunoașterea morții”⁵¹. Așadar, moartea fixează un raport între om și cosmos, între ființă și esență, între multiplu și unu, și de aceea – ca și la Iulian Vesper – poetica devine o etică a mântuirii prin moarte. Uneori, ca în „Cuvinte la carte”, cele trei atribute ale vieții : arta, iubirea și moartea”, „delta creației”,⁵² sunt inaccesibile omului, căci „numai Dumnezeu din imensitățile Sale, Se copleșește, depășindu-Se, în trei prin unul”⁵³. Omului, ca în poetica romanticilor, îi rămâne șansa copilăriei ori a visului, căci numai astfel poetul este o ipostază a vocii divine: „În cadrul oniric vom reuși să ajungem la ele, toate trei împreună. Altfel, nu. Căci viața e atât de împrăștiată, încât nu putem crea decât disparat cele trei atribute ale vieții. O artă realizată exclude o iubire realizată sau o moarte realizată. Desigur, vorbesc despre aceste trei atribute ca de acte creaționale. / Pentru a putea ajunge la daltă creației, trebuie să ne-ntoarcem prin vis la copilărie, căci, atunci, vorbește Dumnezeu prin noi”⁵⁴. De cele mai multe ori însă, soluția este moartea, identificarea cu substanța divină prin identificarea cu Isus, depășirea dihotomiilor umane, sub influența lui Nietzsche, desigur, și pătrunderea într-un sincretism originar, mitic, al timpului în care nu exista decât cuvântul-faptă.

Pe această cale, Mircea Streinul ajunge în fond la definirea poeziei într-o manieră modernă. „Poezia /... / va începe acolo unde micile experiențe personale sunt depășite de sufletul trecerii în divinitate. Poetul /... / va simți responsabilitatea creației. Pe umerii lui nu va duce interese de succes și de stimă, ci însăși eternitatea, care-l va proiecta, în toată imensitatea, peste țările pământului românesc, unde ea va fi un divertisment, un exercițiu liric, nu închinare unei vieți de ușurătate morală, de cinism, ci ritualul înregistrării spiritului în lutul strămoșesc, splendidă sinteză între eros, logos și ethnos”. Vom fi surprinși să descoperim că în această definire a poeziei și a poetului, Mircea Streinul folosește întotdeauna, după termenii *poet* și *poezie* , cuvintele *legionar* , *legionară* . Discreditarea unei asemenea asocieri de termeni nu ne poate împiedica să observăm substanța lirică a concepției despre poezie și profund modernă despre lirism. De altfel, Mircea Streinul afirma, scoțând poezia de sub

influența negativă a conotației cuvântului *legionar*, că „poezia legionară nu sfârșește cu legionarismul practic. Ea îl continuă, în transcendent, aducându-i scuturare de vremelnicie și înălțare la poalele de azur ale divinității mai presus de înțelegere și păcat“.

Poate că frazele esențiale ale acestui articol, republicat în *Iconar*, decisive pentru confirmarea unei poetici proprii, sunt următoarele: „(Poetul, n.n.) Se va dezbăra de măririi și plăcerii. Va fi sacerdot. Mai mult: ascet. El va admite o permanență a morții în duhul său, ca astfel s-o poată depăși prin eternitate. /... / Materialul său va fi sufletul pe care-l va sângea, ca să coloreze crinii albi ai versului“. Depășirea condiției umane prin poezie, ideea sacrificiului prin creație și discreditarea literarului și a receptării în fața vieții sunt mărturisite sintetic în „Prefață sau câteva însemnări dintr-un ad-hoc jurnal de poet“, scrisă în 1939: „Înainte de-a deveni bun cultural, opera de artă e act de iubire, confesiune și ritual. Mă apropii de poezie cu sfiala unui preot în fața sfântului pristol. Tot ce e rău, meschin și ușuratic în mine, dispăre în momentul apropierii de poezie“. Panteismul viziunii despre poezie își va găsi expresia cea mai înaltă prin identificarea poetului cu Isus, căci „Isus e și nume și faptă“, și deci aparține gestei originare însemnând o apoteoză a materiei, un imn al naturii cu care subiectul se identifică într-un proces de reînviere. În aceste coordonate, după ce în ton de pamflet agresiv acuză literatura de pe strada Câmpineanu, după ce face un scurt istoric al mișcării literare „Iconar“, Mircea Streinul formulează, imperativ, un program, în articolul „La o răscruce a literaturii românești“: „Ne trebuie o literatură de stele, de slăvi românești, de imensă dragoste. În creionul nostru să reînvie codrii lui Ștefan cel Mare, să aburească sângele lui Mihai Viteazul, să răsunе cântecul pământului, amplu, cuprinzător, binecuvântat. E timpul să creăm. Să muncim zi și noapte“. Aceeași atitudine în „Altfel de artă“ sau în „Jurnalul de poet“.

În concluzie, poezia nu este pentru Mircea Streinul artă a cuvântului, ci act participativ la marele mister al existenței, implicând o „disciplină“ a creației și un „exercițiu liric“ în sensul accesului la o cunoaștere intuitivă. În *Jurnalul de poet*, Mircea Streinul amintește un poem, prezentat de altfel în imagistica sa, din care „n-am putut scrie nici un vers“. Altădată, poetul opinează că orice gest care ontologizează lumea, gest creator, deci poetic, depășește în semnificație literaturizarea artificială, creația aparținând unei estetici afectiviste. „I-am spus unuia că e infinit mai frumos să cultivi o grădină de zarzavaturi /... / decât o poezie onorabilă. O varză înrouată – spune poetul – sau frunzele unui morcov bătut de soare sunt preferabile unor strofe cu trandafiri și iubite imaginare. Țara noastră are prea mulți poeți mediocri și prea puțini grădinari“. Iată de ce, paradoxal, poezia pe care o propune Mircea Streinul, situată dincolo de bine și de rău, de frumos sau de urât, se subordonează totuși unei etici a participării la cosmos, fiind implicit *angajată*, chiar dacă se vorbește până și despre *gratuitate*. Căci articolul „Gratuitate“ din revista *Orion*, care-i are ca redactori pe Mircea Streinul, Aurel Putneanu și E. Ar. Zaharia, nesemnlat, pare scris, cu siguranță, de Mircea Streinul. Gratuitatea de care vorbește autorul articolului oferă, în locul unei perspective estetizante și formaliste asupra artei, una cosmică, a eticii în cadru sacru: „Credeam că făuritorul lumilor n-a îndrăznit a gest gest (al creației n.n.) ca un scop final bine precizat, ci le-a zămislit pentru frumusețea lor care nu se cunoștea mai înainte, pentru gratuitatea unui act care nu aduce profit, nici pagubă, cum apele fac spumă la vaduri sau înalte cascade, cum vântul face ocoluri. Fără sens precis și fără altă semnificație mai adâncă, decât a frumuseții și gratuității în toată

splendoarea de creator. La început inimile lucrurilor nu au nici un sens devinat, aproape, acest sens lucrurile și-l însușesc ulterior, ca o culoare, ca o direcție care la momentul nașterii nu se cunoaște. Aici începe domeniul vast al artei, al celor făcute numai de dragul lor, pentru a nu sta degeaba, pentru minunea frumuseții“. Mircea Streinul concepe arta ca pe o copie a creației divine, dincolo de premeditare, individualism ori finalitate. Și, de fapt, arta nu interesează decât prin momentul creației, al genezei monadice a unui univers echivalent creației originare. „Oamenii au făcut – ni se spune în același articol – din fiecare lucru un mijloc sau un scop înjosind ceea ce e minunabil și nespuse de adânc în inima de cristal a lucrurilor“. Ni se relevă astfel fundamentele orfice ale poeziei lui Mircea Streinul care consideră limbajul și chiar fiecare concretizare a principiului existenței, o degradare a tiparelor originare, în căutarea cărora poetul se află și pe care nu le poate descoperi decât prin identificarea cu ele prin moarte. Pe de altă parte, eul poetic, pe care îl preconizează implicit Mircea Streinul, îl amintește pe acela nederivat și originar de care vorbește Liviu Rusu în *Eстетica poeziei lirice*, pentru care limbajul înseamnă înființare, și nu recunoaștere.

Acestea sunt datele explicite ale unei poetici pe care Mircea Streinul o formulează în primul rând pentru sine, dar care va face școală, căci așa cum ne spune Camil Petrescu, în necrologul publicat în *Revista Fundațiilor Regale*, Mircea Streinul, „înainte chiar de a publica cea dintâi broșură, era un șef de școală. Un adevărat șef de școală, căci a impus atenției tuturor o pleiadă întreagă de poeți bucovineni“. Nu va mai reveni Mircea Streinul pentru a explica cele două dimensiuni fundamentale ale poeziei bucovinene, barocul și goticul moldovenesc. O singură dată, în capitolul „Literatura bucovineană“ din *Istoria literaturii române*, reluând afirmația din *Antologia* publicată în 1938, susține că „literatura bucovineană militează în poezie pentru impunerea goticului moldovenesc“. Mișcarea poetică în care se include gândirea lui Mircea Streinul – și o mare parte a creației scriitorilor bucovineni – este cea expresionistă. Poezia iconarilor, privită mai ales din perspectiva expresiei, a modului ei de structurare și a funcționalității ei, era însă considerată, de Călinescu, suprarealistă. În ceea ce privește strict lirismul teluric și patosul panteist al lui Mircea Streinul, care a și tradus din Georg Trakl, acesta poate fi definit, firește, numai parțial, chiar de cuvintele despre unul din poemele în proză ale poetului austriac, scrise în *Revista Fundațiilor Regale: Traum und Umnachtung* e un halucinant prolog al morții. Măști roșii /... /, peisaje haotice, walpurgice, umbre, oameni ai nopții, mlaștini fără sfârșit, îngeri cu aripi negre – străbat poemul care totuși nu capătă niciodată aspectul de grotesc. Exuberanța lui Trakl nu depășește niciodată barocul, pentru a se prăbuși în ridicol“. Goticul moldovenesc s-ar defini în fond prin „viziunile de infern dantesc“ alăturate „îngereștilor suavități muzicale“, iar barocul pe care Mircea Streinul îl relevă în creația lui Hugo von Hofmansthal s-ar manifesta printr-un „suflu tragic“, nu „dement și crispat“ ca la Trakl, ci „spectaculos și larg“. Când știm însă că Trakl și Hugo von Hofmansthal sunt poeți expresionisti, înțelegem de fapt care sunt opțiunile lui Mircea Streinul și în ce coordonate estetice se înscriu goticul moldovenesc și barocul pe care le remarcă în poezia bucovineană a momentului.

NOTE

1. Const. Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Junimea, 1973, p. 8.
2. Basil Munteano, apud Const. Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Junimea, 1973, p. 8.
3. Mircea Pavelescu, *Mircea Streinul, Viața în pădure*, în *Jurnalul literar*, an. I, nr. 27, 2 iulie 1939, p. 3.
4. *Ibidem*.
5. În articolul *Simple prezumții*, (*Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 4045 și 4046/1933, p. 2-3), Aurel Putneanu, dorind să realizeze un prim portret de grup al tinerilor poeți bucovineni, susține: „Nu mă îndoiesc de existența unei generații de scriitori bucovineni, nu însă (sic!) și de o literatură bucovineană. Poate și există, dar nu e cunoscută de public“.
6. Expresia a fost folosită, cu referire „la întreaga noastră elită de gânditori, literați, muzicanți și pictori“, de Liviu Rusu în articolul *Despre locul nostru în istoria muzicii*, publicat în *Iconar*, nr. 4/1937, p. 4-5, și ulterior de Perpessicius.
7. Articolele vor fi republicate în volumul 8 din seria *Opere. Mențiuni critice*, Minerva, 1978.
8. Mircea Streinul, *Câteva cuvinte lămuritoare*, în vol. *Poeți tineri bucovineni*, Fundația pentru literatură și Artă, 1938, p. 7-14.
9. A se vedea opiniile formulate de Ov. S. Crohmălniceanu sau D. Micu.
10. G. Călinescu, *Suprarealiștii bucovineni*, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. Nagard, 1980, p. 822-823.
11. A se vedea: *Poezia lui Teofil Lianu*, în *Poesis*, nr. 1-2/1993, p. 14, *Traian Chelariu. Dimensiuni spirituale*, în *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, Academia de Științe a Moldovei, ne. 3/1993, p. 22-27, *Iulian Vesper: poetica explicită*, în *Forum*, Revista Învățământului Superior, nr. 11-12/1993, p. 58-62, *Iulian Vesper. Destin și poetică*, în *România literară*, 5/1994, p. 11.
12. *Art. cit.*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 4084/21 iunie 1933, p. 2, 3, 4.
13. Traian Chelariu, Barbu Slușanschi, *Pentru o orientare*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 3993/1933, p. 2-3
14. E. Ar. Zaharia, *Poeții noștri*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 4038/1933, p. 2-3.
15. O. (F. Ozar), *Vitrina literară*, în *Pana literară*, an. I, nr. 1/iunie 1933, p. 4.
16. Mircea Streinul, *Galantar literar*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 3978, 27 ian. 1933, p. 2-3.
17. Mircea Streinul, *Însemnări. Un an de apariție*, în *Iconar*, an. I, 12/1936, p. 8.
18. *Ibidem*.
19. Ion I. Nistor, *art. cit.*, în *Junimea literară*, an. XXIV, nr. 2/1935, p. 33-34.
20. *Ibidem*.
21. Mircea Streinul, *Galantar literar*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 3978, 27 ian. 1933, p. 2-3.
22. Am prezentat mai pe larg această revistă întrucât, deși aflată la B. A. R., ea nu este consemnată în vol. *Presa românească în Bucovina 1809-1944*, avându-i ca autori pe Cocuz V. Ioan și Hulubei Matei (1991).
23. Mircea Streinul, *art. cit.*, în *Pana literară*, an. I, nr. 1/iunie 1933, p. 1.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*.
26. Am comentat acest articol în *Iulian Vesper. Poetica explicită*, în *Forum*, nr. 11-12/1993, p. 58-62.
27. Mircea Streinul, *art. cit.*, în *Însemnări sociologice*, an. III, nr. 11, febr. 1938, p. 25-26.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*.
31. Mai ales în reportajele intitulate *Cernăuți, orașul dintre cețuri*, dintre care le amintim pe cele publicate în nr. din 11 iulie 1937 (p. 9) și din 5 decembrie 1937 (p. 9).
32. Mircea Streinul, *art. cit.*, în *Noua Gazetă de Vest*, an. III, nr. 545, 5 martie 1938, p. 2.

33. *Ibidem.*
34. Mircea Streinul, *Profesorul Gb. Alexianu, ctitorul Sucevii literare și artistice*, în *Suceava*, an. I, 28/1939, p. 2.
35. Mircea Streinul, *Cronici literare*, în *Iconar*, an. I, 5/1935, p. 6-7.
36. Mircea Streinul, *Reînnoirea poeziei*, în *Buna Vestire*, an. I, 44/1937.
37. *Ibidem.*
38. *Ibidem.*
39. Mircea Streinul, *Altfel de artă*, în *Buna Vestire*, an. I, 37/1937.
40. x x x, *Cronici literare*, în *Iconar*, an. III, nr. 3/1937, p. 8.
41. Barbu Slușanschi, *Literatura și societatea românească*, în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 1/5 aprilie 1935, p. 16-22.
42. Mircea Streinul, *Cronici literare*, în *Iconar*, an. I, 5/1935, p. 6-7.
43. Octav Rusu, *Scritorii ținutului Suceava ne vorbesc...* (interviu cu Mircea Streinul), în *Orizont*, an. I, nr. 4/1939, p. 3-4.
44. Mircea Streinul, *Jurnal de poet*, în *Plai*, an. I, 1 martie 1934, p. 1-3.
45. *Ibidem.*
46. Mircea Streinul, *art. cit.*, în vol. *Opera lirică, 1929-1939*, 1939, Cernăuți, p. IX-XI.
47. Mircea Streinul, *art. cit.*, în vol. *cit.*, 1944, p. 339-355.
48. S (Mircea Streinul), *Cuvinte despre moarte*, în *Glasul Bucovinei*, an. XXI, nr. 4082, 21 iunie 1933, p. 2.
49. Pana literară, *In loc de cuvânt*, în *Pana literară*, an. I, 1/1933, p. 1-2.
50. Mircea Streinul, *art. cit.*, în *Pana literară*, an. I, 1/1933, p. 1.
51. Mircea Streinul, *Cronici literare*, în *Iconar*, an. I, 5/1935, p. 6-7.
52. Mircea Streinul, *art. cit.*, în vol. *Drama casei Timoteu*, ed. I, 1944, p. 339-355.
53. *Ibidem.*
54. *Ibidem.*

SUMMARY

The period between the two World Wars is considered by the author of this study as being the only one in which the Romanian literature of Bucovina was in touch with the „Old Regat“. After 1930, the first promotions of pupils appear, which study in Romanian and form a generation which is privileged by historical and cultural conditions. Mircea Streinul, whom Camil Petrescu called „school leader“ imposed to our attention a whole group of Bucovinian poets. The poetry of the Iconars, which includes the aesthetic thinking of Mircea Streinul, is an expressionistic one. The study analyses the aesthetic coordinates of M. Streinul and defines the fundamental themes, characteristic of poetic searches.

TRAIAN CHELARIU SAU RAFINAMENTUL CLASICIST

Adrian Dinu Rachieru

Timișoara

În 1958, când Tudor Arghezi recomanda reînscriserea lui Traian Chelariu în Uniunea Scriitorilor (în confrăția scriitorilor, preciza marele nostru poet), bucovineanul era un fost profesor universitar. Mari spirite, încercate de potrivnicia unor umilitoare împrejurări istorice, ieșiseră din circuitul valoric și didactic. Eclipsa dogmatică stăruia încă. O paralelă cu Vasile Voiculescu (păstrând, firește, proporțiile) ar fi tentantă; acel „timp de ruptură“, exprimând o discontinuitate istorică a „favorizat“ orice mare scriitor, prilejuindu-i întâlnirea cu sine, captarea vocilor interioare. Retras, rupt din vremea sa, Vasile Voiculescu a avut șansa de a se adânci în sine. Tanatologia sa eliberează un sens vieții, el vestește – ca ultimă voce a unei civilizații – o nouă geneză, combustionat de vocația de om liber și structura sa renescentistă (observa un critic). Comparația încercată aici pune în relief tipicitatea unei reacții „de epocă“, dar nu nivelează valorile. Negreșit, Traian Chelariu (despre care Al. Piru crede că era „numai poet“, severul profesor scriindu-i numele Chelaru), nu are extraordinara forță creativă voiculesciană. Exilul său interior este fertil dar nici pe departe la altitudinea operei voiculesciene; de altfel, redescoperit de critică, Vasile Voiculescu prelungeste marea explozie interbelică și în primul deceniu postbelic, invitând la o temeinică cercetare, refuzând etichetele infamante de altădată.

Traian Chelariu s-a consacrat cu pătimașă devoțiune activității didactice și publicistice, a scris poezii, proză, eseuri, teatru, critică literară, studii filosofice, aforisme și a realizat traduceri, a fost un nume afirmat în segmentul interbelic (după 1930) și de circulație în revistele vremii. Se întreține în timpul studiilor dând meditații ori descărcând vagoane, absolvă Facultatea de litere și filosofie după un transfer medicinist și își dă doctoratul discutând pozitivismul lui Hume. Beneficiază de o bursă la Paris și apoi la Roma, este un spirit febril, călătorește și scrie, citește și învață mereu, dă lucrări solide de psihologie, pedagogie și estetică, e prezent în paginile publicațiilor științifice. Biografia lirică se întrepătrunde cu preocupările științifice; între manuscrisele poetului, gospodărește rânduite, găseam și mănunchiul de eseuri *În căutarea Atlantidei*, toate aceste disponibilități intelectuale întregind un profil liric, frământat de varii preocupări.

Traian Chelariu, născut la 21 iulie 1906 la Dărmănești, este și el un scriitor de extracție rurală, cum sunt foarte mulți în literatura noastră; abia valul optzeciștilor schimbă raportul. Temperată prin consecințe, această proveniență (care la alții înseamnă, vorba lui Șerban Cioculescu, o nedespărțire de „deprinderile primordiale“), va fi încurajat tacit filosofia naturistă, poezia htonică a începuturilor deși filtrul cultural

e de îndată resimțit. Efortul de valorificare critică a întregii sale producții a pregătit o veritabilă surpriză; postumele sunt altceva, ele modifică portretul poetului, mai puțin preocupat de invocarea figurilor voievodale, de aura mitică a trecutului, pătruns de reverberațiile regăsirii pământului natal după lungi pribegii. Traian Chelariu debuta cu versuri în 1926 în revista *Floarea Soarelui* iar primul său volum (*Exod*, Cernăuți, 1933) a fost remarcat – în contextul unui bogat an editorial – de Perpessicius. Va face parte din comitetele de redacție ale unor importante reviste (redactor șef la *Glasul Bucovinei*, apoi în redacția *Jurnalului literar*), are o impresionantă cultură poetică și filosofică, cunoaște experiențele avangardiștilor și poezia europeană modernă dar aceste constatări nu ne vor împiedica să observăm că lirica sa (care, așa cum nota grijuliu să editor Corneliu Popescu în calda sa postfață a volumului *Poezii în vers alb*, Ed. Junimea, 1983 nu eșuează într-o aventură a formei), nu se ridică la înălțimea premiselor. Călinescu îl anexa suprarrealiștilor bucovineni, Al Philippide îi lăuda frumoasa cultură literară și însuși M. Eliade îl prețuia; Blaga (alt monstru sacru) îi solicitase colaborarea la *Saeculum*, aflând liantul unor cicluri în „unitatea substratului“.

Volumul *Poezii în vers alb* reține, pe baza unei selecții reprezentative, producția lirică a perioadei 1953-1965, atunci când – după spusa poetului – „nimic nu mai e htonic“. „La șaizeci de ani începi să vezi altfel lucrurile“ (citim în Dicteu), poetul propune o ciudată speologie, atras de vibrațiile esențiale și de perceperea golurilor. Pasionalitatea caută celestul, intelectualul subțire care, indiscutabil, a fost Traian Chelariu era preocupat de stilizare și detașare în decorul animismului universal, ambalat – câteodată – de sfânta nemulțumire. I se pare că munca sa literară e ratată, are apoi zile când șlefuieste îndelung, rescrie și transcrie îndepărtând „zgirile neplăcute“, își definitivează manuscrisele cu o meticulozitate rară în acest secol grăbit și anxios.

Scrieri lirice, volumul din 1970, îngrijit și prefațat de Emil Manu, îl readucea în actualitate; paginile de jurnal din *Zilele și umbra mea* (1976), volumul *Teatru* (1976), povestirile și nuvelele (volumul *Necunoscuta* apărea la editura *Minerva* în 1972) anunță un pios gest reparator, ce va continua. Ca dovadă, și aceste *Poezii în vers alb* (reținând din ciclul „Biografie“ 123 de titluri), care – alături de Sonete – constituie „crema“ scrierilor lirice semnate de Traian Chelariu. Aprecierea îi aparține, am desprins-o din paginile *Jurnalului* și în consens, în *Cuvântul înainte* la volumul din 1973 (*Sonete pentru tine*), Eugen Barbu semnala virtuțile artei adevărate, seninătatea și echilibrul pe care le degajă acest elevat poet. În intenția autorului, *Poeziile în vers alb* mai cuprindeau două cicluri: *Poeme fără podoabă*, propus Editurii Fundațiilor Regale (ar fi trebuit să apară în primăvara lui 1943) și *Un cântec al tinereții noastre* (1941-1955), anunțat sub titlul *Plachetă albă*, manuscris pierdut și apoi re-făcut („fără a mai nimeri tonul“), din care poetul a publicat câte ceva în *Glasul Bucovinei*.

Ciclul „Biografie“ nu-și va reprima elanul confesiv, lepădându-se însă de „brumele disimulării“ (*Șoaptă și teamă*). Poetul examinează cu fine intuiții „căderea omului prin existență“, ar vrea să scrie „numai un cântec“, penetrant în subteranele sufletului, și-ar dori retragerea din zgomotul zilei, pare chiar fascinat de raiul încă terestru, părăsind abstractele Texte, bibliotecile pline de praf și cuvinte: „liber, /Ies în câmpiile/Proaspete, /Verzi, /Ne-îngrădite“. Dar prins în păienjenișul poemului, el caută un suflet de care să te „razimi“. Ultimul Traian Chelariu hoinărește prin grădinile sufletului, rățăcește pe cărările visului: „Nemuritoare e patima/Fără de umbră – a iubirii“ (*Patima*). Parcurgem o carte adunând diafane speranțe, între infinitul tuturor

putințelor, dezvoltând „parabola despre iubirea care nu îmbătrânește“ (*Scrisoare*); „dăruiat cu darul durerii“, poetul caută zonele tainice ale Planetei Ființei, animat de dorințe tinere și amintiri bogate, alergând după chipurile iluziei („Câteodată ni-i strigăt tăcerea“), cântând o dragoste fără nume, purtată de aceste versuri „fără de ritmuri rigide/Fără de rimă“ (*Ceea ce-ți cer*). Traversând pustietățile îndoielilor, eul liric constată: „Cât de șubredă-i stânca/Pe care zidim fericirea“ (*Strigătul*).

Era inevitabil ca un spirit fin, gata – pentru o clipă – a vedea „eternele-adâncuri“, înjghebând „geometria duratei pure“ să nu fi pus în mișcare mari simboluri culturale (mai puțin „funcționale“ în text). Statutul filosofic al poeziei lui Traian Chelariu ni se pare însă mânat de naivități, lirica sa nu rămâne întotdeauna o licoare tare, nediluată de invazia dulceniilor. Iar acel bloc de marmură, anunțând virtualitatea, nu poate fi mereu onorat: „Ne-contrazise/Visau, sculpturale, /Toate poemele/zeului încă posibil!“ (*Minunea*).

Și sufletul este un mare miracol posibil. Sfâșiat de luciditățile Eului (adică „euforia supremă“, cum va zice poetul), el pregătește un drum astral: „Sparge-te, cântecul meu, /Ca meteorii“. Poetul, încercat de „marea trecere“ („Mereu lunecă anii – unde indiferente/Pe deasupra fetelor mute ale pietrei“) el este însuși „loc de trecere“, el refuză cuvintele mincinoase și pe cele împodobite. Deși „lumea hârtiei se revarsă peste veacuri și spații“ (*Numele dragostei*), venerabila sinceritate râvnește la „poemul cel mai grandios al Planetei“.

Pentru Traian Chelariu, legea estetică a poeziei era să farmece, nu să relateze. Considerând limbajul o simfonie de simboluri, cărturarul sucevean scria: „O limbă fără poezi sărăcește, se anchilozază, devine ștearsă, urâtă și moare de senilitate prea timpurie“. Mânat de o neostoită patimă de a cunoaște, Traian Chelariu și-a înscris pe blazon reușita acestei trude: „Într-o seară orbă/Și rece ca asta/Și aici, în locul acesta de trecere, /Ecoul nostru, poetul/Cu inimă fără pereche, /Și-a întins mâinile/Către năluca aeriană – a zilelor. /Scurt i-a fost chinul/Numai tristețea/Noastră-i fără de margini“. (*Tristețea*).

Fără a agita stindardul conjuncturismului, Traian Chelariu ar fi putut fi (și el) dascălul unei generații; a și fost, parțial, dar gestul reparator a venit târziu (oricum, nu prea târziu), veghind ivirea unei generații care a crescut – vorba lui Edgar Papu – fără maestri.

Poetul, lector la Institutul Pedagogic, s-a stins la Suceava în 4 noiembrie 1966. Deși i-au apărut cinci volume în deceniul al optulea, *reconsiderarea* sa întârzie. Aceste titluri în avalanșă, recuperând un bogat material liric, nu au reușit să-l impună. Iar *În căutarea Atlantidei* (1989), deși o revelație pentru cugetarea noastră morală și filosofică (cum aprecia Mircea Iorgulescu), a nimerit într-un context lărmuitor, prea puțin atent la perspectiva relativității. Eseistul palpează esențele prin interogații și constată zădărnicia aflării unui răspuns. Dar crezul său e limpede: „Să nu ieși niciodată din labirint e o nenorocire; să nu te abați niciodată de la firul Ariadnei – o mare pierdere“.

Aflat în permanentă căutare, poetul îndulcește zbaterile unei conștiințe tragice descoperind, pe urmele altora, că nimic nu e stabil, așteptând cu docilitate „melancolia care va veni“. Această muzicalitate încărcată de simplități clasice, dovedind rafinament, se așează peste conflictul eu/neant; ea potențează dramul de eroism și oferă mirărilor poetului șansa închegării unui „sistem“, împăcând pornirile de mallar-meanism cu ispititoarea „atavică beție“, favorizând erupțiile fondului strămoșesc, neguros. Scriitorul, ascuns și sub felurite pseudonime (T. Cordon, G. Ispir, Șt. Jaru,

V. Jeleru, Luca Vreme) s- a ținut deoparte de „modernismul râios“ (cum zicea o voce cârtoare) intrând în plutonul „clasicizanților“. Apreciabila sa producție (ca sonetist) confirmă acest rafinament, atras de voluptățile clasice.

SUMMARY

The author offers us a general picture of the Traian Chelariu's writings, a poet who was educated in the cultural environment of Cernăuți between the two World Wars. After a parallel with Vasile Voiculescu, which emphasizes the typical reaction „of a whole age“, Rachieru tries to penetrate the specific universe of Chelariu's poetry, which he considers to be pervaded with refined sounds, a musicality that confers the amazements of the poet the chance of building „a system“, reconciling the Mallarmean impulses with the temptations of the „atavistic drunkenness“, favourable to irruptions of „the ancestral fund“. His considerable poetical production, concludes the authors, confirms a refined spirit, attracted by classical voluptuousness.

Poezie. Proză

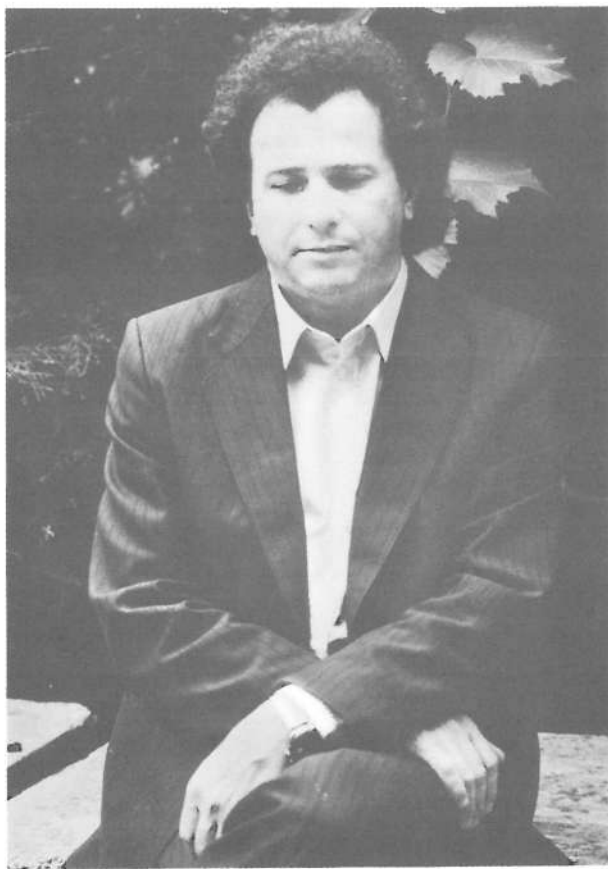

ARCADIE SUCEVEANU

POET, ESEIST născut la 16 noiembrie 1952 în comuna Suceveni din Nordul Bucovinei. Absolvent al Facultății de limbă și literatură română a Universității din Cernăuți (1974). Profesor la Școala medie din Horbova – Herța (1974-1979). Între anii 1979-1990 redactor, apoi redactor-șef la Editura Literatura artistică (Hyperion) din Chișinău. Din septembrie 1990 vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

A publicat următoarele cărți: *Mă cheamă cuvintele*, 1979; *Țărnel de echilibru*, 1982; *A fugit melcul de-acasă*, versuri pentru copii, 1984; *Ora cinci fără doi fulgi*, versuri pentru copii, 1986; *Mesașe la sfârșit de mileniu*, 1987 (premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova); *În cămașă de cireasă*, versuri pentru copii, 1989 (premiul Ministerului Științei și Învățământului al Republicii Moldova); *Arhivele Golgotei*, 1990; *Dincolo de ce văd ochii*, versuri pentru copii, 1991; *Secunda care sunt eu* (colecția „Poezii de duminică”), 1993.

Versuri din lirica poetului au fost traduse în limbile: franceză, rusă, ucraineană, bielorusă, turcă, albaneză, poloneză, macedoneană, cazahă, letonă ș. a.

Arcadie Suceveanu

AICI, ÎN FANAR

*Cum iarba scrie ode despre coasă
Sunt vinovat de lașitatea cui?
Simt mâini peltice gădilând statui
Și-un clopot putrezind la noi sub casă.*

*Hazardul vesel stă cu noi la masă
Și-n pivniți vinul a făcut pistrui
Doispe păianjeni împletesc o plasă
Pentru cel stins sub steaua nimănu.*

*Mâna ta, Doamne, cea de sub morminte,
Ne face-un semn, dar parcă e-n zadar
Căci ochiul e corupt și vorba minte*

*Și steaua noastră e de lut și var
Și, vai, povestea cea c-un blid de linte
E veche, ca minciuna în Fanar.*

ZARURI PICTATE

*Molie oarbă, pe sub mătase
Timpu-mi parcurge-al sângelei tiv
Turbure-mi sună Stixul în oase
Somnul își coace fructul lasciv.*

*Se smulg balanțe din echilibru
(Din Marele Unu ce-a mai rămas?)
Îngeri contabili îmi pun alt cifru
Umbra mă-ntoarce ca pe un ceas.*

*Prin iarba zilei parcă se plimbă
Foarfeci angelici – magicul X
Se rup din ceață, îmi cresc sub limbă
Zaruri pictate cu-apocalips.*

FIOLA CU CIANURĂ

O, s-au răcit magneții în natură
Și Dumnezeu e parcă-un frigider
Și apa Stixului ne dă căldură
Când trece seara prin calorifer.

Un ins ciudat a prins pe arătură
Un albatros (e chiar al lui Baudelaire)
Îngerul trist căzut mai ieri din cer
E-acum un fel de cal în băătură.

O, veac bolnav murind cu noi în gură!
O, îngeri ficși și fără de mister!
Și totuși, eu mai sufăr și mai sper

Și moara mea de vânt e cea mai pură
Iar poezia prinsă la rever
Mi-e poate chiar fiola cu cianură.

PISICILE APOCALIPSEI

Primăvara când Dumnezeu se lasă
electrocutat de seve
se aud în nopți pisicile Apocalipsei
miau, miau realitatea prăsindu-se pe acoperișuri
miau, miau dezastrele cu mustăți de piscică

Pe străzi, printre lăzile de gunoaie
bate un vânt subțire
dinspre Vechiul Testament
aducând miros de geneză putrezită
din infern răzbate până la noi
duduitul aproape familiar al cazanelor încinse
Flăcări albe, roșii, portocalii –
pisicile par îngeri veniți
din lumea de sus sau de jos
de la fosforul din ochii lor
în curând ne vom aprinde țigările
nu va dura mult
și ne vor lepăda puii în prag
ca pe-o meritată ofrandă

*Cu binecuvântata emoție de dinaintea evenimentului
din mărul biblic
va ieși fermecătorul vierme de-argint
anunțând sărbătoarea
noi vom fi veseli aproape fericiți
adormind cu Apocalipsa în brațe
miorlauuu*

BULDOZERUL

*Tu îmi ceri să scriu
poezii frumoase
dar nu vezi că din frumusețe n-a mai rămas nimic
e ca și cum t-aș pune propriului mormânt
papion verde
e ca și cum mi-aș trage peruca lui Mozart pe cap
și aș ieși să salut secolul care trece*

*Încerc să scriu
dar mă pomenesc curățind în ritm dactilic cartofii
vreau să gândesc
dar ideile mugesc ca vitele în abatoare*

*Vântul care mișca atât de armonios frunzele
a amestecat brusc valorile
sau tu, Doamne, ai îmbătrânit
și începi să confunzi noțiunile –
căci iată vara nu mai este vară
copacul nu mai este copac
mlaștina se dă drept copie a mării
goarna se pomeniște în zori altoită pe pian
și, ca o dovadă a firii tale dialectice,
vine buldozerul să mă convingă
de farmecul romantismului său funciar:
prrr-poc prrr-poc prrr-poc
rrrr rrrr rrrr –
și, Doamne, n-am nici un motiv
să nu-l cred*

PIETĂ

*Hei, Îngere, i-ați de la mine fața
Eu sunt bolnav de dragoste și ură
Eu duc pustiu pe tălpi și lut pe gură
O sumă grea de răstigniri mi-e viața.*

*O, viața! Ea e-un fel de arătură
În care cântă broaște, plouă ceața
Și crucea ei îmi cade pe măsură –
O-nchei, deschei pe oase dimineața.*

*Ah, am strigat și eu spre Cel ce iartă
O Eli, Eli, Lama Sabactani!
Dar, Îngere: îmi mor pe cruce anii
Și cerul pare mut, și steaua-i spartă.*

*Cum țin la piept Iluzia mea moartă –
Un cuplu sunt: Pietă sucevani.*

ADIO, NEVERMORE!

În memoria lui Ion Vatamanu

*Trăim modern, murim în metru antic
Murim de silă și murim oricum
Și nici n-am reușit să fiu romantic
Prin gările acestui veac de fum.*

*Prieteni, nu mai arendați Colhide
Pe-aici se-ntreabă absint și indigo
Și poezia-n noi se sinucide
Cu revolverul lui Arthur Rimbaud.*

*Sunt așteptat la o mazurcă veche
În săli de camfor, la cea Doamnă Nix
Ce-mi va șopti ca târfa la ureche:
– Pe mâine seară, la Apocalips.*

*O, timp a fost și timp va fi și după
Ce vom dansa, pe rând, la acest bal
Se va vorbi de mine ca de-o cupă
În care-a fost, ba nu, n-a fost cristal.*

*Vechi continente se scufundă-n ceață
Și nici nu știu dacă mă nasc sau mor
Oricum, ne vom vedea în altă viață
Adio! Pe curând! Sau nevermore!*

SPLINA PORCULUI DE CRĂCIUN

*Ehei, cine să-și mai amintească acum
întrebările Sfinxului
când miturile nu sunt decât
dulci pastile pentru cei ce suferă de insomnie și plictiseală
când în zilele de duminică
Oedip poate fi văzut în curtea azilului de bătrâni
fericit că s-a inventat un nou alfabet
pentru orbi*

*Visul ni se dă în rate lunare
metafizica s-a scurs ca sângele
din carnea obosită-a materiei:
întorci capul și descoperi deodată
că îngerul nu mai vine zburând
ci coborând pe funie
seara confunzi religia cu frigiderul
demontezi sonetele lui Shakespeare
ca pe niște mici mașinării sentimentale
iei strada și o lipești la ureche
ca pe o cutie muzicală
și abia dacă îți poți stăpâni bucuria
când descifrezi în splina alungită
a porcului de Crăciun
semnele Apocalipsei*

CALUL-REPTILĂ

*Oare ce mai fac caii troieni
acum când zidurile cetății s-au dărâmat?*

*Destituiți din mit
uitați până și de Ulyse,
se uită cu mirare la plugul descoperit abia de curând*

*la slinoasele hamuri domestice
dar condiția de cal îi refuză*

*Ehe, unde e vremea
când săltau glorios în linie frântă
pe tabla de șah a destinului
printre pionii risipiți pe pătrățelele roșii, de sânge
când dădeau discret din cozile lor de lemn
pe la petreceri și foruri
printre rândurile de ziar, pe sub ziduri?*

*I-ha, cât de iscusit știa limba lor de lemn
să corecteze gândirea filozofului rătăcit
cum mai știau ei, cu numai un nechezat,
să ne strămute la polul nord
spre a ne spune povestea fericirii universale*

*I-ha, cât de sublim știau ei
să se înghită unul pe altul
succesiv, într-o binecuvântată ordine ierarhică:
un cal mai mic înghițit de un cal mai mare
înghițit de un alt cal mai mare înghițit de un
alt cal mai mare înghițit de un alt cal mai mare –
o înlănțuire de cai devorându-se reciproc
alcătuiind un cal neterminat
un cal-reptilă
cu începutul în Homer
i-ha*

TIMP ÎN DELIR

*Azur închis în vasul gros de lut –
O, suflete, iluzie fragilă,
Cum mai înduri condiția umilă
A cărnii oarbe ce n-a cunoscut*

*Decât târâșul flasc ca de reptilă
Al trupului datornic și vândut
Perfidei morți ce zilnic vrea tribut
Și care-abia mă-ngăduie, din milă,*

*Ca pe un vierme îmbătat de-o rază
Urcând la cer pe un tăiș de brici;
Tu, cumpănă, ai și trecut de-amiază*

*Tu, mâna mea, cât vei mai sta pe-aici
Pe unde timpul-n lucruri delirează
Și nici nu știu de-i joi sau vineri, nici!*

EMISFERELE DE MAGDEBURG

*Acest timp mâncat de spațiu
Acest spațiu ros de timp
Sunt chiar viața mea: un limb
Al mișcării fără sațiu*

*În finit și in-finit
Pe-unde curge și ne spală
Într-o trecere egală
A ta apă, Heraclit.*

*Ab, dar viața-nseamnă moarte –
Lumi ce una-n alta curg
Emisfere, vai, deșarte*

*(Cum le-ai zis?) de Magdeburg
Ce le-adună și desparte
Prins de joacă, Demiurg!*

LA MODUL CONDIȚIONAL

Lăsați-mă să cred că nu eu
scriu poemul
ci Poemul scrie cu mine
(dintr-o poezie neterminată)

*dacă aș uita că scriu poezii
până la urmă
Poezia poate s-ar întoarce cu fața spre mine
și, din milă,
mi-ar aprinde câteva candelabre
în peștera gurii*

*abia poate atunci
mi s-ar lumina puțin moartea
iarba m-ar învăța dialectul ei verde
din groapa de gunoi
aș putea extrage îngerul*

*abia poate atunci
aș putea fi eroul suferințelor mele
„terapeutul adept al stărilor elementare“
aș continua în mod firesc tabelul lui Mendeleev
din disperarea mea s-ar îngrișa dezastrele*

*... până când într-o zi
neapărat într-o zi
Moartea mi-ar confunda inima
cu o carte de poeme
colecția BBT*

UCENICUL LUI HOMER (II)

*Iată ghilotina,
zise Profesorul.
Totul e să poți să-ți ții cu o mână capul
și cu cealaltă să acționezi manivela
să fii în același timp
și victimă și călău.
Ia aminte, viața depinde
de cantitatea de sânge
ce alimentează neclintit ghilotina
iar sângele nu poate fi pus în mișcare
decât de acest sârguincios mecanism
e un fel de circuit închis –
mai multă speranță și curaj
curaj și speranță*

*La urmă, Profesorul îmi culese
capul de jos
mi-l puse la loc
și-mi urlă în ureche:
acum descrie tot ce-ai simțit*

CAFENEAUA NEVERMORE

*În cafeneaua zisă Nevermore
De două zile beau cu Edgar Poe
Un vin ciudat de roșu-indigo
Și mirosim a ceață și a nor.*

*Dansează umbre-n ritm de rococo
Plutind prin metafizicul decor
Noi stăm la masă și flirtăm ușor
Și cochetăm cu Dama de Caro.*

– O, Doamnă, ce superbă ești!

– Hi-hi...

– Ce ochi de-abis, ce coapse de neant!

Poate dansăm?

– Păi vom dansa, oricum.

*Și veseli bem din vinul tot mai gri
Pe care-l toarnă c-un surâs galant
Bătrânul Corb, în cupele de fum.*

ÎNCHIDEREA ÎN CERCURI

*S-a mai închis un cerc. A câta mie?
Azi, ieri și mâine, vineri, luni și miercuri
Sunt simple cercuri. Mă închid în cercuri
Mă soarbe o banală geometrie.*

*Ați auzit ce mi se-ntâmplă mie
Tu, soră iarbă, și voi, lupi și iepuri?
Mă-nchid în cercuri verzi, ca-ntr-o magie,
Și cheile-s la ea, La Sfânta Miercuri.*

*O singură ieșire-ar fi: prin centru
Dar stă în el Bătrânul Geometru –
Păianjenul cu cruce, care vede
Pe-ntreg cuprinsul lumii perimetru*

*Un cerc se-ncheie, altul îi succede
Cum vom ieși din ele, Arbimede?*

ULTIMA MOARĂ DE VÂNT

*Quijote modern neconvertit de nici o religie
iei în arendă ultima moară de vânt*

hotărât să îmbătrânești
pe acest deal costeliv sfârtecat de cârțițe
unde pasc doar caprele și cometele
așteptând vântul Apocalipsei
care speră să-ți aducă profit
îngânând fericit melodia plusvalorii
dimineța și seara
seara și dimineța

N-a mai rămas mult
și vei începe și tu să prosperi
o făină enigmatică ca umple valea lumii săracă
moara va hurui neconținut
măcinând numai dezastre și dezastre
dezastre și dezastre
făină roșie pentru pâinile Judecării de Apoi
până când într-o zi
bătrân magnat al bimerei
vei muri sfârtecat de elicea sălbatică
descoperind abia atunci cu uimire
că moara ta
există cu adevărat.

GRIGORE CONSTANTIN BOSTAN

Grigore Bostan

Născut la 4 mai 1940 în s. Bude-
niți, județul Storojineț. Tatăl său Constan-
tin a căzut în marele măcel de la Cotul
Donului (1943) sau după cum va scrie
poetul peste 50 de ani, „a rămas lângă ai
noștri sentinelă de piatră în Calea Lactee
a gloanțelor“.

După absolvirea școlii din satul
natal, își continuă studiile la Liceul Peda-
gogic, iar apoi la Universitatea din Cer-
năuți, secția de limba și literatura română
(1960-1965). Este mai întâi conferențiar
la Catedra de Literatură Universală a Uni-
versității din Cernăuți, doctor în științe
filologice (folcloristică comparată) al
Academiei de Științe din Kiev (1971) și
doctor habilitat al Academiei de Științe
din Moscova (Institutul de Literatură Uni-
versală, 1988); Profesor Universitar din
același an. Șef al Catedrei de Filologie
Română și Clasică de la Universitatea din
Cernăuți din 1979 până în prezent.

Și-a făcut debutul literar în 1961 cu poezii publicate în săptămânalul *Cultura* (Chiși-
nău). A publicat trei plachete de versuri *Cântece de drum* (1982), *Revenire* (1990), *Vitrina
manechinelor* (colecția „Plai Românesc“, 1992). E laureat al concursului „Poezia Bucovinei“.

Autor de lucrări (monografii, studii, comunicări ș. a.) în diverse domenii ale folcloristi-
cii și etnografiei comparate, istoriei culturii românești, criticii literare. A contribuit substanțial
la elaborarea *Cursului teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina*
(Chișinău, 1991), primei și celei mai ample (după 1940) antologii de *Folclor din Țara Fagilor*
(prefață, texte, Chișinău, 1993), precum și a *Manualului de Literatură Română din Bucovina*
(în colaborare cu Lora Bostan, Kiev-Cernăuți, 1994).

Membru al Uniunii scriitorilor din Ucraina și al Uniunii scriitorilor din Moldova.
Membru de Onoare al Academiei Române (1991) și membru titular al Societății Academice
Danubiene din SUA, New York. Președinte-fondator (1989-1990), iar în prezent copreședinte
al Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, membru al colegiului
de redacție al ziarului *Plai Românesc*, al revistei *Codrul Cosminului*, al buletinului *Mihai
Eminescu* ș. a.

VÂRSTA CUVINTELOR

*La o vârstă de atâtea mii de ani
înșirați vertical pe coline, pe munți,
legănați îndelung pe orbite
ce poate fi mai lesne
decât a face abstracție,
să zicem, de adâncimea ridurilor
de pe colțurile frunzei
aplecate spre cântece.
Iată că a rătăcit și începutul de horă
al cărării
printre roți de limuzine,
izvoarele au fugit
în trecutul rocilor
lăsând ca amintire doar nisipul împietrit,
pe cântar au fost puși aburii pâinii
și culoarea laptelui,
iar macii vineți au căzut în euforie
ca niște narcomani.
Cuvintele mai zboară ușor în stoluri
și plesnesc aidoma unor baloane
bicolore.
Se pare că de loc nu ninge câteodată
ci se acopăr dealurile
cu bătrânețea gândurilor.
Și iarba va crește simbolic
Alături de primăvară...*

JOC ABSURD CU SPÂNUL

*De când jucăm
a secat o fântână,
De când jucăm
s-a pierdut o stână,
De când jucăm
s-a risipit un veac,
De când jucăm
a-mbătrânit un drac...*

1

Mingea ușoară din păr de vacă
 am bătut-o cu Spânul pe toloacă...
 – Măi băiatule, sau pierzi
 sau de-acuma nu-ți mai vezi
 picioarele dintre spini,
 umbra dintre vecini.
 Măi băiatule, nu te strânge
 la gât
 cravata de sânge?
 Măi băiatule, ia-o din loc –
 Îți arde la gât
 cravata de foc...
 ... Se-mpleteau pașii cu drumul,
 se acoperea ziua cu fumul...
 Printre sălcii căzute vântul
 se repezea să-mi fure cuvântul...

2

... Noapte proptită de garduri
 Cioc-boc, cioc-boc!
 Spânul bate la ușă: „Noroc!”
 Stelele ard printre gene. Of!
 Jucăm prin scrum
 cu ultimul cartof.
 Cine-l pierde în lut
 (sau numai în gând) –
 rămâne flămând...
 ... Dimineața, trași prin rouă,
 Am tăiat cartoful în două...

3

Ping-pong la marginea zării:
 – N-ai, bre, un nume mai acătării?
 Să-l jucăm pe-o stâncă la soare,
 chiar într-o zi de sărbătoare:
 Să-l jucăm pe-o față de masă
 îmbrăcat în uniformă aleasă,
 Să-l jucăm pe-o carte de căpătâi,
 cea de pe urmă
 și cea dintâi,
 Să-l jucăm în multe volume
 până la praf,
 până la spume.

... Mingea se tăvăleşte prin zgură
până-o ridică o lovitură;
timpul sare, năuc, peste zid,
peretii se adună
și mi-l închid...
– Măi flăcăule, sau pierzi
sau de-acuma nu-ți mai vezi
pașii dintre spini
umbra dintre străini.

Dă-i zor, flăcăule, dă-i zor
să primești carnetul de jucător –
trecut prin sânge,
treciut prin foc
... Să porți la inimă praf de noroc!

4

Ping-pong în patru
movilă de pași –
Spânul vrea să te facă armaș
la curtea neagră,
sub flamura roșie –
Încă un șut
și cântă cucoșii...

5

... A luat-o din loc
în pripă
să-și adune
întreaga echipă...

MOMENT APROAPE ISTORIC

În parcul
zdruncinat de sunete
a mai rămas doar o singură bătrânică
cenușie.
Mai adună de pe jos
crâmpeie de cuvinte strivite sub tălpi.
În orele de insomnie
se mai împletește o cunună de doliu

*pentru statuile
care a doua zi
nu se știe dacă vor mai putea fi găsite.
în parcul cufundat
în atâta zgură de sunete...*

AMURG

*Acolo unde stăteam
numai noi doi –
eu și copacul înegrit,
am auzit cum se rostogolește timpul
prin tufișul culcat la pământ.
Undeva foarte aproape
șuiera capătul zilei
și vârsta parcă luneca amenințător
ca un mal de piatră nisipos
Am luat-o la fugă –
fără să mă uit înapoi –
înspre geamurile roase de întuneric...*

CÂND AI TRECUT...

*Când ai trecut ultima oară
în ropotul de aplauze ale frunzelor
a rămas în urma ta
doar un crâng de brațe întinse
peste noaptea umedă
din care mai strigă și astăzi
prin flăcări-o stea...*

DINCOLO DE REFRENE

*Cuvintele ca niște legiuni
întotdeauna gata de luptă
strivesc liniștea putrezită sub frunze...*

... Mă sprijin cu o mână
de nu știu ce perete, curgător
de zăpadă
iar cu alta-de stâlpul de fum
al casei bătrânești
și astfel încerc să alunec
dincolo de toate refrenele...

BRADUL DE LA MAREA TRECĂTOARE

1

Pe lângă tâmpile clipe bat din aripi,
să depășească zborul ce rămâne
încătușat într-o formulă veche,
scuturându-și crucile din spate...
Din ce în ce mai des își schimbă timpul
călcâile de-oțel și se prelinge
spre crângul de ozon cu răsufierea
amară și mușcată de păduri...

2

Și bradul cel verde
în ziduri se pierde
și nici nu-l mai plouă
nici nu-l prinde rouă
și nici nu mai crește
ci se primenește.
Și bradul cel verde
într-un gard se pierde
strâns între nuiele,
prins între proptele.
Și bradul cel verde
printre spini se pierde
călcat de ruine
pe la rădăcine:
„Sus, bradule, sus
C-aici zile nu-s...!”

3

... Și iarăși doi voinici plutesc prin gheață
 să taie bradul cu securi de fulger
 și nu să-l ducă-n vale la fântână,
 ci colo, sus, poverile să-și lege
 de crengile fugite înspre vârf.
 Aici e loc puțin pentru podoabe
 doar un inel pe-o cetină încape
 și-alături, să nu doarmă, vechiul fluier
 cu glas pornit din celălalt tărâm.
 Dar se grăbește meșterul cel mare
 să-mbrace iar – în alte ramuri – bradul
 cu cetină ce nu se risipește,
 cu lumânări ce nu se vor mai stinge,
 cu rouă ce nicidecum n-o să mai cadă
 cu picături de liniște și lut...

4

„Sus, bradule, sus
 Că-aici zile nu-s!“
 Iar bradul zicea,
 Bradul se jelea:
 „Eu dacă știeam,
 Nu mai răsăream.
 Eu de-aș fi știut,
 N-aș mai fi crescut...“

5

La vârf de brad cât oare va mai arde
 lumina cea de dincolo de vârste
 ca un crâmpei al rugurilor stinse
 mai mult cu lacrimi și călcâiul gol?
 Făclia cea de dincolo de moarte
 la soare-i parcă-o sabie înfiptă
 în trunchiul de la trecerea cea mare...

6

Bradule-nălțat
 Și străluminat
 Bradule gătit
 și împodobit,
 demult n-a venit;

*nu s-a mai oprit
pasărea din cale
pe crengile tale.
Demult n-a căzut
roua ta în lut
nici n-ai așternut
umbră și răcoare
pe la trecătoare,
Nici te-ai aplecat
nici te-ai clătinat
din cetini să crească
liniște cerească...*

7

*... Se caută un brad de anul nou 3000 (?)
Să altoiască, verde, timpul
(de nu-l va confunda ordinatorul
cu brazii cei turnați frumos din nailon
cândva, după modelele terestre).
Se caută un brad cu tot cu umbră
și cu tulpina plânsă în rășină,
de nu va fi trecut la altă speță
mai nouă-de arbuști și de tufari.*

*Se caută un brad care mai poartă
în cetini dor străbun de sărbătoare...*

DIN CÂNTECE DE DRUM

OZN

*... Ce-ar vrea să mai însemne-acest popas
atât de străveziu
și tot atât de veșnic?
Să fi ajuns și Ei la vârsta critică
a zborului – și caută o umbră
moale, plutitoare
printre cele de cărbuni și piatră?
Sau poate că li s-a făcut, în fine,
dor de-o clipă mai rotundă
aidoma roții de cauciuc
a timpului nostru*

*cu amortizoare de iarbă și frunze?
De ce nu și-au sprijinit de-un firav mal de plopi
zborul ascuțit de ani-lumină,
ori poate au venit să-ngenuncheze
în codru ca în cel mai sacru templu
din întreaga galaxie?
Sau poate niște soli trimiși anume
din avangarda materiei
cu-o misiune ascunsă de la Centru
să cerceteze posibilitatea
suspendării acestui ruginit
laborator de lacrimi?...*

*
* *

*Ce straniu curg nisipurile-n cer
în căutarea zilei pe revers.
Pământul joacă pe ecran stingher –
grăunte încolțit în univers.*

*Ce straniu urcă noaptea spre izvor
și râuri albe curg în ocean.
Pământul – strop de rouă sclipitor
se scutură alături de ecran.*

*Ce straniu doarme liniștea în stele
cu ochii mari, deschiși în infinit.
Pământul – undă scurtă printre ele
ne caută prin secolii, ostenit.*

*
* *

*Și iar spre noi pornim, în viitor
răzbind printre ninsorile de clipe.
Am adunat din codri un cer de dor
Și-un drum de dor ne crește sub aripe*

*Mocnit e timpul nopții și cărunț
iar bezna se trudește să înghețe.
De-asupra vârstei noastre își ascund
stelele în pulberi bătrânețea.*

*Un strop de ploaie iarăși a căzut
numai pe-un colț uscat de galaxie
Și-un fir de iarbă, galben, a crescut
Pe creștetul de piatră cenușie.*

*În care veac, sub drumuri poposit,
ultima frunză s-a oprit pe umăr?
Ori am visat un pom ce-a înflorit
cu douăzeci de secole în urmă...*

*Și parcă nu-i un răsărit de stele,
ci mugurii în taină se desfac.
Parcă-am visat că brațele mi-s grele
și vârsta mi-o măsoară un copac...*

PLECARE

*... Apoi în zori veni la geam și tata
cu trup subțire de iarbă uscată.
Se auzea demult cum vântul rupe
mantaua lui de humă înghețată.*

*Era căzută crucea de la poartă
și prispa casei noastre-risipită.
Se auzea demult cum ploaia sparge
mantaua lui de frunză împietrită...*

*Spre faptul zilei ninse și strivite,
când s-a aprins la geam o lumânare,
pe cerul vânăț crengile băteau –
necontenit alarma de plecare...*

DAR NU VOI FI ACOLO...

*Vă rătăci prin iarbă pasul tău
de fluture, de ploaie, de polei
să-ți scuture părerile de rău
ca roua stinsă peste ochii mei.*

*Dar nu voi fi acolo unde știi
și nu mă vor găsi cu lumânarea.
Voi fi cu iarba dus peste câmpii,
Voi fi cu apa unde fierbe marea...*

Și nu mă vor găsi acolo spinii
nici gheața și nici lutul împietrit.
Voi fi plecat spre văi, la rădăcine,
Voi fi în crâng un ram înmugurit.

Și nu va știe-n care loc să cadă
o stea udată-n lacrimi sau venin.
Voi fi ascuns prin floarea din livadă,
Voi fi-nvelit cu-o frunză de pelin...

Și poate numai tu mă vei găsi
cu primul bob de rouă, luminat.
Va trece-un stol de păsări peste zi
să bată-n vechiul geam înlăcrimat...

ION POPESCU-SIRETEANUL

Iași

LIMBĂ A NEAMULUI MEU

Noi vom coborî, ne vom duce ca niște ape în marile fluvii, și numai tu vei rămâne mereu tânără, să porți în lume cuvânt despre fermecătorii grădinari ai doinei și ai dorului, limbă a neamului meu.

Noi vom trece ca primăverile și ca florile, cu rod sau fără de rod, și numai tu vei grăi despre faptele noastre cele adevărate, limbă cu miresme de busuioc și cu sclipiri de piatră scumpă, a neamului meu.

Cu truda noastră îți împlinim destinul, cu viața noastră îți primenim puterile, cu cântecele noastre îți desăvârșim veșmântul muiat în apa veșniciei, limbă fără de moarte a neamului meu.

Vor veni după noi rânduri și rânduri de urmași, care se vor adăpa la izvoarele tale și se vor lumina la strălucirea ta, să ducă mai departe nădejtile tale, limbă de freamăt și de mărire a neamului meu.

Biruit-au gândul, biruit-au setea, vulturul și bourul pregătindu-se să-și apere pentru vecie ce este în stăpânirea lor dintotdeauna, să rămâi mereu tânără și să porți prin lume cuvânt despre noi, limbă a neamului meu.

Tăria ta ne-a scos din neputință, strălucirea ta ne-a luminat veacurile, focul tău ne-a încălzit cu alcătuirii fără asemănare și am ieșit mereu de sub valul furtunii, limbă frumos zidită a neamului meu.

Noi trecem ca primăverile și ca florile, cu rod sau fără de rod, și numai tu vei grăi peste vremi despre iubirile și luptele noastre, despre alcătuirile din piatră și din cuvânt, limbă coborâtoare din zei, a neamului meu.

Tu ne-ai ținut legați laolaltă, chiar dacă furiile nopții ne-au rupt și ne-au împrăștiat departe de locurile în care noi sau părinții noștri am fost sărutați de lumină. Ție ne-am închinat și în tine am crezut și prin tine ne-am izbăvit de moarte și de uitare nesfârșită, limbă sfântă a neamului meu.

Astăzi, când vânturile cele rele par a se risipi, tu ne aduni mai aproape de sânul tău cald și tu ne înveți cum să tăiem drum înainte prin bălării și ierburi viclene, limbă fără de moarte a neamului meu.

Noi vom coborî în glia atotprimitoare, lângă părinții din veac, lăsând fiilor noștri poruncă să te păzească și să te crească, limbă fără de moarte a neamului meu.

DE S-AR AFLA CINEVA

Dacă s-ar găsi cineva care să-mi spună că mama lui este cea mai bună de pe pământ, i-aș răspunde: O fi ea nemaipomenit de bună, dar mamă ca a mea nu poate să mai fie, într-atât era de caldă și de frumoasă. De aceea durerile ei erau durerile mele și de aceea bucuriile ei erau bucuriile mele.

Dacă s-ar găsi cineva să-mi spună că țara lui este mai frumoasă decât toate țările de pe pământ, i-aș răspunde: O fi țara ta ca o minune între minuni, dar nu poate fi mai frumoasă și mai sfântă decât țara în care eu am văzut cel dintâi răsărit de soare. De aceea durerile ei sunt durerile mele și de aceea bucuriile ei sunt bucuriile mele.

Dacă s-ar afla cineva să-mi citească în suflet, ar vedea că *mamă și țară* sunt cuvinte înscrise în inima mea și ar înțelege locul lor în viața mea de fiecare zi. Mi-ar înțelege durerea pricinuită de plecarea mamei dintre cei vii și mi-ar înțelege întreaga îndurerare pricinuită de suferințele țării în lunga și zbuciumata ei istorie.

Dacă s-ar afla cineva să poată intra în trupul cuvintelor mele, ar vedea că sunt alcătuituri de foc și de răcoare, făcute anume să poată arde și să poată mângâia, să poată alunga pustiitoarele alunecări în tristeți și să poată înveșmânta în straiul veșniciei nestatornicia gândului omenesc.

TATA NU MI-A SPUS...

Tata nu mi-a spus niciodată că i-i patria dragă. Dar mâinile lui erau înfrățite într-atât cu țărâna strămoșilor că o păstrau în adâncile lor crăpături. El nu știa să țină discursuri, nu se juca în bobi cu cuvintele, ci, când a căzut captiv în primul război 'mondial, a venit din Urali pân' acasă pe jos, pe drumuri mereu ocolite. Putea să rămână acolo, unde o vădană tânără și frumoasă și-l dorea de bărbat. Dar l-a fost prins așa, nici el nu știa cum, un dor de sat și de-ai lui și-a mers zile și nopți, cu moartea alături, gata să-l muște. Tata nu mi-a spus niciodată că i-i patria dragă, că fără ea nu poate trăi, dar m-a rugat ca la o adică să-l așezăm lângă mama. Și-a lăcrămat pe ascuns... Nu știa să țină discursuri, nu se juca în bobi cu cuvintele, vorba lui era vorbă, ziua lui începea în revărsatul zorilor. Ne strângeam uneori în jurul său și ne povestea despre domni și boieri și țărani de demult și ne vorbea despre o cetate a lui Bogdan cel Dintâi, la Siret, și despre țințirimitul din piața orașului... Tata nu mi-a spus niciodată că i-i patria dragă și nici nu știa cum să spună astfel de cuvinte. Lua în mână țărână de pe ogor și o frământa lin și ne spunea că nu-i nicăiri pământ așa de mănos...

DUMITRU HRINCIUC

„FLORI DE LUMINĂ A FĂCUT SĂ RĂSARĂ“

Nu peste mult timp ar fi împlinit 60 de ani. Și ar fi răspuns cumva jenat, sau ar fi glumit pe seama sa, a vârstei pensionării, primind felicitările și urările de bine ce i s-ar fi adus neapărat – multe și sincere – din partea rudelor și prietenilor, colegilor de serviciu, sau pur și simplu din partea cunoscuților, din partea elevilor de astăzi care l-ar fi iubit și admirat – suntem siguri! –

Dumitru Hrinciuc

nu mai puțin, ba poate și mai mult chiar decât noi, elevii de acum peste un sfert de veac ai școlii din satul natal Sinăuții-de-Jos, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți, cărora el știa, ca nimeni altul, cum să le altoiască dragostea pentru limba și literatura română, zisă pe atunci „moldovenească“ după hatârul unor diriguitori străini de neamul și de graiul nostru, sau – de ce n-am recunoaște? – și al unor mancurți proprii în stare să-și vândă până și propriii părinți pentru 30 de arginți și un loc mai călduț sub soare.

Toate acestea ar fi avut loc cu siguranță, căci Dumitru Hrinciuc – despre el este vorba – a fost un om cu un suflet mare și generos, care își trăia viața din plin arzând în focul unei nemărginite iubiri, un intelectual de o încântătoare simplitate și neîntinată cinste, uneori spiritual și glumeț, alteori – dâr și intransigent, care știa să se dăruie celor din juru-i, să-i sprijine nu numai cu vorba înțeleaptă și molcomă, ci și cu fapta.

Dar moartea a fost nemiloasă cu el. L-a răpit din mijlocul nostru tocmai

atunci când aveam mai multă nevoie de el, de vorba și de fapta lui, tocmai atunci când începea să se bucure de viață, de roadele muncii sale.

Au trecut 28 de ani de când nu mai este printre noi. Ca și multor altora care l-au cunoscut, îmi vine greu să mă deprind cu lipsa lui. Poate de aceea, ori de câte ori revin acasă și trec pe la școala din sat, pe la răscrucea drumului din centrul satului sau pe ulița ce duce spre casa lui, am sentimentul că va apărea de undeva, așa cum l-am cunoscut și îndrăgit. Bărbat tânăr. Sociabil. Curajos. Stăpânit de pasiuni frumoase, în special pentru literatură și teatru, marea lui dragoste neîmplinită. Cu vorba-i blândă, pe alocuri punctată de un umor neaoș, câteodată sarcastic, usturător. Cu zâmbetu-i luminos, care putea fi și ironic, când o cereau

împrejurările. Cu privirea-i blajină, ce la momentul potrivit devenea nițel dojenitoare, sau rece, tăioasă... Mereu neîmpăcat cu acei care puneau mai presus decât cinstea și omenia propria bunăstare, satisfacerea unor năravuri rele, ambiții sau orgolii, Dumitru Hrințuc a fost hărțuit de aceștia ani la rând, măcinându-și astfel sănătatea într-o luptă inegală, dezavantajoasă cu ei până în clipa când, internat în spital cu „un fleac de ulcer“ cu care ar fi putut trăi și astăzi bucurându-ne cu prezența sa, cu spiritul său, și, desigur, cu opera sa scriitoricească, s-a stins subit ca o floare timpurie de primăvară, lovită de îngheț.

Dar meritele lui Dumitru Hrințuc nu sunt numai acelea că a fost un învățător bun, un bun român, un intelectual angajat în opera de culturalizare a bucovinenilor înstrăinați de propria cultură, lăsând urme adânci în memoria consătenilor. Dumitru Hrințuc a fost, ba nu! este și va rămâne pentru totdeauna un poet, un scriitor, chiar dacă moartea sa la 31 de ani nu i-a permis să-și ducă la bun sfârșit opera pe care abia o începuse.

El ne-a lăsat drept amintire numai câteva zeci de poezii și nuvele, instantanee răzlețite prin publicațiile periodice din Cernăuți și Chișinău, adunate mai apoi prin osârdia poetului Ion Gheorghită (fie-i și lui țărâna ușoară!) între copertele unei cărți apărute postum. Am stat și eu la leagănul acelei cărți, selectând ce mai putea fi selectat din manuscrisele poetului, ezitând în fața zecilor de variante ale poeziilor și povestirilor lui. Și până astăzi nu sunt convins că n-am dat greș, având preferință pentru unele în detrimentul altora.

Acum, când scriu aceste rânduri și am în față culegerea „Mă uit în soare“ – această primă și vai! ultimă carte a lui Dumitru Hrințuc – sunt sigur că autorul ar fi alcătuit-o altfel, renunțând la multe lucrări pe care noi, din grabă sau din neștire, sau cedând în fața cerințelor ideologice ale redactorului de la editură, le-am inclus între copertele ei. Cine știe? Oricum, cartea există. Și va rămâne ca o pagină frumoasă în istoria literelor românești din Bucovina. O răsfoiesc și o citesc cutremurat de emoții:

*De-aș turna peste dânsa
Izvoarele toate,
Setea aceasta
Mă frige, mă arde,
Cu cât o sting,
Cu atâta renaște:
Aceasta e setea
De a cunoaște.*

(„Sete“)

Da, setea de carte l-a preocupat pe poet până în ultima clipă a vieții. Ca și setea de viață, viață trăită din plin, la cea mai înaltă temperatură, trăită și pentru tatăl său mort de tânăr în război, de care-și aducea aminte ca prin ceață:

*Ne-a lăsat el nădejdi cu cuvântul,
În ape de foc cu privirea-necată –
Am să vin... și pământul
S-aplecă să-l sărute-nc-o dată.
Spre ziua de-atunci
Amintiri când mă poartă,
Adânc o durere m-apasă, mă curmă,
Și geana mi-o lasă udată –
Sărutul acela de tată,
Sărutul din urmă...*

(„Sărutul acela“)

Peste ani amintirea tatălui pierdut în vârtoarea celui de al doilea război mondial, în lupta împotriva cotropitorilor Țării, dușmanilor ei, îi va apare din nou în memorie atunci când

în livada din spatele casei părintești se frânsese un prun bătrân. Privindu-i prăbușirea, poetul simți cum o săgeată de foc „a liniștii floare din piept i-a străpuns“:

– Un copac al tatei! – zice el, cutremurat de priveliște. Apoi conchide:

*S-a dus și copacul
La cel ce l-a pus...*

Ne-am putea opri și la alte versuri din creația poetică a lui Dumitru Hrinciuc, descoperind în ele diferite momente din viața autorului, diferite gânduri și întrebări care îl frământau pe tânărul profesor dintr-un sătuleț românesc, locuitorii căruia s-au trezit într-o zi nefastă rupți de la sânul Patriei-mame și despărțiți de ea printr-un gard de sârmă ghimpată ce-i sfâșie și

acuma trupul, sângerându-l până-n străne-poți. Mai bine e însă să lăsăm totul la aprecierea Dumnevoastră, stimați cititori ai acestor gânduri, rugându-vă să vă aplecați privirile și peste versurile publicate în continuare, scrise de un tânăr într-o perioadă când în școală nu se studiau marii clasici ai literaturii noastre, ci erau proslăviți cântăreții proletari ai vieții noi și ai idealurilor comuniste.

Atunci erau admise spre publicare doar lucrări scrise în „limba moldovenească“. Nu se permitea „românizarea“ acesteia. Așa ceva – vezi Doamne! – ar fi constituit o crimă. Și Dumitru Hrinciuc, cel care citea și cumpăra cărți în limba română, care se abona la presa „de dincolo“ era un posibil „infractor“ în ochii vigilenți ai cerberilor ideologiei totalitariste. Poate de aceasta i-a și fost viața atât de scurtă. Sau poate scurtată, așa din greșeala unui medic, sau a unei surori medicale, care au „în-curcat“ nițel medicamentele, prafurile...

Proza lui Dumitru Hrinciuc poartă și ea însemnele aceluiași suflet poetic, sensibil

la toate câte se întâmplă în viață – bune sau rele. Autorul zugrăvește tablouri emoționante, pagini zguduitoare atât prin subiectul lor, cât și prin limba curgătoare, miezoasă, surprinzătoare prin întorsăturile ei, limbă vie a oamenilor simpli de la țară, plină de nuanțe nebănuite, de aforisme și punctată de un umor fin. Amintim aici doar câteva dintre nuvelele în care, după părerea noastră, s-au dezvăluit mai pe larg frumoasele lui calități de povestitor: *Vișinul*, *Dincolo de noapte*, *Când frunzele se despart de ramuri*, *Dragostea mea*, *dragoste* și altele.

Depart de noi însă gândul de a face o analiză a lucrărilor pe care ni le-a lăsat ca frumoasă moștenire Dumitru Hrinciuc, sau de a pune în lumină calitățile de narator ale autorului. Am scris aceste rânduri ca un întârziat omagiu, ca o mărturisire de dragoste pe care n-am izbutit să i-o fac în timpul vieții, un omagiu pe care îndrăznesc să i-l aduc acum Învățătorului și Poetului, carele „flori de lumină a făcut să răsară“.

Vasile TĂRĂȚEANU

BALADĂ OMULUI PE CARE L-AU PLÂNS FAGII

În pământul
Mușcat de obuz
A rămas un om îngropat
Cu picioarele-n sus...
Cine era?
Pe cine-a lăsat?
Nevastă, copiii?
O mamă, un tată
Cu inima îndurerată?
Stătea înșifit
Cu capul
În bezna țărâni.
Doar picioarele,
Rămase afară,
Mai priveau cerul...
Fagii din pădurea noastră
S-au adunat în juru-i,
Prefăcându-și freamătul
În suspine de bocet,
Iar roua de pe frunze –
În lacrimi
Și l-au plâns,
Și l-au plâns,
Așa cum au fost plânși
De cei dragi de-acasă
Toți ostașii necunoscuți,
Care cine știe
Unde și cum
S-au sfârșit.
Astăzi
Avem un cer liniștit.
Și dacă-l avem,
Oameni buni,
Să-l sprijinim
Cu capul,
Cu capul în sus,
Cu mâinile întinse
Spre soare,
Ridicate în slăvi
Și nu îngropate-n țărână.

*Ca omul acela,
În jurul căruia
Fagii din pădurea noastră
S-au strâns
Și l-au plâns...*

GIMNASTICĂ

*Când strigătul alb al ferestrelor
Îmi vibrează în pleoape,
Mă simt renăscut, iar somnul cade
Învins de cântecul sângelui.
Patul mă zvârle afară din casa-mi de lut
Și intru în cea de lumină a lumii.
Dimineața îmi aruncă pe umeri
Cămașa ei de răcoare ușoară.
Stau câteva clipe drept, nemișcat
Și albăstrimile zării
Umăr la umăr cu arborii de lângă mine,
Mă uit pe rând la fiecare
Să văd cu cât s-a mutat
Creștetul lor astă noapte
Mai aproape de câmpii stelelor.
Apuc câte-o mână de cer albastru
Și mi-o torn sub tălpi.
Plămânii mei se încarcă, sorb cu nesăț
Limpezimi și miresele florilor,
Ochii beau adânc
Din reflexele răsăritului,
Până se fac pentru toată ziua
Cuiburi de lumină.
Rotire, îndoire, zvâcnet, mișcare...
De pe mine cade sfâșiată
Cămașa de răcoare,
Iar printre crengi alunecă
Și mi se înfig în mușchi
Săgeți venite din soare.
Stau iarăși drept, cu arborii
Umăr la umăr, și ascult:
Bătrânețea – crudă și rea vrăjitoare –
Glasul și-l rupe-n suspine,
Nu-mi poate pune otravă în vine,
Căci o arunc în fiecare dimineață.*

CASĂ VECHIE

*La răsărit și-a crescut
O livadă cu iarbă frumoasă.
Într-o zi maturitatea
Își revarsă pașii prin ea.
Iarba muri și se născură cărări
Cu capătul înfipt în mormane
De piatră, cărămidă și luturi –
Sămânța din care urcă
Cu-nfloriri de lumină casa cea nouă.
Din casa cea veche ieșind,
Am privit îndărăt.
– Să nu uiți de mine! –
Mi-a strigat casa veche. –
Să nu-mi uiți ferestruicile
Care ți-au pus dimineți în pupile;
Să nu-mi uiți cuptorașul...
Când lumea de ger se usca,
În sângele tău creștea iarba
Și cireșii înfloreau;
Să nu-mi uiți tavanul:
De el s-a prins mama cu ochii,
Zmulgându-se din gheara durerilor
Aducerii tale pe lume...
Nu plânge, casă veche:
Până acum am trăit eu în tine, –
De astăzi încolo tu treci
Cu traiul în amintirile mele.*

PĂDUREA MEA, PĂDURE

*Intru în tine
Ca într-o visare.
Curg râu peste mine
Din ceruri de ramuri
Cântări și balzamuri
Și umbre crescute
Din verde și soare.
Din tulpini cu povară
Din vremuri bătrâne,
Trezită din somnu-i de piatră,*

*Iese și vine
Cu pași de baiduci și de zâne
Câte-o poveste
Și-și face sălașul
În mine.
Mă-ntâmpini cu fragi,
Mă-ntâmpini cu mure –
Ambrozie-mi ești,
Iubită pădure.
Și-apoi când dau
Și de apele tale,
De poeme cu ierburi
Și flori sărutate de-albine,
Atunci, îți spun drept,
Că nu m-aș mai duce,
Pădure, din tine...*

TREI FRUNZE DE FAG

*Un val dintr-un timp
Sfâșiat de frământuri
L-a rupt pe om de la vatră
Și l-a dus, precum toamna,
Ucisă de vânturi,
Și stă el acolo acum,
Duce frunza cea moartă.
Și inima-i plânge
Amarnic mușcată
De-un dor înrăit.
Cu ce să-l ogoaie?
Nu știe.
Stâlcit de-o durere
Adâncă și neagră,
Se gândește și-mi scrie:
„Prietene drag,
Sunt foarte bogat,
Dar cumplit de sărac:
N-am cu căldura-i
Sub tălpile mele
Natalul meleag.
Din dorul sălbatic,
Ce inima-mi rupe,
Să scad, prietene drag,
Nu pot cu nimic...*

*La pădurea din deal
Te rog ca să mergi,
Trei frunze de fag
Să-mi pui într-un plic...“.*

SĂRUTUL ACELA

*Când tata a ieșit din ogradă,
Și-a lăsat sărutul pe iarbă,
Și-a lăsat sărutul pe noi,
Un sărut,
Din care-ncepură
Grei stropi de văpaie să cadă:
– Nu pot să rămân... e timp de război...
Dar las-că el o să treacă,
Și eu am să vin înapoi, –
Ne-a dat el nădejdi cu cuvântul,
În ape de foc cu privirea-necată –
Am să vin..., și pământul
S-aplecă să-l sărute-n-o dată.
Spre ziua de-atunci
Amintiri când mă poartă,
Adânc o durere m-apasă, mă curmă,
Și geana mi-o lasă udată –
Sărutul acela de tată,
Sărutul din urmă...*

ERA O LINIȘTE MARE-N LIVADĂ

*Era o liniște mare-n livadă,
Însă de odată ea se chirci:
Niște frângerii de ramuri uscate
Îi căzură pe spate.
Mă uitam să văd răufăcătorul
Ce călca prin coroană zdrobind-o,
Dar nu văzui nici pe el, nici creanga răpusă.
Trosnetul tainic creștea.
Cine să fie? Ce s-a-ntâmpat?
Plângea o tulpină de prun:
Crengile-i pline de fruct și de soare*

*Și le-aducea la eterna culcare.
Privindu-i căderea, o săgeată de foc
A liniștei floare din piept mi-a străpuns:
Un copac de-al tatei.*

*S-a dus și copacul
La cel ce l-a pus...*

SĂRUTUL

*Treceam prin Sahara din mine
Ars de-o sete fără-ndurare,
Și buzele mele
Căutau un strop de răcoare.
Palmele mele –*

*Păsări istovite de zbor –
Se culcară pe umerii tăi,
Că undeva, pe-aproape de ei,
Simțiră foșnire de ierburi
Și-un grai de izvor.*

*Buzele-mi arse băură
Râvnita răcoare dintr-un afund...
Dar cine-a știut
Că undele-acestui izvor
Păgână sete ascund?*

INSCRIȚIE PE UȘA IUBITEI

*Îți voi da totul
Ce vei dori,
Numai inima nu:
Mi-o las ca să am
Cu ce te iubi.*

SETE

*De-aș turna peste dânsa
Izvoarele toate,
Setea aceasta
Mă frige, mă arde,
Cu cât o sting,
Cu atâta renaște;
Aceasta e setea
De a cunoaște.*

MĂ UIT ÎN SOARE

*Mi-am căutat urmele,
Urmele dulci de copil,
Lăsate în urma vacii
Prin ierburile din luncă,
Dar nu le găsii, căci ele
Și-au făcut ascunziș
Prin boabe de rouă
Și soarele, însetat,
Le bău. Și de-atunci
Mă uit în soare,
Ierbile-i de flăcări
Le scotocesc febril,
Să-mi vad urmele,
Urmele dulci de copil...*

ÎNVĂȚĂTORUL

*Iese din școală clătinându-se:
Azi a avut multe lecții și-i obosit.
Fâșii, om de ceață, galbene-albastre
Joacă-n lumina ochilor săi.*

*Iar tâmpilele și le simte de piatră,
De-atâta tropot de gânduri.
Mult fluid i s-a dus astăzi din creier,
Dar un glas îl mângâie-n taină.*

*Prin atâtea creiere s-a oprit
O parte din fluidul acesta
Și prin colțișoare de întuneric
Flori de lumină a făcut să răsară.*

*O parte din fluidul acesta,
Căci alta – cine-o ști cât de mare? –
Zadarnic în spațiu s-o fi risipit, –
Și de asta e trist și nemulțumit.*

*Merge învățătorul spre casă,
Dar se clatină tot mai puțin,
Căci găsește de ce să se sprijine:
Pe deal – un grup de oameni ce-adună trifoi,*

*Jocul soarelui
Dintr-un șirag de ferestre tinere:
Pe vale – largi limpezimi de apă –
Un iaz cu maluri ierboase.*

*Și fundul din visuri de pești;
O pasăre ce-și crește cărarea
Pe azurul înalt și solemn;*

*Fața roșie-aprinsă a unor mere.
Ce-au șoptit ramurelui să-și pună proptele;
Un frunziș de răcbiți care-i spune
Că iată, – aproape-i și casa
Unde-o să-l sprijine
Trei ani ai băiatului său,
Care-i împrespătează obrazul cu săruturi,
Și aburul mesei,
Diafan, ca surâsul soției.*

NU, ASTA NU-I MAMA...

Își scoase din ladă traista cea nouă și puse în ea din timp ba una, ba alta, bucate din care numai ea, Antimia, știa să le gătească. Se uită la traista plină și fața i se lumină de bucurie: îndată vine autobuzul și pleacă. Se duce la oraș să-l vadă pe Nicu. Că atâta fecior are.

A dorit să-l țină pe lângă ea, dar n-a avut încotro. Tare i-a plăcut lui Nicu cartea. Și l-a dat la învățătură. Să-l facă doctor l-a dat. O omoară dorul de când nu l-a văzut. Acum pleacă... Și cum să meargă cu mâna goală? Ei, poate o fi având el de-ale gurii, dar Antimia știe că cele pregătite de ea tare-i mai plac lui Nicu...

S-a îmbrăcat ca de zile mari. Numai mâinile... mâinile estea ză niște pete negre și-s cam crăpate. Așa-s de la curățitul sfeclei. „Cine nu știe mai poate crede că nu le-am spălat de la botez“, se îngrijorează Antimia.

Dar ce poate să facă? Să nu plece să-l vadă pe Nicu până nu s-or mai netezi? Dar nu... Dorul de fecior să i-l ogoaie?..

„Am ajuns...“ – își aminti Antimia, oprindu-se în fața unei uși înalte. Acesta era căminul unde locuia Nicu. Slobozi traista de pe umeri, o așeză cu grijă pe trotuar. Își scutură umerii și își ascunse sub basma șuvițele cărunte. Asprimea palmelor îi atinse obrazul și un gând uitat se trezi: începu să-și cerceteze fiecare deget. Mâinile... Cămașa albă făcea și mai văzută acea culoare pământie a lor...

– Mata pe cine cauți? – o întrebă omul de serviciu.

Antimia spuse numele feciorului și rugă să-l cheme jos. Nicu locuia la etajul trei. De la geam el o văzu, dar nu alergă s-o întâmpine. Îi era imposibil. Era cu Larisa. Fată delicată. Luxoasă. Își lăcuiește până și unghiile de la picioare...

Se frământă de tulburarea neașteptată. Cum să iasă din situație? Să-i spună Larisei că femeia din stradă este mama lui? A venit nu știu cum „prea țărănește“ și n-ar face decât s-o jignească pe visata gândurilor sale. I-a zărit și mâinile. El știe, dar Larisa... Din tortura acestor gânduri, Nicu a fost smuls de vocea ce se auzi prin ușa întredeschisă:

– Te cheamă cineva...

– Așteaptă, – se adresă el fetei, – imediat vin.

Antimia, văzându-și feciorul voinic și bine făcut, mai că lăcrima de bucurie.

– Cum o mai duci, dragul mamei?

– Destul de bine.

– Iată, ți-am adus...

Nicu deșertă precipitat conținutul traistei, învelindu-l cu grijă în niște ziare. Strângând cu ambele mâini coleta la piept, își trecu privirea pe chipul femeii trudite de drum. Apoi își pironi ochii asupra mâinilor care aduse bunățile astea...

– Mamă, te rog, cum să-ți spun... să nu te superi... am și eu o prietenă... o fată așa... foarte drăguță... Dacă o să vin cu dânsa încoace, mata ești cam așa... cumva îmbrăcată ca pe la noi... uite și mâinile estea... eu am să-i spun că ești o femeie din satul nostru... las' că altă dată o să vă fac cunoștință. Când, când...

Antimia asculta aceste frânturi de cuvinte cu sunet străin, spuse de un om ca de pe altă lume. O tristețe ascuțită îi străpunse inima.

– Dacă crezi tu așa... Du-te să nu se supere... Rămâi sănătos!

– Sănătate și nu te supăra...

Ritmul necăjit al pașilor ce coborau scările îi stinse vocea lui Nicu. Se răsuci brusc, dar cu grija să nu scape ceva jos din coletă.

– Cine-i baba ceea? Nu cumva?... se grăbi Larisa să-l întrebe.

– Nu, asta nu-i mama... E o femeie din satul nostru... A rugat-o mama să-mi aducă...

– Să urcăm...

– Să mergem...

Urcară chicotind.

Antimia porni pe stradă, îndreptându-se spre autogară.

Atâta lume, atâta freamăt în jur! Atâta pustiu și atâta durere într-o inimă!

CINSTEA DE BĂRBAT

Sbârciturile ce-i brăzdează fruntea i s-au făcut mai adânci. Îs cu mult întuneric în ele. Te uiți la dânsul și ți se pare că tot catranul de prin cotloanele sufletului i s-a îngrămădit aici pe obraz.

Ce mai atâta vorbă: mutră de om în care se îndoiaie și se dezdoiaie șarpele unui necaz nemărturisit. Dar cât poate să țină omul sub teasc veninul ăsta? Nu, nu se mai poate. Își aprinde o țigară. O muta când într-un colț de gură, când în altul. Îi rumega mucul. Până la istovire i-l rumega. Dar zadarnic: nu-i în stare să culeagă din asta nici o fărâmă de potolire. Nu mai poate doborî mintea asta cu fumatul. Năduful trebuie zvârlit afară, altfel... O să-i spună și gata. O să-i spună feciorului său, Toderiță, să-și păzească treaba. Dacă vrea să fie om la locul lui, în rând cu gospodarii, apoi să fie. Să nu se înșire el cu treburi femeiești. Dacă-i bărbat, bărbat să se cheme. C-apoi știi, muierea îi muiere: dacă îi cauți prea mult în coarne, numai ce te pomenești de la o vreme cu coarne sau cu tulpan, iar ea cu cușma.

Așa gândește Nicolaie Crețu. Și gândurile acestea îi trec prin suflet ca o labă de pisică cu ghiarele scoase. Nicolaie Crețu își aduce aminte, cum a fost și el bărbat tânăr, cum a avut și Sevastița lui copii de țâță... Dacă mergeau în sat ori mergeau pe undeva la petreceri, nici că ar fi crezut Sevastița să-i propună așa ceva. Doamne ferește. Mai ales între oameni.

Dar uite la Toderiță. Alaltăieri, când era joc la club, femeia sa l-a făcut de răs și pace! O poștește nu știu cine la joc, iar ea – bufl! copilul în brațele lui Toderiță și pe aici ți-i drumul. Prinde a-și sălta șoldurile în dans, cu altul, ca o împărăteasă. Iar el, păcătosul, că mai bine nu i-aș zice, nici mârc n-a făcut. Îi un bleg... și s-a mântuit!

Până și lui, lui Nicolaie Crețu, era să-i pleznească obrazul de rușine. Dar Toderiță îi este fecior, și feciorul trebuie să-i semene lui tată-său. Bărbatul să fie bărbat, iar muierea – muiere. Așa a apucat el de la bunic și străbunic...

De două zile Nicolaie Crețu se frământă întruna. Și se frământă de parcă îi trec spini prin toate mădularele. Nu știe când și unde ar putea găsi el momentul potrivit. Momentul în care să-i vorbească lui Toderiță în patru ochi pe îndelete. Să-l trezească de cap și să-i pună în vedere: să nu-și mai ungă mâinile cu treburi femeiești, ținând copilul în brațe între oameni!

Azi Nicolaie a rămas singur acasă. Are de reparat o bucată de gard. Sevastița și noră-sa, Minodora, s-au dus la adunat niște secară tocmai lângă satul vecin. Aici pământul îi cam dâmburos și secara a fost dată cu coasa. S-au dus pe toată ziua: brigadirul le-a rugat să deie zor cât îi vreme. Toderiță e la combain.

După ce mocoși el cât mocoși la înzdrăvenirea gardului, se lăsă pe o buturugă să mai culeagă în oase oleacă de odihnă. Cum ședea el așa, pufâind din țigară, iată că-l zărește pe Toderiță. Și cum îl zărește bătrânul simte, că buturuga de sub el se preface parcă dintr-o dată în jărătec: feciorul său venea cu copilul în brațe... Minodora l-a rugat, că dacă a lăsa mai devreme lucrul să treacă pe la grădiniță și să aducă băiețelul acasă.

Nicolaie Crețu se ridică de pe buturugă, ca fript. Un nour negru îi plutește deasupra inimii. Trage din țigară câteva fumuri adânci. Se chinuie să-și adune puțin calm. Mai trage câteva fumuri. O aripă de răcoare flutură peste el. Se potolește oleacă.

Chibzuiește: să-l ieie cu binele sau cu răul? Ca Toderiță să-l înțeleagă. Să-l înțeleagă că el, ca un tată ce-i este, vrea să-i apere cinstea de bărbat...

Se așează din nou pe buturugă. Așteaptă.

Toderiță deschide portița cu mare băgare de seamă. Îi face semn lui tată-său cu mâna, nu cumva în clipa asta să prindă vreo vorbă: micuțul doarme! Tiptil, tiptil, Toderiță intră în casă. Din urmă, pe neștiute, îl pălesc priviri cu scăpărări de mânie. Bătrânul simte, că un gând, ca o unghie tăioasă, prinde a-l scormoni în suflet. „Amu, ori niciodată...” “ Cu o tusă, chemată cu de-a sila, își curăță gâtlejul, apoi sloboade glas:

– Măi, Toderiță, măi! Ian vino până afară.

Cel chemat răsare în prag.

– Ce, tată... Vrei să-mi spui ceva?

– Da. Dă-te mai aproape...

Un plâns ascuțit, ce-l ajunge din urmă pe Toderiță, se dovedește a fi mai puternic în chemare: se întoarce dispărând în penumbrele tinzii. Apoi apare, săltând în brațe acea ființă, care a făcut lui Nicolaie Crețu atâta sânge rău.

– Uite, tată, ce flăcău... – se mândrește Toderiță.

Doi ochi rotunzi de o copleșitoare lucire, împrumutată din soarele acestei amiezi de vară, rămân pe câteva clipe ațintiți asupra omului de pe buturugă, o guriță în care arde o culoare de fragă coaptă, se deschide, dând aripioare unui zâmbet. Un zâmbet pe care numai copiii îl pot avea. Din toate acestea porni un glas. Un glas, pe care numai el, Nicolaie Crețu al aude: „De ce vrei să-i spui tatei să nu mă ieie în brațe?... “

Bătrânul simte că o lumină parcă se desprinde din ochii nepotului. Se desprinde și vine spre el. Și lumina asta pătrunde într-însul. Se urcă în ochii lui. Îi limpezește. Îl face să vadă ceea ce n-a văzut de atâta timp. Un val de înduioșare, nebănuită până acum, îl înfășoară. Simte că ceva i se dărâmă înlăuntru. Se dărâmă și se topește ca un sloi de gheață întârziat. Nicolaie Crețu strânge între buze capătul de țigară. Nasul i se tăinuiește într-un noursă subțire de fum.

Și în gândurile lui, care i-au scrijelit atâta sufletul, parcă i-a aruncat cineva cu o piatră: i se împrăștie. Se căznește să le adune. Dar zadarnic. Simte că limba nu-i în stare să înclieie din gândurile acestea nici un cuvânt. Răsuflă adânc, apoi prinde și el o vorbă, așa, din întâmplare:

– Măi, Toderiță, măi... Ar trebui niște cuie...

Folclor bucovinean

RESTITUIRI DIN FOAIA SOCIETĂȚII PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA. (1868)

POEZII POPORALE

*Am avut un pui drăguț,
L-am trimis într-un târguț.
El atât mi-a târguit,
Până când s-a logodit.
Mi-a trimis răspuns pe soare
Să-i dau drumul să se-nsoare,
Mi-a trimis un răvășel,
Răvășel pe vânticel
Ca cum să-l cunun chiar eu!*

*Nu știu maică, cununa-l-oi,
Ori mai tare blestema-l-oi?
– Copilă! nu fii nebună!
Fă lumină și-l cunună,
Că dacă-i fi și-i trăi,
Tot cu dânsul te-i tâlni,
Pe sub poala codrului,
Unde-i drag voinicului.
Voini murgul își potcovește;
Mândra stă și mi-l privește,
Dar de lacrimi nu-l zărește.
El la drum deci se pornește;
Ea din gură mi-i vorbește:
„De te duci bădiță duci
Spre grădina cu doi nuci,
Ia-mă bade și pe mine,
Că la drum ți-oi prinde bine,
Unde murgu-i poposi,
Cosița mi-oi despleti
Și murgul ți-oi priponi
Și amândoi ne-om odibni“.
– Bucuros eu te-aș lua
Cu mine-n cărarea mea,*

*Dar mi-i murgul dintr-o joi
Și nu poate duce doi;
Și mi-i murgul pătrățel,
Nu suferă doi pe el.
– Da! bădiță, dumneata,
Precum văd, nu mi-i lua!
De te duci, bădiță, duci,
Du-te bade sănătos
Pe drumul cel grunzuros,
Murgul să se poticnească.
Mâna dreaptă să-ți scintească
Și cea stângă
Să-ți-o frângă,
Să-ți frâul cu dinții.
Și să vadă părinții,
Că-i blăstămul leliței.
Să te duci, bădiță, duci,
Pân-ce-i cădea rob la turci
Cu mâinile-n cătuși
Cu picioarele-n butuci;
Să te-nsori de nouă ori
Ca să faci nouă feciori,
Și să te mai însori odată
Să-ți mai faci și-ncă o fată,
Să-i pui nume de-Odochița
Și să-i cumperi o coșiță,
Să te adepă în temniță,
Că mi-ai fost fără credință!
Păsăruică, păsărea!
Poate ești din țara mea?
Care tare mă iubea
Din copilăria mea.
De-i găsi-o deșteptată,
Să-i spui că-s înstrăinată
Și de străini săturată;
Că străinul cât de bun
Tot te adapă cu venin.
Tirană străinătate!
Cât avui de tine parte,
Mult mi-ai fost fără dreptate;
Că de când m-am străinat,
Multe lacrimi am vărsat,
Inimă nu mi-a rămas,
Oftând mii de ori pe ceas!*

*Am un dor
Ca un izvor,
Care ajunge tuturor.*

Cum nu-i dorul mare câne,
Peste multe dealuri vine
Și se vără-n sân la mine.
Eu îl întreb, că ce se bagă?
El zice că are treabă!
Cât soarele încălzește,
În lung și-n larg se lățește,
Nu-i doctor, leacuri să-mi deie,
Boala din trup să-mi iei!
Câte babe vrăjitoare
Și femei descântătoare
Să-mi tot cânte și descânte:
Tot n-oi fi mai înainte;
Câți călugări să-mi citească:
Nu pot să mă mântuiască!

Frunză verde măr domnesc!
Eu porneam la boieresc,
Să mă bag în lan domnesc.
Cosesc eu ce mai cosesc,
Cosesc două trei poloage:
Foamea de pământ mă trage.
Arunc ochii pe cărare...
Iată toanta cu mâncare!
– Ce aduci, toantă, de mâncat,
De așa te-ai întârziat?
„Turtă, măi, cu... usturoi!”
– Du-te toantă tu-napoi,
C-oi răbda eu până joi!
Mai mă scol și mă pornesc;
Cosesc eu ce mai cosesc,
Cosesc două, trei poloage:
Foamea la pământ mă trage!
Dar ce vād pe cea cărare?
Iată! mândra cu mâncare!
– Ce aduci, mândră, de mâncat?
Că eu mult te-am așteptat!
„Plăcincioară cu grosior,
Că de tine mi-a fost dor!”
– Mândră, mândră, mândra mea!
Eu gândeam cu mintea mea;
Când m-oi însura,
Eu că mi-oi lua
Spicul grâului,
Poama vinului!
Dar cu mintea mea
Pății pozună rea,
Și m-am înșelat,

Căci eu mi-am luat
Neghină șărâță
Tuturor urâtă!
Nici n-o pot mânca,
Nici altuia da.
Este toanta de pe vatră
Nelăută, nespălată,
Bat-o Dumnezeu s-o bată!
O trămit la vaci să mulgă:
Vacile mi-o iau pe fugă.
De se duce prin ocol:
Vacile fug, de se omor,
Că gândesc că-i boala lor,
Și-a rămas un biet mânzat,
Ce-a luat porțița-n cap
Și-a fugit până a crăpat,
Tot de toantă-nspăimântat!
De-o trămit la vaci să-ntoarne:
Vacile mi-o iau pe coarne!
Maică, maică, măicuțiță!
Vinde, maică, ce-i avea
Și-mi ia toanta de-acolea!
Vinde, maică, șapte boi,
Trimite toanta înapoi!
„Fiule și dragul mamei!
Măcar vinde doisprezece,
Toanta înapoi nu mai merge,
Așa viața ți-i petrece!
Că ce-ai chitit, ce-ai socotit?
La ce te-ai mai lăcomit?
La aur și la argint?
Dar argintul șede-n ladă,
Iar urâta ți-i de vază!
Decât cu-o urâtă-n casă:
Mai bine cu boala-n oase,
Că maica din boală scoate,
Dar de urâtă nu poate!“
– Mâncați dar ochi și crăpați,
Că vedeți ce luați!

Taci, taci, taci, inima mea!
Rabdă! nu mă mai durea,
Că nu-i trăi cât lumea,
Ci-i trăi o zi ori două
Și te-i topi ca și-o rouă!
Mulți întreabă inima:
Bine-i este ei ori ba?
Zice zău! că nu-i rău;
Lacrimile-i curg pârău.

Ab! lumea mult mă mai întrebă:
De ce-s tristă? De ce-s slabă?
Tristă, slabă, cum n-oi fi,
C-am pierdut, ce n-oi găsi;
Am pierdut un mare bine:
„Trăire-aș și n-am cu cine!”
Taci, taci, taci, inima mea!
Nu-ți mai face voe rea!

Măiculiță scumpă, dragă!
Am o bubă, vin-mă leagă;
Că mi-ași pune legătoare
Pe locul unde mă doare,
Dar mi-i buba mare tare:
Nu-mi pot pune legătoare,
Și mi-i buba secretea:
Nu suferă leac pe ea:
Unge-m-aș c-o alifea:
Dar e lucrare pustie!
Unge-mă tu cu cuvinte,
Dar mă faci ca mai 'nainte!
Că ici doare, colo doare:
Nu-mi pot pune legătoare!

CÂNTECE POPORALE

I

Frunză verde bărbăoi,
La moară la Doroboi
Merge-un car cu patru boi,
Încărcat cu păpușoi
Dinapoia carului
E ciocoiul satului.
– Bun ajuns, măi țărane!
– Nu-ți mulțămesc, măi cucoane!
– Măi țărane, tu ești beat!?
– Latri, ciocoaiie gulerat!
Eu de seară n-am mâncat
Și tu zici că eu îs beat!

Iar ciocoiul satului
Cu năravul lașului
Pune-o mână pe oblânc,
Alta-o bagă-n sân, adânc,

*Și scoate un bici plumbuit,
Plumbuit, răsplumbuit,
Și-avântându-l într-o parte
Trage la țaran pe spate;
Trage una, trage două,
Trage mereu până la nouă.*

*Iar țaranul satului
Cu năravul dracului
Bagă mâna pe sub scoarță
Și scoate o măciucă groasă,
Groasă, groasă, cioturoasă,
Și-avântând-o în late
Trage la ciocoi pe spate,
Trage una, trage două,
Trage patruzeci și nouă.*

*Iar ciocoiul satului
Cu năravul lașului
Își văzu atunci de cale
Și apucă la crâșmă-n vale.
– Măi Ioane Bălăbane!
Rău mă dor cele ciolane,
Dă-mi rachiu de trei parale,
Să mă ung eu la spinare,
Că un țaran m-a bătut tare!
– Așa-ți trebuie măi cucoane,
De nu te lași de bătoane!
Nu te-ncepe c-un țaran,
Că și-așa el ți-i dușman;
Căci țaranul când te bate,
Zaci un an și jumătate!*

II

*Câte flori îs pe pământ,
Toate merg la jurământ.
Numai floarea soarelui
Șede-n poarta raiului
Și se roagă Domnului
Să-și întoarcă fețele,
Să-i ierte păcatele
Cele din trezie,
Cele din beție,
Să-mi ierte Domnul și mie!
Câte păcate am făcut,
Nici în iad n-am încăput.
Țipă iadul și mă cere,
Vai de păcatele mele!*

III

Mămuța m-a măritat
 După făt de împărat.
 Dar nici luna n-am plinit
 Și înapoi că am venit.
 Mămuța când mi-am văzut,
 La pământ jos am căzut,
 Și când iar m-am ridicat,
 Foarte tare am oftat.
 Atunci mama m-a luat
 Și în casă m-a băgat,
 M-a lăut, m-a pieptănat,
 Mândră cămașă mi-a dat.
 Eu hârlețul mi-am luat
 Și-n grădină am intrat;
 Multe straturi mi-am săpat,
 Mândre flori mi-am semănat.
 Și tare le-am blestemat:
 „Creșteți flori și înfloriți,
 Că mie nu-mi trebuîți!
 Creșteți flori cât gardurile,
 Să vă bată vânturile
 Ca pe mine gândurile.
 Că m-ajung gânduri nebune,
 Să-mi fac și arme bune,
 Să mă iau prin acea lume!

IV

Câte păsări sunt pe lume
 Toate cină și s-alină;
 Numai eu n-am ce cina
 Și n-am unde m-alina,
 Că mi-i cuibul lângă drum
 Sub o tufă de alun.
 Câți oameni pe drum treceau,
 Toți în cuibul meu zvârleau.
 Deci eu rău m-am supărat
 Și cuibuțul mi-am mutat
 În vârful muncelului
 Sub crengile bradului,
 Unde-i drag voinicului
 Și-i place fârtatului.
 Dar și aicea nu-i alin,
 Nici scăpare de-al meu chin,
 Căci brazii se clatină
 Și mereu se leagănă.

– De ce voi vă clătinați
 Și mereu vă legănați
 Cu vânt și fără de vânt,
 Cu crengile la pământ?
 – Cum să nu ne clătină
 Și să nu ne legănăm,
 Când vin meșteri de la țară,
 Cu securi și cu topoare,
 Ca pe noi să ne doboare,
 Să ne-ncarce pe trei care,
 Să ne ducă-n jos la țară,
 Să ne facă temnicioară,
 Temnicioară robilor,
 Lacrimă drăguțelor
 Și blăstăm măicuțelor!

CIMELITURI ROMÂNE POPORALE DIN BUCOVINA

<i>Cinel, cinel, Cine-i el? Om mititel, Face gardul frumușel?</i>	<i>Acul.</i>
<i>În pădure m-am născut, În pădure am crescut, Și la sat când m-au adus, Jucător m-au pus?</i>	<i>Bățul.</i>
<i>Câmpul alb, secara neagră?</i>	<i>Scrisoarea.</i>
<i>Pică-n apă și se strică, Pică-n piatră, nu se strică?</i>	<i>Hârția.</i>
<i>Am o casă văruiță, Nicăierea nu-i bortită?</i>	<i>Oul.</i>
<i>Sus bat dobele, Jos curg negurile?</i>	<i>Sita.</i>
<i>Doi stau, Doi dau, Doi se miră, Cum se-nchină?</i>	<i>Îmblătitul.</i>

<i>Rage buga-nire hotare, S-aude-ntra șaptea țară?</i>	<i>Clopotul.</i>
<i>De la noi, și până la voi Tot în țâmpă și-n cimpoi?</i>	<i>Porcul.</i>
<i>Lemn ce suflet n-are, dar suflet duce?</i>	<i>Luntrea.</i>
<i>Am o purcică grasă, Trece seara peste casă?</i>	<i>Luna.</i>
<i>Îi de două ori născut, Nici odată botezat, Și-i jumătate de proroc?</i>	<i>Cucoșul.</i>
<i>Rădăcină-mpletică, Rar voinic, ce te desnină?</i>	<i>Scrisoarea.</i>
<i>Baba rufoasă Șede cu Vodă la masă?</i>	<i>Curechiul.</i>
<i>Am o găină de cânepă, Duce veste la Domnie?</i>	<i>Răvașul.</i>
<i>Hâș, hâș Prin pănuși! Cotcodac! Prin copac?</i>	<i>Uliul.</i>
<i>Badea-n sus și Badea-n jos, Badea vine burdubos?</i>	<i>Fusul.</i>
<i>Am o coadă albă, De coadă o duc, De coadă o aduc?</i>	<i>Cofa.</i>

Aniversări cernăuțene

CTITORII ROMÂNEȘTI LA CERNĂUȚI

Mircea Pahomi

București

În anul 1994 se împlinesc 150 de ani de la punerea pietrei fundamentale a Catedralei ortodoxe din Cernăuți și 130 de ani de la darea în folosință pentru liturgiile arhieresti, precum și începerea lucrărilor la Reședința Mitropolitană din Cernăuți. Iată contextul istoric în care au fost ridicate aceste obiective de cultură și spiritualitate românească.

Începuturile Episcopiei de Rădăuți și ale Mitropoliei Sucevei sunt nesigure și controversate, dar se pare că la 1401, ca urmare a numeroaselor demersuri făcute de către Alexandru cel Bun, Patriarhia din Constantinopol a numit pe episcopul Petru Mușat ca mitropolit al Moldovei. Același domnitor înzestrează în 1403 Episcopia de Rădăuți, denumită în unele documente din sec. XV ca mitropolie sau mănăstire, cu satele Avercăuți pe Suceava și Hrețca aproape de târgul Suceava. În 1413 îi dă satul Coțmanul Mare cu cătunele Suhovergul, Hlivești și Davidăuți, care vor intra în stăpânirea episcopiei după moartea soacrei sale Anastasia. Ulterior, domnitorul dă și întărește episcopiei 50 biserici cu popi din ținuturile Suceava și Cernăuți, care vor asculta „cu darea și cu plocoanele, cu toate pricinile și cu tot venitul bisericesc”, danie întărită la 15 martie 1490 de către Ștefan cel Mare, care aduce unele schimbări de sate pentru mănăstirea Putna, fiind apoi reconfirmată la 30 aprilie 1702 de către domnitorul Mihai Racoviță.

Episcopia a funcționat cu sediul la Rădăuți până la finele anului 1781 când autoritățile austriece o mută la Cernăuți, unde episcopul Dosoftei Herescu a fost instalat la 12 februarie 1782. La cererea comandantului militar al Bucovinei, gen. Carol Enzenberg, Gavril Calimachi, mitropolitul Moldovei, consimte la 18 decembrie 1781, ca eparhia cuprinsă în Cordon cu mănăstirile și bisericile sale, să fie pusă sub povățuirea episcopului de Rădăuți, dar este împotriva dezlipirii totale față de mitropolie. Sfătuiește pe episcop ca să se supună „stăpânirii politicești” și să respecte normele bisericesti la împlinirea și urmarea jurământului față de stăpânirea austriacă.

Autoritățile austriece impun Bucovinei o serie de reforme structurale, urmărind încetarea definitivă a dependenței față de Moldova, episcopul să dețină autoritatea sa sacerdotală atât asupra clerului bisericesc, cât și al celui monahal care depindea direct de Mitropolia Moldovei. În Bucovina se aflau 554 călugări în 10 mănăstiri: Putna, Sucevița, Solca, Moldovița, Humor, Voroneț, Ilișești, Sf. Ilie, Dragomirna, Pătrăuți, Horecea, precum și 13 schituri: Sf. Onufrei, Jadova, Mamaiești, Voloca, Ostra (Barbești), Broscăuți, Zamostea, Vijnița, Corâbnița, Berejnița, Crisciatic, Luca și Babin. Mănăstirile și schiturile au fost desființate, rămânând numai Putna,

Sucevița și Dragomirna cu câte 25 de călugări fiecare. Clerul bisericesc a fost organizat în 6 protopopiate și 2 vicariate: Cernăuți, Ceremuș, Nistru, Berhomet, Vicov și Suceava, cuprinzând 239 parohii cu 26. 731 familii, existând 247 biseerici cu 292 preoți. Toate moșiile mănăstirești au fost secularizate și trecute sub administrația statului, înființându-se la 19 aprilie 1783 Fondul Religionar care să administreze și

Catedrala ortodoxă din Cernăuți

gestioneze întreaga avere, cheltuielile putând fi făcute numai după aprobarea lor de către organele de la Lemberg.

Dosoftei Herescu a fost numit episcop exempt al Bucovinei, fiind instalat în scaunul de la Cernăuți în 12 februarie 1782, când gen. Carol Enzenberg îi înmânează în numele împăratului o frumoasă cruce de aur ce se purta la gât, stabilindu-i un salariu de 8000 florini. Calitatea de episcop exempt, adică scos din legăturile spirituale față de vreo mitropolie, nu corespundea canoanelor bisericești, astfel că la 20 martie 1782, Dosoftei Herescu înaintă împăratului Austriei un memoriu cerând ca să i se confere titlul de mitropolit al Bucovinei, urmând ca unul dintre sftinicii clerici să devină episcop sufragan pentru a împăca prescripțiile sinodale. Urmarea acestui demers a fost patenta imperială din 5 iulie 1784, prin care Episcopia Bucovinei devine sufragană a mitropoliei sârbești de la Carlovăț în problemele dogmatice și spirituale.

Desființarea mănăstirilor, schiturilor și secularizarea moșiilor au condus la numeroase proteste și memorii din partea egumenilor, dar care toate au rămas fără nici un rezultat, astfel că majoritatea lor și a călugărilor trec în 1784-1785 peste Cordon în Moldova: Iosafat de la Putna, Antioh de la Sucevița, Antonie de la Humor, Inochentie de la Voroneț, Venedict de la Moldovița, Ghenadie de la Dragomirna, Artemon de la Solca, Teofilact de la Horecea. Semnificativ ca stare de spirit este un fragment din testamentul egumenului Meletie Ghica de la Ilișești: „Și toți știu că fugirea mea de acolo (Bucovina) a fost pentru că n-am găsit de cuviință să se strice obiceiurile patriei și rânduielile bisericii răsăritene. Și am plecat când un mare împărat (Iosif II) îmi făgăduia cinstă și tron (episcopal) și nu puțină plată. Dar m-am mulțumit

să trăiesc în sărăcie, decât să primesc vătămarea prea dulcii mele patrii și pentru că prevedeam nebăgarea în seamă a stării duhovnicești“.

Un izvod al emigranților din Bucovina menționează că din noiembrie 1785 până în aprilie 1786 au trecut în Moldova 6937 persoane, cărora li s-au adăugat câteva mii în anii următori.

În același timp, prin consulul austriac Reicewici de la Iași, au fost depistați peste 5000 bejenari transilvăneni ce trecuseră în Moldova, au fost preluați de căpitanul Beddös și duși în Bucovina unde au fost așezați pe moșiile mănăstirești, între care se aflau și secui ce-au fost așezați la Țibeni, Iacobești, Dornești, Maneuți și Tolva. Bejenarii transilvăneni erau considerați ca cetățeni austrieci, astfel că tineretul era luat cu arcanul pentru a presta serviciul militar care dura între 12-15 ani. Tineretul localnic din Bucovina nu putea fi luat în armată timp de 50 de ani. În partea de nord a Bucovinei, în special teritoriul dintre Prut și Nistru, s-au așezat rutenii ce fugeau de pe moșiile din Galiția și Pocuția, care au schimbat compoziția etnică în această regiune. În 1779 se aflau în Bucovina 14.114 emigranți ruteni din Galiția.

Prin anul 1780 au fost desființate Academia Duhovnicească de la Putna și școala de pe lângă Episcopia de la Rădăuți, înființându-se în 1786 o școală clericală la Suceava – Sf. Ilie, unde a fost numit ca profesor ieromonahul sârb Daniil Vlahovici, școală care, după o funcționare de câțiva ani, a fost mutată la Cernăuți.

În 1786 Bucovina a fost trecută sub administrația din Galiția, care adusesse cu sine și o aprigă luptă pentru numirea unui episcop unit, și, în același timp, de a lua în stăpânire marea avere a Fondului Religionar ortodox administrat de către stat prin autoritățile de la Lemberg, intenție care a fost contracarată.

Mutat la Cernăuți, episcopul Dosoftei nu avea asigurată nici o locuință corespunzătoare rangului său, trebuind să se mute în casa fratelui său Ilie fost medelnicer și staroste de Cernăuți. Ca biserică episcopală servea biserița de lemn Sf. Treime, o modestă ctitorie a sa și a fratelui său din 1773, care nu corespundea acestei destinații. Administrația militară se grăbi să-i construiască o nouă reședință episcopală terminată în 1783, care avea un aspect sărăcăcios, cuprinzând câteva încăperi mici și joase, cu pământ pe jos, precum și o mică capelă pardosită cu cărămidă. Instalându-se o ciupercă, în 1790 o parte din clădire s-a prăbușit, restul trebuind să fie dărâmată, astfel că în continuare episcopii Bucovinei au fost nevoiți să se mute în dese rânduri prin diferite case luate cu chirie și total necorespunzătoare. De această situație au avut parte episcopii Dosoftei Herescu, Daniil Vlahovici, Isaia Baloșescu și Eugenie Hacman.

În ianuarie 1789 moare Dosoftei Herescu, fiind înmormântat în ctitoria sa de la biserica Sf. Treime, iar ulterior mutat în cripta erarhilor bisericii ortodoxe din cimitirul Horecea, care în timpul stăpânirii sovietice a fost lăsat în paragină și distrus, fiind îngrijit numai în ultimii ani. La 20 martie 1789 Congresul național bisericesc, ținut la Suceava, propune ca să fie ales ca episcop Antioh, fost egumen la Sucevița, care cunoaște limbile română, slavonă, latină și puțin germană. În memoriul înaintat la Lemberg pentru a fi susținut la Viena, se mai menționa că nu pot prezenta trei propuneri de candidați, căci cei mai vrednici au plecat în Moldova, unde au căpătat cinste. Se mai propunea ca hirotonisirea să fie făcută de către episcopul Romanului și Anania episcop de Sevastos și egumen la mănăstirea Burdujeni, întrucât nu dispun de atâtia bani pentru a pleca până la Carlovăț pentru hirotonirea după pravilă. La 15 aprilie 1789, Oficiul cercual al Bucovinei din Lemberg respinge propunerea congresului căci „alegerea lor nu se poate primi“. La 23 aprilie 1789 împăratul

Austriei numi ca episcop pe ieromonahul profesor Daniil Vlahovici. Pe timpul lungii sale vlădicii (1823), începe prin școală și apoi prin preoți care țineau registrele de stare civilă numite conscripții sau mitrice, sârbizarea numelor proprii românești, adăugându-se la numele tatălui, terminația în „ovici“, iar mai târziu și ucrainizarea lor. Fenomenul înstrăinării în timp a numelor românești, poate fi urmărit prin documentele de familie, inscripții pe crucile din cimitire, mitrice etc. Menționăm că până în 1844 slujbele religioase în bisericile din Bucovina s-au ținut numai în limba română. Episcopul Eugenie Hacman care, deși era român, a aprobat ca în satele dintre Prut și Nistru unde populația ruteană se înmulțise prin imigrări, să fie ținute și în limba ucraineană.

Autoritățile austriece s-au ocupat numai de aplicarea reformelor privind biserica ortodoxă a Bucovinei, dar nu au făcut nimic pentru asigurarea sediului și a unei locuințe corespunzătoare pentru episcop, precum și a unei catedrale în orașul Cernăuți. Episcopul Daniil Vlahovici se adresează în 1792 autorităților imperiale din Viena, cerând aprobarea construirii unei catedrale episcopale ortodoxe și a unei reședințe corespunzătoare rangului pe care-l deținea, care să fie ridicate pe spezele Fondului Religionar. Cu toate repetatele intervenții făcute în continuare de către episcop, abia în 1803 guvernul Austriei dă aprobarea de principiu pentru construirea acestor obiective, emitându-se de împăratul Francisc I o patentă care prevedea căutarea unor amplasamente potrivite, stabilirea sumei totale ce va fi suportată de către Fondul Religionar, după care să fie pregătite proiectele necesare construcțiilor respective ce vor fi întocmite de către un inginer tehnic. Au mai trecut zeci de ani fără ca să se poată face ceva, căci guvernul provincial din Lemberg a târăgănat mereu rezolvarea lor sub diferite motive, aduceau noi pretexte, sau fără a se da nici un răspuns, astfel că ordinul guvernului central de la Viena nu a fost dus la îndeplinire. A început un șir nesfârșit de pertractări cu guvernul din Lemberg care dorea să impună amplasarea catedralei ortodoxe în Clocucica și nu în zona centrală a orașului. Au ridicat apoi, pe rând, alte pretenții, respectiv de a se construi în prealabil o catedrală romano-catolică (terminată în 1837), sau cea evanghelică (terminată în 1797). În acest mod pertractările au durat între 1792-1843. O nouă cerere făcută în 1834 către împăratul Austriei a fost rezolvată abia la 15 iulie 1843, când se aprobă amplasarea catedralei în zona centrală a orașului Cernăuți, construirea ei prin licitație publică în limita sumei de 104.157 florini, care să fie suportată de către Fondul Religionar. Amplasamentul este în mijlocul unei grădini mari, de formă pătrată, împrejmuț printr-un grilaj metalic și postament de zidărie. Terenul respectiv este delimitat în față de strada (în nomenclatura românească) Ștefan cel Mare, cu pârcelețul Arboroasa în care s-au aflat statuile lui Mihai Eminescu și ale lui I. C. Brătianu întregitorul de neam și țară, dispărute însă în timpul ocupației sovietice din 1940-1941. În spate se află str. Iancu Flondor, iar în latura dreaptă Liceul ortodox de băieți Silvestru Morariu.

Ca model al catedralei ortodoxe din Cernăuți a fost aleasă biserica Sf. Isac din Petrograd, iar elaborarea proiectului și conducerea tehnică a lucrărilor au fost încredințate arhitectului primăriei ... precum și inginerilor Marin și Roll din Cercul Bucovinei. Catedrala mitropolitană din Cernăuți, cu hramul Pogorârea Sf. Duh, este o biserică impozantă care domină orașul prin cupolele sale în stilul Renașterii. Frontonul de pe fațada principală a intrării din latura vestică, conține scris cu litere chirilice aurite următoarea inscripție în limba română:

„UNUL ÎN TREI IPOSTASURI DUMNEZEU. ANNO DOMINI 1844“.

Piatra fundamentală s-a pus la 15 iulie 1844, în cadrul unei mari ceremonii religioase, în frunte cu episcopul Eugenie Hacman. Cu această ocazie ieromonahul Teoctist Blajevici, spiritual eparhial seminariei și interinal catehet gimnaziei Cernăuți întocmește în versuri *Poemă la prăsnuirea punerii temeliei catedralei din Cernăuți la 3/15 iulie 1844*. Construcția catedralei s-a terminat la 5 noiembrie 1852, însă fără finisarea și decorarea ei. În această stare, la cererea autorităților austriece, între 1854-1856, pe timpul războiului Crimeii, biserica a fost utilizată ca depozit de provizii pentru armată. Finisarea interioară a durat, astfel că sfințirea ei de către un mare sobor de preoți în frunte cu episcopul E. Hacman s-a făcut la 5/17 iulie 1864, iar costul tuturor lucrărilor s-a ridicat la suma de 200.000 de florini.

Pentru a putea deveni mitropolit al Bucovinei, E. Hacman s-a opus unirii românilor ortodocși din Bucovina cu cei din Transilvania. Andrei Șaguna a obținut în 1864 înființarea mitropoliei Transilvaniei, iar în urma demersurilor făcute de E. Hacman, obține și el, în 1873, de la curtea imperială, rangul de mitropolit al Bucovinei. Dar nu a mai putut fi instalat în scaun, căci la 12 aprilie 1873 moare la Viena, fiind înmormântat în altarul catedralei din Cernăuți.

Între 1893-1896, catedrala a fost renovată și pictată de către pictorul bisericesc Carol Iobst din Viena. În 1936 catedrala a fost din nou restaurată, reîmprospătându-se pictura, lucrări făcute prin grija mitropolitului Visarion Puiu, fiind resfințită și redată cultului la 29 noiembrie 1936.

În catedrala din Cernăuți se păstra o impunătoare cruce de mână pe care o ducea protosul preoților la ieșirea procesională pentru sfințirea apei de Bobotează. Crucea avea 3 brațe, înaltă de 54 cm, sculptată cu scene biblice pe ambele fețe, fiind din lemn de cedru, ferecată în argint și împodobită cu pietre prețioase, având două inscripții slavone: „Această cruce a făcut-o episcopul Grigorie al Sucevei. A săpat-o popa Nichifor, 7058 (1550)“. – „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Duhului Sfânt, binevoi robul lui Dumnezeu chir Grigorie, mitropolitul Sucevei și a făcut această prețioasă cruce, o înfrumuseță și o ferecă pentru sufletul său și al născătorilor săi. A dat-o la mănăstirea din Voroneț în zilele domnului Io Alexandru (Lăpușeanu) voievod în anul 7061 (1553), luna august, ziua 20“. Este vorba de mitropolitul Grigorie Roșca, ucenicul lui Daniil Sihastrul de la Voroneț, el fiind văr cu domnitorul Petru Rareș.

În anul 1960 sovieticii au închis catedrala din Cernăuți, lăsând în funcțiune numai biserica Sf. Nicolae. Localul catedralei a fost folosit un timp ca depozit de mărfuri, ea intrând după 1987 în reparații pentru a fi redată cultului ortodox. Un număr de preoți își aduc un „episcop“ galițian, ducând o luptă împotriva erarhiei bisericii ortodoxe bucovinene și încercând să preia localul catedralei. Credincioșii ortodocși din tot nordul Bucovinei, indiferent de naționalitate, au apărut catedrala și manifestând prin tot orașul pentru integritatea bisericii ortodoxe din Bucovina.

Cu toate plângerile făcute de către episcopul E. Hacman în 1851 și 1852 pe lângă administrația Bucovinei din Lemberg și Ministerul Cultelor din Viena prin care arată mutarea episcopului dintr-o locuință în alta, sau că „situația unui episcop ar fi egală cu cea a unui crâșmar“ nu s-a rezolvat nimic în această privință. Prin 1860-1861 când Bucovina reușește să se dezlipească de guvernarea galițeană, constituindu-se ca ducat separat, construirea reședinței episcopale din Cernăuți a început să pornească pe un făgaș bun. Printr-un nou decret imperial din 16 noiembrie 1860, Ministerul Cultelor din Viena, în decembrie 1860, prin concurs câștigat de către arhitectul ceh Iosif Hlavca, s-a trecut la elaborarea proiectului pentru reședința din Cernăuți.

Amplasamentul domină partea de nord-vest a orașului, pe platoul dealului Dominic, înconjurat pe trei laturi de coastele plantate, iar în partea spre Clocucica, parcul Dominic cu aleile sale în pantă.

Reședința a fost concepută în stil mauro-bizantin, având ca model palatul califilor mauri din Granada-Spania, cu ziduri roșii-cărămizii, având aspectul unei cetăți medievale și bogat decorată ca un castel spaniol. Reședința a fost concepută din trei corpuri principale aranjate în careu, având înglobate în ele două biserici cu turnuri înalte, ascuțite și aurite la vârf, care predomină întreaga zonă, iar corpul central constituie cap de perspectivă al străzii ce urcă spre ea. Întreaga construcție, cu bogatul său finisaj și decorațiile interioare, scuarul din mijlocul incintei, gardul din fier forjat și împrejmuirea din zidărie, au costat în final suma enormă pentru timpul respectiv, de 1.830.000 florini, suportați de către Fondul Bisericesc Ortodox al Bucovinei. Arhitectul Iosif Hlavka se stabili la Cernăuți, întocmi anteproiectul și evaluarea fondurilor necesare, fiind aprobate în 1861, atât la Cernăuți cât și la Ministerul Cultelor din Viena. Proiectul tehnic a fost aprobat în 1863 de către comitetul construcției, având ca președinte pe episcopul E. Hacman, precum și de către Ministerul Cultelor din Viena, iar regulamentul construcției stabilea ca lucrările reședinței să fie terminate în decurs de șapte ani de la începerea lucrărilor. A fost redactat și uricul de fundaciune semnat de către înalții demnitari ai Ducatului Bucovinei, reprezentanți ai clerului, boierilor, târgoveților și țăranilor. Lucrările la fundațiile reședinței au început la 13 aprilie 1864, iar la 18 iulie 1864, a doua zi după sfințirea catedralei din Cernăuți, episcopul E. Hacman, împreună cu un sobor de preoți, sfințește fundațiile, prilej cu care a fost încorporat într-o nișă special lăsată, uricul de fundaciune al mărețului lăcaș.

Execuția lucrărilor s-a făcut pe corpuri, primul fiind cel din stânga intrării, realizat între 1866-1870, iar biserica în 1878. El cuprindea Institutul de Teologie și seminarul clerical, înființat la stăruințele episcopului Isaia Baloșescu în 1826 și intrate în funcțiune în 1828. Studenții erau recrutați numai din rândurile absolvenților de liceu, sau al seminarului clerical. La 30 septembrie 1875, împăratul Francisc Iosif I semnă decretul de înființare a Universității din Cernăuți compusă din Facultățile de Teologie (prin transformarea fostului institut), Drept și Filosofie, cu deplină independență și autonomie, fiind și un pivot pentru cultura germană în Ducatul Bucovina. Facultatea de Teologie din Cernăuți era singura de cult ortodox din toată monarhia austro-ungară, având, pe toată durata ei de funcționare, un corp profesional de elită, ce a scos o mare pleiadă de cărturari și intelectuali de înaltă ținută științifică. Această facultate a contribuit ca întregul cler bisericesc din Bucovina să aibă la bază studii superioare, la nivelul de pregătire cu cel al catolicilor. Facultățile de drept și filosofie au funcționat în cadrul reședinței până la construirea localurilor proprii.

Corpul din dreapta intrării, numit pe rând „Mănăstirea“ apoi „Presbiteriu“, construit între 1871-1874, unde a funcționat școala de cantori bisericești, ateliere de lucru. Ulterior în acest corp a fost amenajat Muzeul Arhiedecezan de Artă Veche Bisericească, în 1882 tipografia înființată de mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici, unde s-au tipărit până în 1895, primele ziare și reviste românești: *Gazeta Bucovinei*, *Deșteptarea*, *Revista Candela*, *Glasul poporului*. Ulterior Tipografia Mitropolitul Silvestru Morariu a fost mutată în localul propriu din Piața Unirii – Cernăuți.

Pe bolta coridorului din acest corp, pictorul Epaminonda Bucevschi, pe care profesorul Leca Morariu îl caracteriza ca „una dintre acele valori ale spiritualității românești, pe care vremea nu o macină, ci în chip minunat o tot sporește“, a realizat

o frescă cu artele frumoase religioase și de cultură românească din Bucovina, promovate de către mitropolitul Silvestru Morariu. Tabloul îl reprezintă pe mitropolit și colaboratorii săi care cultivau și reprezentau în a doua parte a sec. XIX aceste arte: Dimitrie Bucevschi – tipografia, Isidor Vorobschievici – muzica, Carol Iobst, Epaminonda Bucevschi și Eugenie Maximovici – pictura, iar Pășlea – sculptura bisericească.*

Clădirea principală din centrul ansamblului, construită până în 1876 și sfințită la 29 iulie 1882 de către mitropolitul Silvestru Morariu, cuprinde mai multe încăperi ale sediului mitropolitan, cu birouri, săli de ședințe, locuințe, chilii, biroul mitropolitului cuprinzând portretele în mărime naturală a regelui Ferdinand și regina Maria a României, realizate de pictorul Traian Bârgăoan, iar cele ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare de către E. Bucevschi. Saloanele roșu și albastru cuprind portretele foștilor episcopi și mitropoliți ai Bucovinei, împărații Austriei dintre 1775-1918, pictate de către E. Bucevschi și Eugenie Maximovici.

Corpul principal al reședinței cuprinde Sala Sinodală, finisată în marmoră, cu 12 coloane din alabastru de Sucevița, iar pereții arcadelor galeriei sunt acoperiți cu 11 scene din istoria bisericii universale și a românilor, fresce aurite realizate în stilul picturilor din mănăstirile Bucovinei de către pictorul vienez Carol Swoboda. În această sală la 28 noiembrie 1918 s-au desfășurat lucrările Congresului General al Bucovinei, ca supremă putere a țării după dezmembrarea imperiului Austro-Ungar în octombrie 1918, organ investit cu puteri legislative și care, în numele suveranității naționale, a hotărât „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României“. Supusă la vot, „Declarația de Unire“ a fost primită cu unanimitate. Acest eveniment epocal în istoria reîntregirii neamului românesc a fost marcat printr-o placă comemorativă montată în Sala Sinodală. O altă placă comemorativă s-a montat în această sală la 24 octombrie 1920, cu prilejul inaugurării festive a Universității din Cernăuți, cu facultățile sale de teologie, drept, filosofie-literare și științe, care a fost transformată și româniată sub conducerea profesorilor Ioan Nistor și Vasile Tarnavschi. La festivități au participat regele Ferdinand și regina Maria, precum și membri ai guvernului român.

În ultimul deceniu al sec. XIX, Mitropolia Bucovinei a adunat în cadrul reședinței, din vechile mănăstiri și biserici, obiecte de cult, veșminte, icoane cu pictură veche bisericească, manuscrise și carte veche, organizându-se Muzeul Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei, cuprinzând secțiile pictură bisericească (icoane, epitafe, obiecte de cult, veșminte etc.), secția manuscriselor și tipăriturilor vechi slavone și românești, secția cu portretele împăraților Austriei, ale vlădicilor, preoți, ctitori de biserici, multe opere ale pictorului Epaminonda Bucevschi, vechi portrete ale boierilor români ctitori din familia Volcinski, preotul Chifa din Zastavna, care erau din timpul episcopului Dosoftei Herescu. Muzeul mai cuprindea secțiile arheologie, istorie și numismatică, vechi monumente moldovenești, precum și cea etnografică. În timpul ocupației sovietice din 1940-1941, Muzeul Țării din Cernăuți a fost mutat în localul Reședinței Mitropolitane, timp în care au dispărut o mare parte din colecția de numismatică cu monede de mare valoare, tezaur de aur și argint, inclusiv diferite obiecte arheologice.

* Această frescă, atribuită lui Eugenie Maximovici de către cercetătorul Corneliu Gheorghian, e reprodușă în cadrul studiului lui I. Luceac *Un pictor bucovinean: Epaminonda Bucevschi* din numărul de față al revistei noastre (n.r.).

Din anul 1945, biserica ortodoxă din nordul Bucovinei intră sub jurisdicția Patriarhiei din Moldova, devenind episcopie, iar în fruntea ei au fost numiți vlădici străini de neamul românesc.

Dar Patriarhia României nu a desființat niciodată *de jure* Mitropolia Bucovinei, iar Reședința mitropoliților ei, deși transformată de sovietici în sediu al Universității de stat, rămâne în continuare pentru noi un loc sfânt și un simbol al perenității românești în Țara Codrilor de Fagi.

SUMMARY

M. Pahomi presents the history of two important Romanian edifices in Cernăuți – The Cathedral and Metropolitan Residence which are being celebrated this year. The socio-political, cultural and religious context in which they were built as monuments of Romanian culture and spirituality, is particularly complex since the Austrian Habsburg authorities were rather reserved towards the aspirations of the Romanian orthodoxes to erect monuments of such greatness. But the authorities could not help giving their consent because of the insistences both of the parishioners and of the Bucovinian hierarchies. In 1844, the foundation of the Cathedral was built and in 1864 that of the Residence of Bucovinian metropolitans, the architectural pride of today's inhabitants of the city, inscribed on the escutcheon of Cernăuți.

„DORIND A MERGE ÎN BUCOVINA LA CERNĂUȚI...“ (130 de ani de la primele turnee teatrale românești în Cernăuți)

Dragoș Olaru

Cernăuți

Se împlinesc 130 de ani de la primele turnee teatrale în Cernăuți a trupei Fany Tardini, care împreună cu M. Millo, M. Pascaly, A. Vlădicescu a contribuit la formarea gustului pentru teatru în țară. În Bucovina, Ardeal și Basarabia ea a avut o influență benefică și în sensul menținerii spiritului național. Între anii 1850–1870 trupa Tardini-Vlădicescu a jucat, în nenumărate rânduri, pe scenele orașelor Cernăuți, Brașov, Chișinău și chiar Odesa, având peste tot mari succese.

Frații Costin, mari proprietari din Bucovina, descendenți din neamul vestiților cronicari, sunt inițiatorii și organizatorii reprezentațiilor teatrale din primăvara anului 1864. Împreună cu alți boieri români, ei se constituiră într-un „comitet de teatru“ și se îngrijeau de închirierea sălii, răspândirea biletelor, amenajarea scenei ș.a. Rolul acestor boieri în organizarea turneelor teatrale a fost hotărâtor. Într-o scrisoare adresată Ministerului de poliție din Viena guvernatorul Bucovinei scrie că Fany Tardini „are garanția câtorva boieri“, care sunt gata la mari jertfe materiale „numai și numai pentru a dovedi că naționalitatea românească are baze solide în capitala Bucovinei“. ¹ Întrucât scrisoarea însoțea de fapt o cerere a F. Tardini prin care cerea eliberarea unei concesiuni pentru reprezentații teatrale la Cernăuți, guvernatorul recomandă satisfacerea ei, fiindcă „în momentul de față situația este de așa natură, încât nu e prudent a se opune față tendințelor naționale“. ² Având o astfel de susținere trupa, după ce dăduse un șir de reprezentații la Botoșani, vine la Cernăuți și dă primul spectacol în ziua de 1/13 martie, iar cel de adio în 17/29 mai. Impresia asupra publicului român din Cernăuți a fost nespus de mare. Fiecare spectacol se transforma într-o adevărată sărbătoare națională. Mitropolitul însuși, cu tot clerul, asistase la mai multe spectacole. Actorii, piesele cu subiecte patriotice ce se jucară, cântecele românești au entuziasmat într-atât capitala Bucovinei, încât mulți tineri au părăsit studiile ca să se facă actori.

Este bine cunoscută influența acestor reprezentații și asupra lui Eminescu, care se afla pe atunci la învățătură. În răstimpul șederii trupei la Cernăuți pentru Eminescu în afară de teatru nu mai exista nimic: nici joaca cu colegii pe toloacă (Pulvertum), nici hoinăreala prin lunca Prutului, nici chiar lectura cărților din biblioteca lui Pumnul. În tot timpul liber se afla în apropierea trupei și nu era reprezentație de la care să lipsească. Aici, în sala Hotelului *de Moldavie*, Eminescu a ascultat vrăjit, pentru prima dată în viață, reprezentații teatrale în limba română. Amețit de farmecul teatrului, tânărul poet părăsește orașul, pribegind cu trupele teatrale prin întreaga țară.

În continuare vom încerca să prezentăm câteva documente inedite pe care le-am depistat în fondurile Arhivelor Statului din Cernăuți. Primul document este semnat de „directoarea de teatru Fany Tardini“ și reprezintă o cerere adresată „Înaltului cezaro-regesc Prezidiu al Țării Bucovina“ în 7 martie 1870. Prin această cerere, scrisă din Botoșani în limba germană, subsemnata roagă să i se permită trupei sale, după cum menționează „cunoscută deja în acest oraș“, să deschidă stagiunea teatrală la 25 aprilie. F. Tardini amintește și faptul că ea a mai fost în două rânduri la Cernăuți în stagiunea 1863/1864 și în 1864/1865, dând spectacole în limba română și bucurându-se de „înalta apreciere a publicului teatral“. În încheierea cererii, artista scrie că, fiind reținută de autoritățile orașului Botoșani pentru încheierea sezonului teatral de acolo, nu poate primi personal această concesiune și de aceea roagă „Înaltul Prezidiu“ ca ea să fie transmisă prin Gheorghe Hurmuzachi „din Cernăuți“. Din documentele cercetate am stabilit că autoritățile din Cernăuți i-au eliberat concesiunea prin „onoratul domn Gheorghe cavalier de Hurmuzachi“ în care, în schimbul respectării regulilor corespunzătoare, i se permitea reprezentarea spectacolelor teatrale în limba română de la 25 aprilie până la sfârșitul lunii mai.

Acest document, pe lângă faptul că este, probabil, unicul autograf al artistei F. Tardini de care dispunem aici la Cernăuți, prezintă interes și prin aceea că atestă un turneu al trupei Tardini puțin cunoscut până acum.

Următorul document, fiind scris în limba română îl prezentăm integral.

„Înalte C. R. Prezidiu al Țărei,

Eu, subscrisul artist comedian al Teatrului Național din România, în excursiunea mea artistică ce fac cu societatea mea în anul acesta, doresc să am onoarea a juca și în acest oraș luna lui iuli.

Artele adresându-se inimii și spiritului cult au drept Patrie Universul, și drept scop, poleirea omenirii.

Onoratul Consolat C. R. din Iași, sper să fi recomandat și pe artistul și pe omul. Vă rog dar excelență să binevoiți a-mi acorda concesiunea pentru zisa lună.

Cât pentru colegul meu M. Millo care a obținut cea concesiune pentru anul acesta, fiindcă D-sa nu a venit și luna începe, fiindcă i s-a telegrafiat și nu a răspuns, fiindcă știu poziția că nu poate veni. Eu însă ca să prob că nu voi să abuz de Crația Escelenței Voastre declar că în momentul că va veni D-sa în luna asta, eu cedez îndată locul meu.

Acceptând Înalta Voastră deciziune primiți încredințarea respectelor mele profunde

devotat Serv M. Pascaly,
artist comedian român al.

Teatrului Național din București. 9/7. 1869“.

După cum vedem, este vorba de turneul din vara lui 1869 a trupei conduse de M. Pascaly și care ajunge la Cernăuți, după ce dase un șir de spectacole la Galați și Iași. Aici, la Cernăuți, M. Pascaly, din diferite motive, n-a dat decât nouă reprezentații, deși pe foaia cererii (verso) găsim următoarea notiță: „Se roagă pentru acordarea concesiunii pentru cincisprezece reprezentații teatrale“. E posibil să fi venit Matei Millo, de care vorbește în cerere, fiind astfel silit să-i cedeze locul, după cum se angajase.

Acest turneu reprezintă interes prin faptul că el atestă o nouă prezență a lui M. Eminescu la Cernăuți. Marele poet este strâns legat de M. Pascaly, efectuând cu

trupa lui ca sufleur și scriitor de roluri un șir de turnee prin țară și prin Ardeal. Atitudinea prietenească, deseori compătimitoare a lui Pascaly față de Eminescu o sesizăm într-o semnificativă și zguduitoare scrisoare a marelui actor din 1868, prin care Eminescu este recomandat directorului general al Teatrului Național din București Gr. Bengescu pentru locul de sufleur. Fiind mai puțin cunoscută (se păstrează în Arhivele Teatrului Național din București), redăm în continuare un fragment din această scrisoare în care Eminescu este caracterizat ca „om al teatrului și bun român... Este un străin român din Moldova, cu studiile terminate la Cernăuți, foarte cult, foarte studios, cu cunoștințe minunate de literatură germană și română. Este sărac și pe drumuri. L-am avut sufleur la mine. Pe lângă știință, este laborios, activ, exact și foarte cumsecade. Dacă vei putea să-i acorzi locul al II-lea de sufleur, cu toate că poate fi bun și pentru locul întâi, ai face lui un mare serviciu, un mare bine, care ar fi pe drept acordat unui tânăr inteligent, capabil și care vă va datori mult, căutând a se face demn de susținerea ce-i veți acorda.”³

Atitudinea binefăcătoare a lui M. Pascaly față de Eminescu este dezvăluită și în vremea turneului pus de noi în discuție. Contemporanii lui Eminescu susțin că în vremea acestui turneu, aici, la Cernăuți, Eminescu și-a cumpărat operele complete ale lui Goethe și Heine pe banii primiți de la Pascaly pentru a-și cumpăra ghetе și haine, căci cele pe care le purta erau ponosite de tot. Era, de fapt, o nouă dovadă, mai ales pentru Pascaly, a reputației sale de germanist: în loc de ghetе și haine îi prefera pe Goethe și Heine.⁴

Alt document, asupra căruia ne vom opri în continuare, este semnat de mâna marelui actor Matei Millo. După cum menționează cunoscutul cercetător al istoriei teatrului din Moldova Teodor Budura, pe la începutul lunii mai 1868 M. Millo a venit la Iași cu o trupă înjghebată la București, unde a dat mai multe reprezentații după care a plecat „prin diferite orașe”.⁵ După cum reiese din scrisoarea lui M. Millo, adresată consulatului austro-ungar din Iași, pe care o dăm mai jos în traducere din franceză, unul din aceste orașe a fost Cernăuțiul.

„Domnule agent și consul general, Subscrisul artist român, intenționez să vin la Cernăuți cu trupa mea de artiști dramatici români pentru a da o serie de reprezentații dramatice în limba română.

Piesele repertoriului meu sunt de natură cu totul inofensivă și nu conțin decât portrete caracteristice de moravuri de care duce lipsă poporul român în genul comediei ușoare. Întrucât am fost înștiințat că am nevoie de o autorizație prealabilă în acest scop din partea înaltului guvern cezaro-regesc din Bucovina, vin să vă rog Domnule agent de a binevoi să interveniți în favoarea mea la zisa autoritate superioară pentru ca să pot obține permisia de a juca în Teatrul Hotelului Moldavie trei zile pe săptămână duminică, luni și joi din șaisprezece iunie până în treisprezece iulie stil vechi în decursul acestei veri.

Primiți Domnule consul general asigurarea înaltei mele considerații și profundului devotament

al Dumneavoastră foarte umil și foarte supus
trimițător

M. Millo, artist dramatic.

Iași, în 26 mai, 1868”.

A. Hurmuzachi, care scria cronicile teatrale în *Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina*, menționa următoarele în privința acestui

turneu: „Domnul V. Alecsandri, carele după cum o știu prea bine cetitorii acestei foi, nu încetează de a dovedi pururea viul și frățescul interes, pe care-l păstrează cu o nobilă persistență dezvoltării naționale a Bucovinei..., ne surprinse mai dăunăzi c-un telegram, prin care ni spune, că «celebrul nostru Millo s-au hotărât a merge la Bucovina, ca să dea la Cernăuți câteva reprezentațiuni»⁶». După părerea lui A. Hurmuzachi, fiecare român bucovinean ar fi pătruns de bucurie că va avea „ocasiunea de a admira, deși numai puține zile, pe «celebrul Millo», cum îl numește cel mai competente judecătoriu, marele nostru poet Alecsandri, acela, carele cu dl. Millo împreună au fost creatoriul, fundătoriu teatrului național»⁷.

Cronicarul *Foaei*... își încheie informația cu o înflăcărată chemare către românii bucovineni: „Vom merge dar, vom merge cu toții de aproape și de departe la teatrul național, vom aduce omagiurile noastre Muselor române, vom admira pre marele actor, ne vom adăpa cu toții puținile zile, ce va sta rădăcat altarul Musei române, să arătăm acesteia devotarea noastră să ne-ncredințăm pre noi înșine, unii pre alții, și anumea pre străini, că scim a iubi, a ne bucura de arta națională, că scim a o susține chiar cu sacrificie fiindcă dorim pururea și fierbinte înflorirea culturii naționale în toate direpciunile...”⁸.

Ultimul document pe care-l prezentăm este tot o cerere a lui M. Millo, scrisă în limbile română și franceză (paralel) și este adresată consulatului austro-ungar din Galați:

„Dorind a merge în Bucovina la Cernăuți ca să joc acolo un șir de reprezentații române cu compania mea în timpul de o lună și la epoca iarmarocului Sf. Petru și Paul a corentei stagiuni de vară.

Vin cu tot respectul a ruga pe onor. consulat de a binevoi a face demarșele necesare pe lângă Înaltele Autorități competente din Cernăuți ca să pot dobândi autorizația și concesiunea de a juca acele reprisintații române de la 15 iuni până la 15 iuli calendar vechi 1871, supunându-mă cu strictetă la legile și regulamentele cari dispun d-această materie.

M. Millo, director de Theatru.

17/5, 1871⁹.

În încheiere, dorim să subliniem că documentele trecutului, aflate în arhive, pot deveni profitabile în cea mai înaltă măsură, pot să ne înformeze și să ne îmbogățească patrimoniul național, numai atunci când sunt scoase la lumină. Cele prezentate mai sus, sperăm, vor fi o modestă contribuție la cunoașterea mai profundă a dezvoltării culturale din Bucovina, în general, și a mișcării teatrale, în special. Cel puțin, cele prezentate și altele, ce se păstrează la Arhivele Statului Cernăuți, sunt mărturii autentice ale prezenței în capitala Bucovinei în anii 60-70 ai secolului trecut a unui șir de mari personalități teatrale românești, care, după mărturiile unui neromân cernăuțean de atunci, „au înrâurit foarte mult asupra desceptării sâmtului național”⁹.

NOTE

1. Theodor Bălan, *Trupa Fany Tardini în Bucovina 1864 și 1865*, în *Buletinul „Mibai Eminescu”*, an. III, 1932, fasc. 8, p. 125.
2. *Idem*, p. 126.

3. D. Murărașu, *Mihai Eminescu, viața și opera*, București, 1983, p. 24.
4. Vezi G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, 1966, p. 118.
5. T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, București, 1975, p. 468.
6. A. Hurmuzachi, *Teatrul național la Cernăuți*, în *Foaia Societății...*, an. IV, 1868, nr. 6, 7, iunie-iulie, p. 171.
7. *Idem*.
8. *Idem*, p. 172.
9. *Idem*, p. 173.

SUMMARY

This year 150 years have passed since the first Romanian theatrical tours of Cernăuți. The author emphasizes the beneficent influence of these theatrical representations for the Romanian public in the Austrian capital, in keeping alive the national spirit. The importance of reassessing the documents of the part for enriching the national cultural heritage and for the information of the people of Bucovina is also mentioned.

SOCIETATEA ACADEMICĂ „JUNIMEA“ DIN CERNĂUȚI (FONDUL DUGAN, ARHIVELE STATULUI – IAȘI)

Ștefan Hostiuc

Cernăuți

În 1961, la zece ani după stingerea din viață a lui Arcadie Dugan, junimean neobosit, care a înțeles să facă din servirea cauzei naționale un scop al vieții sale, ilustrul cărturar bucovinean Leca Morariu îi scria fratelui acestuia Ilie: „Junimea n-a fost o simplă societate studentească, ci o impresionantă citadelă culturală, generată de Măria Sa inițiativa particulară într-un grav război de afirmare națională. De aceea te felicităm din toată inima că i-ai pus patrimoniul la bun adăpost. Nici nu se putea alege loc mai bun, decât Arhivele Statului din Iași. Bine că pentru viitorul istoric al Junimei materialul e depozitat la o singură instituție de stat“.

Prin patrimoniu, Leca Morariu are în vedere *Albumul Mare* în trei volume, *Albumul Verde*, care cuprinde fotografiile și date biografice ale membrilor onorari, fondatori și sprijinitori, care n-au fost membri activi în societatea „Arboroasa“ sau „Junimea“, *Cartea Jertfelor*, conținând liste nominale de colectare a fondurilor pentru cămin, *Șematismul*, *Albumul Prefecșilor* (cu poze și câteva date ale copiilor foștilor junimeni), amintiri, diverse documente de arhivă, corespondență, fotografii, maculatură cu procese verbale în ciornă și un început de reconstituire, în stare incipientă, a *Enciclopediei Junimei*, pierdută în timpul războiului.

O altă consecință a războiului e și deteriorarea serioasă a volumului II din *Albumul Mare*. Cronica „Junimei“, și ea distrusă (în primul război), reconstituită ulterior de Arcadie Dugan, nu se găsește în arhive. *Enciclopedia* și *Cronica* se pare că constituiau două lucrări de cea mai mare importanță pentru istoricul societății, la ele fiind mereu făcute trimiteri în *Memoriile* lui Ilie Dugan.

Această arhivă cuprinde activitatea „Junimei“ sub diferite aspecte, de la înființarea ei în 1877, până la jubileul din 1928, pentru care eveniment a și fost realizată, cu aceste albume deschizându-se o expoziție la sediul Societății. Singurul dosar care cuprinde corespondența depășește această dată aniversară și se încheie odată cu moartea lui Arcadie Dugan, inițiatorul, truditorul și cronicarul arhivei, la care a lucrat, completând-o mereu, până în ultimele clipe ale vieții. Deși incompletă, ea ne poate furniza suficiente informații pentru a ne crea o idee despre activitatea Societății. Pe baza materialelor ce s-au păstrat, inclusiv corespondența, amintirile, biografia lui Arcadie Dugan scrisă de fratele său mai mic, s-ar putea întocmi o monografie modestă a „Junimei“ cernăuțene, adevărată școală de spiritualitate românească în Țara codrilor de fagi.

Albumul Mare cu date biografice, arbori genealogici și fotografii, a fost inițiat și completat în vederea jubileului amintit mai sus (Pentru această festivitate au fost

special comandate 8 albume mari cu foi cartonate, ulterior liniate cu creionul și cu locuri destinate pentru fotografii, în funcție de destinația specială a albumului). În acest sens s-a emis o circulară care a fost expediată tuturor foștilor junimeni activi, semnată de Traian Cantemir, student la filologie având în comitet funcția de secretar I – de externe. (Domnul Traian Cantemir, fost profesor universitar, trăiește la Iași). La acest apel unii au răspuns trimițând cele cerute, alții n-au răspuns și au rămas doar cu numele scris pe foaia albă. Unii au răspuns mult, alții mai puțin. Unora li s-a completat foaia cu date culese din arhivă.

Compus din trei volume, *Albumul Mare* cuprinde un spațiu pentru 1200 junimeni, câte o foaie pentru fiecare și loc specificat pentru trei fotografii, din care una ca student. Se dă mare importanță funcției de președinte al „Junimei”. Acesta este fotografiat întotdeauna în ținută de gală (cu joben, mănuși albe) și cu eșarfă lată tricoloră în diagonală pe piept.

Primul din cele trei volume îi cuprinde și pe unii foști membri ai Societății „Arboroasa”, înființată la 1 decembrie 1875 și suprimată de regimul habsburgic în 1877, în urma telegramei expediate la Iași cu prilejul centenarului morții martirice a lui Grigore Ghica, domn curajos care protestase împotriva detrunderii nordului Moldovei.

„Junimea” e de fapt aceeași „Arboroasa”, care-și schimbase numele pentru a putea exista în continuare în Imperiul austro-ungar. Deviza însă rămâne neschimbată „Uniți să fim în cuget, uniți în Dumnezeu”. Iar Ciprian Porumbescu, ultimul președinte al „Arboroasei” suspendate, devine primul secretar al „Junimei”. La rândul ei, „Junimea” îl are în frunte pe Dimitrie Onciul ca prim președinte al ei (înainte de a fi devenit Președintele Academiei Române). În acest post ilustrul istoric a fost urmat, la intervale diferite de timp, de alți mari bărbați ai neamului: Teodor Bujor, activ în „Arboroasa”, Eusebie și George Popovici, George de Gallin, acesta din urmă mult timp secretar al Comitetului Român la Cernăuți. Tot el este acela care introduce termenul reverențios „Bădiță” pentru membrii emeritați, emblema Societății, iar în timpul primului război mondial salvează de ruși steagul „Junimei” și-l depune la Academia Română la București. Seria președinților e urmată de Radu cavalier de Grigorcea, Ioan cavalier de Grigorcea, Victor baron Vasilco. Acesta, fiind student, primește o dojană de la Senatul academic pentru provocarea la duel a profesorului universitar Hiller, care făcuse în timpul cursurilor o observație ofensatoare la adresa românilor. Victor baron de Vasilco se declarase solidar cu demonstranții junimeni care protestau împotriva Mitropolitului Ciupercovici pentru faptul de a fi avut intenția să vândă statului austriac așa numitul fond religios (bisericesc), provenit din moșiile vechilor mânăstiri din nordul Țării numit ulterior Bucovina. Merită să fie menționați, în acest context, și președinții Maximilian Hacman, viță de boier basarabean, aciat în Bucovina până la detrunderie, Ion Nistor, primul redactor al *Junimei literare*, reputat savant, mare om politic, autor a numeroase cărți despre Bucovina, printre care și *Istoria Bucovinei*, editată postum.

Albumul verde cuprinde poze și date ale membrilor onorari, fondatori, sprijinitori, care n-au fost niciodată membri activi. Aici îi găsim incluși pe Vasile Alecsandri, Carmen Sylva, Mitropolitul Silvestru Morariu, numit stâlp al „Junimei” (în semn de recunoștință pentru faptul de a le fi oferit sprijin permanent junimenilor, rezervându-le un spațiu onorabil pentru sediu în cadrul reședinței Mitropolitane, de unde un alt mitropolit – Arcadie Ciupercovici – i-a expulzat). Tot în *Albumul verde* găsim numele lui Timotei Cipariu, Al. I. Cuza, Barbu Delavrancea, Iancu Flondor, cel care a prezidat

Actul unirii cu patria mamă, Nicolae Iorga, participant la jubileul din 1908 al „Junimei“ (ca director al revistei *Neamul Românesc*, unde a apărut și o dare de seamă a jubileului), Titu Maiorescu, cel care, în 1883, vizitează Cabinetul „Junimea“, Eusebie Mandicevschi, profesor de muzică la Viena, Simion Florea Marian, ilustru folclorist bucovinean, Moș Grigore Vindieru, vestit lăutar sucevean, care, cu taraful lui, a cântat la Marea Serbare de la Putna din 1871, precum și la primul bal al „Junimei“. Printre membri onorari se afla și un macedoromân – Spiru Nastea, bun prieten cu Arcadie Dugan. În *Albumul verde* mai figurează Mihail Sadoveanu, participant la jubileul de 30 de ani al „Junimei“, Teofil Patraș, arhimandrit al Putnei, care semna în manieră junimeană „Bădița Patraș“, și mulți alți oameni de suflet.

Cât despre *Șematism*, acesta este un fel de carte informativă, care cuprinde, în ordine alfabetică (spre deosebire de „Albumul Mare“ care este structurat cronologic), toți membri „Junimei“ cu puține date biografice, alternând în aceeași ordine cu diferite noțiuni și termeni folosiți curent în activitatea Societății sau legate de aceasta cu explicațiile de rigoare. Câteva exemple: *Cabinete de lectură de la sate*. Înființate direct sau indirect de „Junimea“. La înființarea multora a contribuit influența domnului dr. Gh. Popovici, cel mai credincios discipol al lui Grigore Filimon. „Junimea“ a sprijinit cabinetele de lectură prin cărți donate, prin concurs la petrecerile populare și propagandă în *Deșteptarea*. În 1919/1920 „Junimea“ a înființat mai multe cabinete de lectură în județul Hotin și le-a înzestrat cu cărți și tablouri și chiar cu bani.

Clubul membrilor emeritați. În ședința comună din 19.05.1905, la îndemnul lui Radu Sbiera, se hotărăște să se lucreze la statute. Primul președinte al clubului e Tudor Ștefanelli, iar primul delegat în comitetul „Junimei“ active e Emil Forgaci. În 1920/1921 se modifică statutele. *Comersul*. Aranjare specific studențească. E în „Junimea“ adunarea generală festivă a tuturor junimenilor și a aceluia care sunt pentru „Junimea“.

Cronica. Conține în mod cronologic cele mai însemnate întâmplări din istoria „Junimei“ (S-a pierdut în timpul primului război mondial și e reconstituită până la adunarea generală din 02.02.1924, în special de Arcadie Dugan – n.a.).

Enciclopedia „Junimei“. Conține, în ordine cronologică, bazându-se pe procese verbale, „Raportul anual“, acte intrate și ieșite, articole din ziare, biografia tuturor arborosenilor și junimenilor. Ideea a fost a lui Arcadie Dugan care în urma „memorandului“ său din 1913/1914 a început lucrul în iulie 1914 (Lucrarea lipsește din arhivă – n.a.). Este continuată după primul război mondial.

Glasul Bucovinei. Primul și, la început, singurul ziar românesc după prăbușirea Austriei, înființat de dr. Sextil Pușcariu, dr. Max Hacman, dr. Victor Bodnărescu etc. S-a instalat cu redacția în cabinetul „Junimei“, unde a rămas până la 20 mai 1919. În redacția *Glasul Bucovinei* a luat naștere și ideea unirii Bucovinei cu Patria mamă. Localul „Junimei“ e deci local istoric, dar *Glasul Bucovinei* n-a amintit acest lucru nicăieri, nici chiar în numărul festiv 1000!

Imnul festiv al „Junimei“. Este identic cu cel al „Arboroasei“, numai numele sunt schimbate în strofa a IV-a. Autorul e Tudor Ștefanelli. Compozitor, Ciprian Porumbescu. Refrenul Imnului festiv este deviza „Arboroasei“ și a „Junimei“: „Uniți să fim în cuget, uniți în Dumnezeu“ (V. Alecsandri). Etc., etc.

Tot în *Șematism* sunt trecute și celelalte societăți academice, precum și întrunirile studențești din acele vremuri. Cu „Academia ortodoxă“, societatea academică a studenților în teologie, „Junimea“ a trăit în armonie și colaborare (mulți junimeni, dacă obțineau loc în cămin, treceau la Teologie).

Societățile academice ale naționalităților conlocuitoare „Armenia“, „Lehia“, „Soyuz“, „Bukovyna“, „Teutonia“, „Karpatî“ erau recunoscute de „Junimea“ și nu existau conflicte. Dar cu „Alemania“ (mai veche ca „Junimea“), „Hebronia“, „Bucovina“, „Dacia“, „Moldova“ relațiile erau cam ascuțite. Ultimele trei, fiind societăți românești, își recrutau de cele mai multe ori membrii dintre foștii junimeni excluși sau căzuți la examenul regulamentar (cel puțin așa reiese din Arhivele „Junimei“). Ele erau afiliate la statutele societăților germane sau internaționale, practicau duelul și purtau uniforme cu chipiuri colorate, după denumirea societății. Dacă, din când în când, cu „Moldova“ și „Dacia“ se întrețineau raporturi mai pașnice, cu „Întrunirea Bucovina“ războiul nu a încetat, „Junimea“ nedorind s-o ierte pentru faptul de a fi atentat la însăși viața ei într-un moment de cumpănă grea. Iată și momentul:

În vacanța Crăciunului din 1879/1880 cinci „junimeni“, aderenți ai chipiului, în mare secret s-au prezentat la guvernatorul Bucovinei cu noul statut al noii societăți, chiar atunci înființate, „Bucovina“, motivând astfel acțiunea lor: „Junimea“ e dizolvată și averea ei trece la „Bucovina“. Spre norocul „Junimei“, s-a aflat despre isprava „buchejilor“, s-a expediat o telegramă lui Th. Bujor la Berhomete, unde își petrecea vacanța, acesta sosește imediat la Cernăuți și preîntâmpină, prin măsuri luate de urgență, nenorocirea. O delegație condusă de președintele Bujor găsește audiență la autoritățile austriece, iar în final „Junimea“ este recunoscută ca „Societate admirabilă și model în toate privințele – Vivat, Crescat, Floriat, Junimea!“.

Trăind, „Junimea“ a dat viață mai multor generații de buni români. Crescând, ea a format și a promovat personalități remarcabile. Înflorind, a făcut să rodească în inimile bucovinenilor sentimentul național românesc.

Moartea venită pe neașteptate (1951 – avea 73 de ani), l-a surprins pe Bădița Arcadie Dugan, membru onorar și președinte al Clubului membrilor emeritați din Gura Humorului, nepregătit pentru a o primi, fiindcă avea încă mult de lucru la această arhivă, care era un șantier deschis. Intenționa să se apuce de a doua parte a istoriei „Junimei“ (prima, referitoare la „Arboroasa“, fusese mai demult tipărită, în 1931, la București, Ed. Torouțiu). În mapa cu corespondență se găsesc scrisorile prof. univ. Erast Tarangul de la Cluj (1946/1947) din care reiese că prof. pensionar Arcadie Dugan sârguia în continuare pentru reactivarea „Junimei“ cernăuțene în Transilvania. De asemenea se găsesc procesele verbale de la primele și singurele două ședințe, de constituire și de prelucrare a Statutului (a celui de la Cernăuți), și o scrisoare de mulțumire pentru fondurile bănești trimise ca ajutor pentru proaspeții junimeni (era beneficiul unei serate de la Câmpulung Moldovenesc).

Din păcate, reînființarea, la Cluj, a „Junimei“ s-a oprit aici. Începeau alte vremuri.

„Junimea“ a fost o școală exemplar organizată care în vremuri de restriște a luptat pe toate fronturile pentru redeșteptarea spiritului național. În ea și-au făcut debutul pe tărâm cultural, patriotic, politic, mulți oameni de seamă, care în scrisorile lor de mulțumire cu ocazia primirii titlului de „membru emeritat“ au recunoscut acest lucru în cuvinte deosebit de emoționante. Aceste scrisori sunt și ele parte a arhivei „Junimei“.

Bădița Arcadie Dugan a închis ochii, dar nu înainte de a rosti: „Albumurile *Junimei*“, prin care lăsa urmașilor moștenire, dar și grijă pentru rezultatul strădaniilor sale de o viață. Trebuiau să fie transportate la prietenul și fostul său elev – Leca Morariu. Soarta însă a decis altfel. Și fiindcă bunii auguri continuă să le aibă în paza

lor, ele pot fi cercetate de oricine dorește să parcurgă cu inima și Cugetul zbuciumata istorie a vieții spirituale românești din vechea și dulce capitală a Bucovinei.

Autorul acestui studiu ține să adreseze distinsei doamne Rodica Scraba, nepoată de la soră a profesorului Arcadie Dugan, deplina grațitudine pentru sugestiile și sprijinul constant în cercetarea la Iași, în 1991, a Arhivei „Junimei” cernăuțene.

SUMMARY

The Dugan – Fund in the State Archives Iași contains an impressive collection of documents concerning in particular the activity of the Academic Society Junimea from Cernăuți. They were offered to the State Archives by Ilie Dugan, Arcadie Dugan's brother, who saved in this way documentary materials of great importance for description and historical research of the Romanian cultural-national movement in Bucovina, in an age of important historical events. The material is a presentation of this archive.

ARCADIE DUGAN: O VIAȚĂ CONSACRATĂ „JUNIMEI“ (I)

(Text întocmit după biografia făcută de fratele său Ilie)

Rodica Scraba

Iași

Se naște în comuna Cireș-Opaițeni, județul Storojineț, la 18.VI.1878. ca feciorul cel mai mare a lui Ionică a lui Dugan și a soției sale Elena, născută Vasca din Pătrăuții de Sus.

Datorită stăruințelor mamei sale, în 1884 se deschide în comună prima „școală poporală“, unde-și vor începe ucenicia cei cinci copii ai Elenei Dugan, care având ea însăși știință de carte de la oraș, va lupta cu îndârjire împotriva mentalității din familie, pentru a-și îndeplini visul – ca toți copiii să meargă la școli înalte, și, în mare măsură, reușește. Pentru aceasta însă își părăsește bărbatul și pe cei doi copii mai mici care erau în școala primară din sat, se întoarce la casa părintească și, muncind din greu, își va întreține copiii (cei mari deocamdată), împrăștiați pe la școli în capitalele a patru județe. Aceasta a fost mama lui Arcadie Dugan.

Având un conflict cu învățătorul din Cireș, Elena îl retrage pe Arcadie din clasa a doua și îl duce la Storojineț, unde va termina școala primară cu distincție, ca și mama lui.

După absolvirea cursului primar, trece la gimnaziul german din Rădăuți (Ion Nistor era cu un an înaintea lui). În toți acești ani a fost cel mai bun elev din clasă. Bacalaureatul și-l ia în vara anului 1898 cu distincție, iar în toamnă se înscrie la Universitatea din Cernăuți, dar nu la filologia clasică (greaca și latina), la care se simțea tare, ci după sfatul profesorului dr. Ion Gheorghe Sbiera, la limba germană, ca obiect principal, cele două limbi clasice rămânând ca obiecte secundare. Pe Ion Gheorghe Sbiera l-a avut profesor la istoria limbii și literaturii române. El considera că „elevilor români limba germană trebuie să le fie predată de profesori români și nu de străini aduși din fundul Austriei“.

Examenul de limbă germană n-a fost ușor, căci profesorii germani examinatori nu-i vedeau cu ochi buni pe studenții români care aveau curajul să le studieze limba pentru a o preda în școli.

Încă din anul patru este numit profesor suplinitor la gimnaziul din Cernăuți (ulterior liceul Aron Pumnul), ceea ce era un lucru total neobișnuit.

După stagiul militar 1902-1903, făcut în cadrul Regimentului 4 Infanterie din Cernăuți, este numit profesor suplinitor în Suceava (1903-1908) la gimnaziul greco-ortodox. Din 1908 este profesor titular.

Cât a fost student la Cernăuți, l-a avut lângă el pe fratele mai mic Ilie, elev la „Gimnaziul românesc“ (vorba vine...) recent „înființat“. Plecând la Suceava ca profesor, l-a luat și pe Ilie ca să-l poată ocroti și să le fie mai ușor cu cheltuielile de întreținere. „Ca profesor era sever și drept“ și, mai ales, sever cu fratele său care primea întotdeauna nota cu un punct mai mică, iar examenele și le dădea în fața unei comisii străine – ca să nu se spună că îl protejează.

În toată cariera lui de profesor nu și-a schimbat concepțiile și nici conduita. Sever și cu dreptate – de aceea a fost respectat și iubit. Profesorul universitar Leca Morariu i-a fost elev, apoi prieten.

La Suceava, la propunerea directorului Ștefan de Repta, a predat și gimnastica pentru care avea adevărate aptitudini. În această perioadă se căsătorește, dar îi este dat să trăiască o tragedie, care-i va schimba cursul vieții. După trei ani de fericire îi moare mai întâi socrul, un om de o bunătate rară, după patru săptămâni – soția Olgața, apoi, după alte două săptămâni, îi moare și fetița de trei luni. În scurt timp un incendiu îi mistuie și gospodăria moștenită. Distrus sufletește, cere mutarea din Suceava la Cernăuți (1912). Nu s-a recăsătorit decât la bătrânețe, cu puțin înainte de pensionare, iar viața lui de om singur a dedicat-o în întregime Societății Academice Junimea, cu întreruperea anilor de război pe care i-a făcut în întregime (1914-1918) pe frontul din Galiția și Italia.

„Activitatea principală pe care Arcadie Dugan a desfășurat-o în viața lui din momentul în care s-a înscris ca student la Universitatea din Cernăuți în octombrie 1898 și până la moartea survenită pe neașteptate la 26 mai 1951. Este remarcabil rolul pe care l-a jucat în viața studentescă din Cernăuți. Ce-a făcut el pentru progresul Junimei și pentru înflorirea ei în vremuri bune, dar mai ales în momentele cele mai critice pentru ea, nu a făcut nimeni. Realizările și actele postume, aflate în arhiva lui, fac deplină dovadă. Activitatea lui poate fi împărțită în trei capitole: ca membru activ, ca membru emeritat și ca membru onorific...“ (reprodus din biografia scrisă de fratele său Ilie).

„Junimea“, urmașa vrednică a vechii „Arboroasa“, sugrumată de vitrega stăpânire austriacă, era, în 1898, în afară de „Academia ortodoxă“ (societatea studenților în Teologie), unica societate academică română din Cernăuți care privea cu mândrie la cei 20 de ani de activitate neîntreruptă, pe tărâmul național. „Junimea“ era, alături de Partidul Național, pentru apărarea românismului. Astfel și proaspătul student și membru activ a participat la această luptă în cadrul Junimei. „Ocazii se ofereau destule“, dar nici represaliile nu lipseau...

Din cei patru ani de studenție, din puținele documente rămase, se cunoaște doar că în anul întâi a activat în cadrul comisiei literare ținând patru conferințe; în anul II a fost secretar (de externe) și președintele secției literare. În acest an el scoate revista umoristică *Hacu* al cărei părinte este sub pseudonimul de Șol, pseudonim prea bine cunoscut al lui Arcadie. Revista a apărut într-o noapte, în condiții tehnice rudimentare, ajutat fiind de un coleg și de fratele său Ilie, dar a avut o viață lungă, an după an – până în 1938, la răfuirea legionară, când pentru o perioadă sunt desființate toate societățile studențești. Ultimul număr a apărut în 1945 la o serată din Câmpulung Moldovenesc, într-un singur exemplar, închinat lui Șol care era de față. Academia Română ceruse atunci să i se trimită la fiecare apariție câteva exemplare.

În anul al treilea a fost ales vicepreședinte sub președenția lui Eusebie Antonovici și deține un semestru întreg funcția de președinte al Societății, înlocuindu-l pe titular. Judecând după raportul anual și ședințele Societății, conducerea ei avea un

comitet puternic, care făcea față opoziției. În acest răstimp au avut loc evenimente deosebit de importante.

1. Societatea muzicală „Armonia“ își anunță constituirea: în comitet sunt aleși șapte membri emeritați ai Junimei, președinte fiind Tudor Flondor.

2. La 2 decembrie 1900 se sărbătorește jubileul de 25 de ani ai Universității cernăuțene. Printre alții vorbește și Dimitrie Onciul, trimisul Universității din București, fost președinte al „Junimei“.

3. Are loc premiera operetei *Moș Ciocârlău* de T. Flondor.

4. La 26 aprilie Regimentul 41 Infanterie își serbează semicentenarul. O delegație condusă de A. Dugan este primită de arhiducele Eugen, posesorul aceluși regiment.

5. Dl. Florian Lupu, fost președinte, este exclus din „Junimea“, urmează apoi și alții. Cu cinci excluși din „Junimea“ ia ființă Societatea „Dacia“. Între aceste două societăți a fost un război permanent. Tot atunci în „Junimea“ intră ca membru primul român macedonean: Cristea Geagea.

6. Se propune tipărirea foiletoanelor lui Teliman, în plus se desfășoară o activitate culturală: conferințe, șezători în toate orașele Bucovinei.

Din anul patru, fiind numit profesor suplinitor, desfășoară o activitate mai slabă. În 1902, când își termină studiile, este numit membru emeritat. În perioada suceveană A. Dugan nu întrerupe legătura cu Societatea, încadrându-se în viața românească ce clocotea în acest oraș de la periferia imperiului, alături de ceilalți membri emeritați și onorifici ai Societății care dețineau aici diferite funcții de conducere în instituțiile românești: Școala română, Internatul V. Ciocârlă, Clubul român, Reuniunea de cântare Ciprian Porumbescu. Îl găsim ținând discursuri festive la șezătorile literare ale „Junimei“, participă la adunarea generală din 1903 la Cernăuți, probabil ca delegat al bătrânilor junimeni din Suceava.

„Venind cu postul la Cernăuți, în 1912 și aflându-se aproape de „Junimea“ lui dragă, începe o activitate rodnică pentru înflorirea Societății, activitate întreruptă de primul război mondial“.

Dacă până acum, activitatea lui Arcadie Dugan se desfășoară oarecum în limitele regulamentare și tradiționale, de abia de aici înainte, tot ceea ce a făcut el pentru „Junimea“, poate fi numit o muncă eroică, un caz singular care depășește barierele cunoscute de la începuturile ei și până la încheierea definitivă a activității ei în anul de tristă amintire – 1940.

Reîntors la Cernăuți ca profesor, Arcadie Dugan se pune în slujba „Junimii“ și se apucă de lucru. El întrevide sărbătorirea jubileului semicentenar din 1928 și-și face un plan de activitate mai mult de unul singur: se gândește să scrie o cronică a „Arboroasei“ și „Junimei“, un șematism al tuturor membrilor care au trecut prin ambele societăți și au avut o activitate deosebită. De asemenea importantă era și problema Căminului Junimei, pentru care nu se găseau mijloace financiare. În acest scop el inițiază „Cartea de aur“.

Deși nu mai este membru activ, Arcadie se implică în activitatea „Junimei“ în toate domeniile ei. O primă lucrare (28.III.1914) este *Memorandul membrului emeritat Arcadie Dugan* cu privire la reformele ce se impun în „Junimea“ și care cuprinde un volum mare de lucru, ce dezbate toate aspectele vieții din interiorul și exteriorul Societății. Arcadie Dugan are succese în toate domeniile. Dar începe războiul.

Închide cabinetul și predă cheile președintelui Societății pentru cultură Dionisie Bejan. Steagul „Junimei“ este salvat și depus la Academia Română din București de către G. Galin (tatăl). Jumătate din comitet, în frunte cu președintele Traian Popovici, trec granița în România. Ceilalți sunt mobilizați în armata austriacă. Printre aceștia și Arcadie Dugan.

Localul „Junimei“ rezistă un timp, dar chiar în 1918 este devastat și ars, pierzându-se astfel multe exemplare rare din biblioteca care era mândria Societății. Un timp a ființat aici și redacția ziarului *Glăsuț Bucovinei*.

După război totul este confuz. Se caută forme noi de organizare. În fine (02.V.1919) se convoacă adunarea generală extraordinară sub președenția lui Arcadie Dugan: membri vechi – 11, noi – 1011 și 47 de fucși (boboci). Gospodăria a început să funcționeze cu trei coroane.

Lupta dintre diferite curente a fost îndârjită, dar, grație geniului ei, „Junimea“ a învins. Ea trebuia să rămână în afara oricărui curent politic și să lucreze în direcția cultural-națională. Datorită unor împrejurări neprevăzute, Arcadie Dugan se înscrie din nou, formal, la Universitate, pentru a deveni îndrumătorul acestei tinere „Junimi“. Este ales în comitet secretar și lucrează în „odăită“ la Șematism.

În 18.V.1920 dr. Dimitrie Onciul vizitează „Junimea“. Cuvântul de salut îl ține Arcadie Dugan. În cartea vizitatorilor D. Onciul scrisese: „În Junimea am petrecut cei mai frumoși ani ai vieții mele ca student...“ În anul 1920, văzând că „Junimea“ se consolidează, e iarăși mare și are un președinte (M. Vlaicu) energic, Arcadie Dugan intră din nou în rândul membrilor emeritați. În anul 1922 se adoptă un nou statut.

În anul 1925 Arcadie Dugan predă Șematismul și, în vederea jubileului, inițiază o nouă lucrare: Raportul anual mare pe perioada 1908/9 – 1925/26. Acest raport este mai mult o istorie a „Junimii“ de la începuturile vieții studențești române din Ardeal, Bucovina și Vechiul regat. El conține istoricul Societății „Arboroasa“, al „Junimei“, numele președinților, activitățile cultural-naționale, amintește despre băncile populare, arcășiile, aranjările tradiționale (serate, șezători), societățile academice românești din țară și străinătate, statutele și regulamentul „Junimei“, etc. A fost tipărit într-o mie de exemplare, din care 100 într-o ediție de lux.

La 28 februarie 1926 Societatea Academică „Junimea“ organizează serbarea semicentenarului „Arboroasei“, iar între 25-27 octombrie 1928 – semicentenarul „Junimei“. În câteva cuvinte voi puncta această sărbătoare: joi, 25 octombrie – botezul noilor membri (100) la Casa Germană; vineri, 26 octombrie – Sf. Dumitru este declarat patron al „Junimei“, ziua jubileului. De la Palatul Național se pleacă la Universitate cu steagul în frunte și multe muzici militare. Urmează recepția de la Universitate, de unde convoiul pleacă spre Catedrală, unde se oficiază un parastas – apoi pe strada Iancu Flondor spre Cămin. În frunte mergea junimea activă, speranța celor din urmă – emeritați și onorari cu familiile lor. Toți cu panglici tricolore pe piept – „Așa ceva nu a văzut Cernăuții!“ A urmat la Casa Germană un banchet de 300 de tacâmuri.

Seara s-a ținut la teatrul Național o ședință festivă cu un program special. În aceste momente înălțătoare, poate în clipa cea mai entuziastă, președintele Laur Gârbu l-a proclamat pe membrul emeritat Arcadie Dugan membru onorific al „Junimei“ (numai pe el) pentru munca sa de zece ani! O onoare mai mare nu se putea.

Sâmbătă, 27 octombrie, a fost un pelerinaj la mormintele junimenilor și arborosenilor înhumați în cimitirul Horecea. Președintele L. Gârbu și A. Dugan au vorbit la mormintele acestora. În aceeași zi după masă s-a vizitat expoziția „Junimei“ la sediu, expoziție aranjată de Arcadie Dugan. Au fost expuse *Albumul Mare* în patru

volume, *Albumul Profușilor*, *Cartea Jertfelor* și altele. Seara a urmat balul. Duminică 28 octombrie – excursie la Suceava și Burdujeni a studenților ardeleni, însoțiți de L. Gârbu și A. Dugan.

Dar după încheierea festivităților comitetul de acțiune pentru pregătirea jubileului a fost aspru criticat în raportul comisiei revizuitoare. Cu aceste atacuri începe tragedia lui Arcadie Dugan, după care roagă demisia din postul de îndrumător și anunță retragerea sa din „Junimea”, adică din activitatea sa de fiecare zi.

La 14 decembrie 1928 membrii emeritați dr. Iancu Cuparencu și Theodor Zub recomandă tipărirea *Cronicii Arboroasei* și a *Șematismului*.

„Și așa a trebuit să se sfârșească cariera junimeană a membrului emeritat Arcadie Dugan, proclamat cu patruzeci de zile înainte, în aplauzele furtunoase ale întregii „Junimi”, Membru Onorar!” Sic transit gloria mundi! Și s-a lăsat pustiul pe inima lui, pe sufletul lui.

Demisia nu i se aprobă atunci, îl mai găsim în 1930 iar în funcția de îndrumător, pe care o continuă acasă, unde i se trimit în continuare „boboci” pentru a fi pregătiți pentru examenul regulamentar.

(Va urma)

SUMMARY

The author presents the activity of Arcadie Dugan within the Academic Society of Cernăuți, which started in the Austrian period and lasted till 1940. „Junimea” was the excellent follower of the old „Arboroasa” and one of the most powerful student societies that activated on national-cultural grounds. His vast cultural and literary activity and, even more, that of guiding the young students of Cernăuți makes Arcadie Dugan an important man of action and a cultural personality

Restituiri

CARE E CARACTERUL ȘI TENDINȚA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC LA NOI

(Discurs ținut în fața adunării generale a Societății pentru
Literatura și Cultura în Bucovina, Cernăuți, 5 februarie 1868)

A. Hurmuzachi

Recunoștința pe care bucovinenii o datoresc familiei Hurmuzacheștilor este desigur nesfârșită. Viața culturală din Bucovina, câtă este acolo – și, din fericire, se dezvoltă din ce în ce mai mult, peste intrigile promotorilor de discordii politice, pe cari lumea îi va închide cândva în lazarete –, se datorește la doi oameni. În afară de valoarea lor personală, unul din ei reprezintă mai mult o familie, celălalt reprezintă mai mult o școală. Este vorba de Eudoxiu Hurmuzachi, care înseamnă întreaga lui familie: boierul primitor de oaspeți, largul împărțitor de daruri care a fost bătrânul Doxachi, și frații, care au stat în jurul lui și l-au ajutat într-o operă ce a fost continuată pe urmă de Constantin Hurmuzachi, în epoca Unirii, pe pământul însuși al Moldovei. Iar celălalt, Aron Pumnul, este trimisul Școlii Ardelene, care aproape un veac se silise să trezească în rândurile umilite ale românilor de supt coroana ungară și din principatul ardelean un sentiment de mândrie, sprijinit pe originea romană și pe vechile drepturi, cu neputință de înlăturat, al acestei nații, pe pământul pe care, din generație în generație, l-a muncit și l-a apărat.

Aceștia sunt cei doi începători ai sufletului românesc în Bucovina. Și dumneavoastră, cari ridicați și statui – nu tocmai mari, dar am văzut câte una – cred că ar trebui să ridicați una lui Eudoxiu Hurmuzachi și alta lui Aron Pumnul, boierul adevărat și dascălul plin de suflet, căci cu o boierime adevărată și cu dascăli pentru sufletul omenesc fără îndoială că se pot ridica sus sufletele oamenilor“.

(Nicolae Iorga. *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Românești* (Conferință ținută corului Societății „Armonia” din Cernăuți, la Universitatea din București în ziua de 16 mai 1914. – *Conferințe*, București, Ed. Militară, 1987).

Onoraților Domni!

Folosindu-ne de ocazia a ne vedea iarăși întruniți aici, ocazie mie scumpă ca singura serbare națională, ce-o avem – ziua cea mai luminoasă și mângâietoare! – iau voie a vă ruga, ca primind totodată salutarea mea respectuoasă și frățească, să-mi permiteți a Vă vorbi și astăzi de unul din interesele, care după cum cred, ar merita îndestul atențiunea D-lor Voastre, ținându-se cam aproape de scopurile și spiritul Societății noastre.

Plecând de la adevărul mult cunoscut, deși spre durere încă nu pretutindeni respectat, că între toate mijloacele, care pot spori cultura, dezvoltarea morală și materială a popoarelor, cel mai propriu și cel mai puternic e creșterea tinerimii, învățământul public dar, nu am lipsit a-mi îndrepta și eu din momentul, când m-am trezit la conștiință, atențiunea asupra stării acestei instituții în patria noastră. Ca român și ca membru al acestei Societăți, – pe care să o crească și-ntărească simpatia D-lor Voastre și binecuvântarea lui Dumnezeu! – mă cred domnilor, dator și îndreptățit, a mă adresa și astăzi către Domnia Voastră tot în astă chestiune vitală pentru noi și dar de cea mai cumpenitoare însemnată pentru astă Societate.

Dacă e adevărat, precum din parte nu mă îndoiesc, zisa unui contemporan ilustru și competente (Jules Simon), „că acel stat e cel mai bun, care posedă școli cele mai bune“, atunci nu ni sa cădea prea greu a judeca, cât de aproape sau de departe sântem aici de acel ideal. Lăsând la aprețuirea D-lor Voastre de a însemna după criteriul acesta gradul (treapta), în care pe scara culturai, și dar a fericirii omenești, publice și private, a demnității cetățenești se află încă așezată astă scumpă patrie, nu mă pot îndoii, că astă singură cugetare va face, să tresară inimile române ale D-lor Voastre mișcate de un simț de durere, dar și de dorința vie de a vedea curmându-se cu o oră mai înainte astă tristă și umilitoare situație.

Ca să putem lucra însă spre vindecarea ei, trebuie a cerceta mai întâi cauzele sale adevărate, a cunoaște sorgintele răului, că numai atunci vom putea alege mijloacele, de a-l combate, și îndreptările cele mai salutare.

Precum vedeți, onorațiilor Domni, aceasta ar fi o temă prea fecundă pentru a o trata astăzi în tot cuprinsul său înaintea D-lor Voastre și-ar întrece desecur și-ngăduirea binevoitoare, ce mi-o acordați, cum anumea și modestele mele puteri; mărturisesc totodată, că față cu atâția bărbați luminați și competenți, atâția oameni de specialitate, îmi pare mai potrivit de a lăsa asupra D-lor Sale lămurirea și dezlegarea unei probleme atât de-ntinse, mărginindu-mă eu de a însemna atențiunii generale un punct sau altul, care mi-ar părea de tot esențial și de cea mai mare importanță.

Unul dintre aceste puncte este, d. e., și acela, că, cât de mic neajungător e-n adevăr numărul școlilor de tot felul la noi, totuși singura înmulțire a lor nu ni-ar aduce îndreptarea dorită, ci poate într-o privire, cât și de paradoxal ar părea aceasta, în loc de folos chiar stricăciune, pentru că în loc de a ne ridica și a ne mântui din șerbia neștiinței, ele toate sau unele din ele ar contribui, cum s-a mai întâmplat, desecur a ne așerbi și mai mult (în privirea înțelesului) celor de alte neamuri. Nu-mi veți face strâmbăteaa, Domnilor, a conchide de aici, că aș putea fi în principiu în contra înmulțirii școlilor de tot gradul și de toată specialitatea, pe care din contra împreună cu D-niile Voastre o doresc și eu cât mai fierbinte, și nu de astăzi. Mai înainte de aceasta, mai presus de aceasta ar fi, cum îmi pare, să dorim reformarea, schimbarea radicală a întregului sistem de instrucție, a metodei și a organismului ei.

În anul trecut am arătat, cum s-au amintit astăzi chiar aici, una din lipsele acestei instrucțiuni, o lacună din cele mai nepricepute și stricătoare în tot așa zisul organism cam foarte neorganic al învățământului public, care are de fapt, că toate generațiile trecute și trecându-n-au avut și nu au nici de cum ocazia, afară de deliginta privată, de a ajunge la o conștiință adevărată de sine, de a ști măcar, cine sânt, cine le-au fost părinții și le este neamul, și de e cumva adevărat sau nu aceea, ce despre acestea ne spun și ne învață acum sau altă dată erudiții domni istoriografi ai foiletonului gazetei oficiale nemțești *Bucovina*.

Dar e oare singură lipsa, de care am amintit acum? Nu sânt oare altele mai mari, mai stricătoare încă și funeste, cât și de peste putință ar părea acestea? Nu am curajul de a le petrece aici una după alta, a enumera măcar materiile, care lipsesc sau cu totul ar trebui tratate altfel, ci voi cerca mai bine să ne putem lămuri despre un punct mai general, care poate că ne va ajuta apoi de a judeca și pe cele speciale.

Să-mi pun mai întâi cea mai simplă întrebare: care e scopul școlilor?

Doar acela de a crește tinerimea! A crește sau a educa vrasăzică: a dezvolta toate facultățile omului, cele fizice, intelectuale și morale, a-i înzestra spiritul cu cunoștințe, a-i deștepta și întări plecările bune ale inimii, sterpând pe cele nedemne, a-i da în totul o direcție bună și salutarie, plântând în el principiile cele mai sănătoase, de care, susținut și povățuit, după ce, eșit din școală, se va afla față-n față cu lumea și seducerile ei, va-ncepe lupta vieței, să poată sta neclintit pe calea cea bună, neabătându-se nici odată de la împlinirea datoriei, păstrând credință și fidelitate neșrămutată adevărului, dreptății, și amor pentru aproapele său și omenire, și fiindcă amorul, după cum e scris, trebuie adevărit prin fapte, așa dar mai presus de toate el trebuie inspirat, deprins de curând spre aceasta ca să rămâie pururea condus de dorința a împlini acea lege supremă a iubirii, adică a se face folositor acelora (aproapelui său și omenirii).

Omenirea însă este sau un ce abstras, o idee, și atunci o ajungem numai prin cugetare, sau când să fie un ce real, e totalitatea locuitorilor planetei dar, suma națiunilor (gintelor etc.); tot asemenea și omul sau există numai ca idee, și atunci nu-l aflăm, nu-l întâlnim nicăieri, nu ajungem a-i face cunoștință personală, până ce nu se îmbracă în corp și suflet, până ce nu se coboară din regiunea și nefinitatea nedeterminată a ideii aici între noi pe pământ, determinându-se ca o ființă reală și particulară, ca individ.

Atunci însă el nu mai poate exista izolat, deoarece nu e căzut din cer, ci descinde de la părinți și străpărinți, stând dar în legătură mai întâi cu alți indivizi; complexul acestora îi formează familia, precum familiile comune, legătura acestora națiunea, și iarăși acestea împreună omenirea.

Aceste realități, aceste subdiviziuni fiind, cum vedem, identice cu omenirea, și scopurile lor nu pot fi contrare și opuse, ci iarăși sânt identice. A lucra spre împlinirea acestor scopuri, e chemarea, și dar îndatorirea omului; asta e prin urmare și cuprinsul, esența moralității, cu un cuvânt: legea etică. Din identitatea scopurilor urmează însă, că, dacă lucrăm în contra unuia singur din aceste scopuri, dacă sântem nepăsători în privirea unui singur din ele, atunci lucrăm în contra tuturor, atunci dar vătămăm legea naturii, legea lui Dumnezeu, care a creat omenirea în toată varietatea și-n toate subdiviziunile ei, și le-a pus acele scopuri, tendința și scopul dezvoltării și perfecționării neprecurmate; și când vătămăm aceste legi, atunci nu mai suntem morali, ci nemorali.

Nu-mi pare că s-ar putea nega, înfrânge acest adevăr, din care decurge totodată în modul cel mai chiar și lămurit regula, dreptul vieții: „să ne-ndreptăm toată viața, toată activitatea astfel, ca să servim împlinirii acestor scopuri“; caută dar să ne punem în măsură de a putea aceasta, de a deveni apti și capabili a servi toate aceste scopuri în armonie; drept aceea când, d. e., lucrăm în interesul și scopul familiei, să o facem într-un mod, prin care nu vătămăm, ci din contra sporim, realizăm și scopul națiunii și al omenirii.

Acum primul scop, primul interes, prima îndatorire, și dar și primul drept al acestora, chiar pentru atingerea scopului suprem, e neapărat conservarea de sine. Cine nu voiește a conserva familia, a o întări, a o fericii, adică a-i da tot binele material, a-i câștiga și onoare externă prin rang, poziție distinsă și, ce e mai bine și mai mult, a-i inspira, prin păstrarea tradițiilor onorabile ale ei, demnitatea adevărată, și a-i merita prin exercițiul virtuțiilor stima și respectul societății, în care trăiește? Iubind astfel familia, lucrând astfel pentru ea, caută neapărat să o facem numai în mod de a nu vătăma, ci din contra, de a spori și împlini totodată și scopurile celorlalte subdiviziuni mai înalte, ale națiunii, ale omenirii adică, prin umare, de a contribui mai întâi spre conservarea lor în prima linie dar spre întărirea, asigurarea, dezvoltarea națiunii sale, care e legătura, prin care ne ținem, calea, prin care comunicăm cu omenirea.

Ce neadevăr, ce rătăcire, tristă și atunci, când provine numai din neștiință, culpabilă și condamnată însă, când provine din perfidie, cu care mai adeseori șarlatanii și ipocriții se-ncearcă a demonstra, că cea mai firească dorință, dreptul cel mai legitim, îndatorirea cea mai sfântă de a-și păstra și a-și apăra cu toată puterea și inima naționalitatea sa, ar fi în contra scopului omenirii, ar fi chiar o vătămare a intereselor civilizațiunii, ar fi un fel de mărginire a vederii sufletești, o îngustime a inimii și a înțelegerii.

Țările și națiunile cele mai fericite și consolidate, precum, din grația lui Dumnezeu, și măcar o parte a neamului român, nu mai au cuvânt a se preocupa de niște teorii atât de ne-ntemeiate, pentru că pe acolo acestea au amuțit demult față cu faptele, care vorbesc mai puternic decât orice sofism și sânt vederate chiar pentru cei orbi. Dincoace însă, unde toți românii fără deosebire avem de a susține o luptă grea și amară, luptă fără repaos pentru conservarea și mântuirea existenței, a naționalității noastre, întâlnim și avem de răspins neconținut acele triste teorii, care sânt mai stricătioase atunci, când, propagate sub masca cosmopolitismului cearcă a ademni, a rătăcii, a seduce pre cei mai slabi dintre noi, a-i înșela cu măgulirea cam naivă, că atunci se vor arăta mai „luminați“, când vor fi indiferenți, nepăsători pentru soarta națiunii sale, că vor fi mai „liberali“, când se vor lepăda de ea, de îndatorirea sfântă a o ajuta după putință în năzuințele și aspirațiile ei. Iată de ce mi-au părut a nu fi de prisos să ne lămurim încă o dată despre acestea. Cu cosmopoliții de rea credință însă nu avem de discutat și de argumentat; lor avem a li opune numai simplu și curat dar cu hotărâre și statornicie dreptul nostru, pe care nu-l poate întuneca nici un sofism, și de vom fi uniți și pururea bazați pe lege, nu-l va înfrânge nici o putere. Cosmopoliților celor ce rătăcesc însă numai din neștiință, din slăbiciune, dintr-un fel de pudoare falsă, din oarecare neclaritate și confuziune a ideilor, le răspundem pe scurt cu cuvintele lui Aristotel, care, la o întrebare analogică, că spre cine ar fi de-ndreptat mai întâi amorul său, spre cei mai departe sau mai aproape? – zise lui Platon: „Te-nșeli despre natura amorului și despre legile, cum se dezvoltă el; amorul nu e atât de vast, ca să poată îmbrățișa de odată un obiect atât de mare; puțină miere aveți, și doriți a o vărsa în mare“.

Astfel credeau cei vechi, și astă credință le inspiră acel simț național atât de viu și puternic, acel entuziasm patriotic atât de sublim, care, devenind sorgintele virtuților deloc mai mari, făcu pre elini și pre romani a se ridica mai pe sus de toate popoarele antichității, și făcu, că ei prin cultură și prin putere cuprinseră lumea toată, încât astăzi,

după mii de ani, admirându-i, ne aflăm oarecum încă sub stăpânirea lor, sub înrăuri-rea spiritului, a culturii lor, pe a căreia temelie am zidit pe a noastră.

Și aici caută să nu scăpăm din vedere o împrejurare foarte interesantă: nu numai că ei erau păgâni, lipsiți de lumina mântuitoare a creștinismului, ci pe timpul lor nici instrucțiunea publică, care e o instituție a timpului nou, nu exista; învățătorii, care făceau școala, erau rari, și în genere foarte scumpi, și învățătura dar se putu răspândi foarte greu, precum pătrunde în popor.

Cum dar ne-am putea explica fenomenul atât de admirabil, că ei cu toate aceste lipse și neajunsuri deveniră popoarele cele mai glorioase, cele mai virtuose ale lumii vechi?

La care sorginte se adăpară ei cu amorul virtuților și a științei? Unde sorbiră ei inspirația sublimă, care le-ncordă vinele, le-ntări brațul, încât supuseră lumea? La care lumină își aprinseră ei spiritul și-și încălziră inima, încât deveniră geloși de gloria cea mai frumoasă, de aceea a străluci prin cultura artelor și a științei? Acel sorginte învietor, acea lumină, acea școală mare nu era alta decât: amorul către poporul său, simțul național atât de viu și înflăcărat, prin care ei s-au ilustrat pentru toată eternitatea și vor servi până la finitul generațiunilor tuturor acestora de exemplu, excitând inimile cele mai generoase la imitare.

Dar nu numai cei vechi credeau astfel, ci și cei noi, și amintind numai în treacăt cuvintele celebrului german Herder, care zice că patriotismul și cultura sunt strâns legate și formează ambele poluri, între care se mișcă toată dezvoltarea etică a omenirii, – nu mă pot opri de a cita aici cuvintele memorabile ale unui contemporan ilustru, ale unuia din cei mai luminați și nobili bărbați ai Franciei, filosof, politic, filantrop totodată, scriitor puternic și strălucit și care, în treacăt fie spus, prin activitatea și scrierile sale și-a dovedit cele mai mari merite în respectul învățământului public.

Iată ce zice acesta: „Amorul către omenire, care nu se razimă pe patriotism, așa dar pe amorul pentru națiunea sa, nu e decât o iluziune; și cei ce se laudă a iubi toată lumea, o fac numai spre justificare, că nu iubesc pe nimenea“. – „Sântem parte întregitoare a unei lumi multiple, și purtăm în noi principii și simțăminte, care câteodată vin în conflict, atunci trebuie a le împăca, a le pune în armonie, dar nu a le înnăduși. Soluțiile simple pot plăcea deodată spiritului, dar deprinzându-l la cercetare serioasă, recunoaștem curând vanitatea și neajunsul lor. Astfel, d. e., e, când în locul amorului patriei, națiunii, unui simțământ, pe care ni-l inspiră însăși natura, unii cearcă a pune iubirea omenirii, care e un simțământ foarte vag, ce se pierde și se răsuflă, anumea că e prea general“.

„Școala adevărată pentru amorul umanității e patriotismul, precum școala patriotismului e spiritul familiei. Desprindem a iubi pe oameni la leagănul copilului, și astfel toate simțămintele bune se nasc și se lătesc din acest sorginte ca prin o contagiune fericită și binecuvântată. Precum spiritul meu procede prin analiză și n-ar putea îmbrățișa toată lumea cu o ochire, astfel și inima mea se leagă cu amorul său întâi mai aproape, și, crescându-și puterile prin aceasta, câștigă facultatea de a se întinde mai departe până la omenire“.

Ajungă de aceste răspunsuri la insinuările și ademenirile sofistilor de departe sau de aproape, întâmpinându-le odată pentru totdeauna și aceea, că nu ne-nșelăm nici despre înțelesul, în care trebuie luat conceptul și expresiunea de patriotism și

patrie; nu le putem înțelege pe acestea ca cei sălbatici, că cei neculți, care-l restrâng, cum aş zice, la țărna, la pământul locului natal, ci-l întindem la toată „moșia strămoșească“, la toate bunurile materiale și spirituale, ce ne-au lăsat ei în moștenire, la pământ și la popor, la limbă și credință, la tradiții și la istorie, la virtuți și datini, la drepturi și-ndatoriri; toate acestea ne sânt și ne vor rămâne pururi scumpe, pururea sfinte; pre dânselor a le iubi mai presus de toate, mai presus de viață, a le păstra, a le dezvolta, a spori pe cele materiale și pe cele morale neconținut: iată în ce trebuie să consistă patriotismul nostru!

Asta nu exclude și nu împiedică de a ne interesa tot atât pentru înflorirea și-ntărirea monarhiei, în care trăim cu alte popoare împreună, în care trăiesc trei milioane de frați ai noștri, care, deși astăzi încă sânt atât de greu cercați, totuși mâine-poimâine, prin dreptatea lui Dumnezeu și vigoarea proprie desecur vor fi vindecați. Asta nu-mpiedică, ca să trăim aici în vechea noastră patrie și cu cei ce nu sânt de o semință cu noi în bună pace și amicie, deoarece, cercând și susținând dreptul nostru, nu putem și nu voim a vătăma pe nimeni; nu împiedică dar, ca să conlucrăm cu ei în bună înțelegere spre scopurile comune ale țării și ale imperiului, a-l întâmpina cu simpatie patriotică, a le arăta toată binevoiența, amintindu-ne cuvintele Apostolului: „Deci dar până când avem timp, să facem bine către toți și mai vârtos către cei ai noștri de o credință“. (A. P. Gal.).

Acum, domnilor, dacă chemarea omului e de a servi scopurile omenirii, atunci și scopul suprem al întregii educațiuni, cum s-a mai zis, nu poate fi altul, decât acela, de a crește tinerimea astfel, ca cu timpul ea să devină aptă pentru acea chemare; și dacă, cum am văzut, patriotismul e școala cea mai bună, mijlocul și calea neapărată pentru servirea și sporirea scopurilor omenirii, atunci urmează cu aceeași strânsă consecință, că toată educația trebuie să fie patriotică, națională, adică concepută, îndreptată și condusă astfel, ca să deștepte din frageda junie (- „altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus“. Sen.), să-nrădăcineze, să-ntărească în inimile tinerilor acest simțământ, care, după mărturia istoriei, a înțelepților, a moralistilor vechi și noi, e prima și principala virtute, sorgintele tuturor celorlalte.

Și aici, D-lor, las să vorbească o voce cu mult mai mare autoritate, decât poate să aibă a mea, și care, germană fiind, nici nu va fi expusă imputării de parțialitate; sute de mărturii, sute de voci aş putea aduce aici, mă mărginesc la asta, fiindcă e a unui om de specialitate, care e unul din cei mai erudiți bărbați ai Germaniei, ale cărui cărți se citesc în toată lumea, și care e profesor, director al uneia din cele mai bune școli din Germania:

„Precum, zice el, în politică cele mai nobile minți se-ncearcă a afla acea formă a statului, în care puterile naționale, cu păstrarea individualității sale, să conlucre împreună și să-ntrunească la o viață publică fericită și-ndestulătoare, precum pe câmpul industriei, al comerțului toți năzuiesc într-acolo, ca, dărâmand abuzuri și mărginiri învechite, să deschidă loc și cale fiecărei puteri producătoare, etc., astfel și pe tărâmul pedagogic toate ramurile instrucțiunii trebuie să recurgă și să lucreze împreună cu scopul unei educațiuni adevărate, și care să stea în armonie și cu spiritul timpului și cu tendințele întregii vieți publice și cetățenești. Din acest punct de vedere, singur corespunzătorul timpului nostru și cerințelor actuale, voi vorbi aici nu de o oarecare ramură specială a instrucțiunii, nu de o știință, ci de un element pe care toate institutele scolastice îl țin în deosebită venerăciune, a căruia înrăurire, preț și însem-

nătate pentru cultura junimii e mai presus de toată îndoiala, și care ca o suflare spirituală și-nvietoare ar trebui să pătrundă toată știința, tot învățământul, toată educația. Toți sântem uniți însuși prin amorul către națiune; în simțământul acesta nici unul nu voim să stăm în urma altuia, și unde în exercițiul chemării noastre, în toată activitatea noastră avem de a deștepta și a întări acest simț salutar, care e ca o putere elementară, ca o putere nerezistibilă a naturii, dătătoare de viață, acolo toți ne dăm mâna. Acest mare bun nu e legat numai de unul sau de altul din obiectele învățământului, ci, din contra, fiecă învățător, care i-a înțeles toată valoarea și însemnătatea, va avea ocazia în toate ramurile instrucțiunii de a deștepta, a aprinde acea scânteie dormindă în sufletul junimii“.

Vom vedea îndată, D-lor, cât de întemeiată este astă opinie. Fără de a face aici istoria dezvoltării învățământului public, cât de interesantă ar fi și ea și cât de mult mi-ar înlesni demonstrarea, voi aminti numai în două vorbe, că ea ne înfățișează anume a două faze, două direcții mari. Cea dintâi e a clasicității, care începu cu deșteptarea studiilor clasice cam pe la secolul al 15-lea și dură vreo 3 secole. Acest sistem, se-ntemeia mai cu seamă pe studiul limbilor și al literaturii eline și romane, și, fiind prin firea sa mai mult formal, își propunea mai vârtos de a dezvăli facultățile minții, de a deștepta cugetarea, a forma judecata și gustul fără de a se preocupa de întinderea și cuprinsul materiei de învățământ. Cultivând mai mult numai limbile vechi și lăsând în părăsire celelalte cunoștințe necesare omului, pentru viață anumea, el pe la fine degeneră într-un fel de formalism filologic, și provocă, dar firesc o reacțiune în contra sa, deși meritele lui, dobândite în o domnire de trei sute de ani, rămân necontestate.

Acest sistem, cunoscut sub denumirea de umanism, avu între rezultatele sale și un cosmopolitism, care astăzi, unde toate popoarele tind de a-și lucra, de a-și dezvolta tot mai mult propria sa individualitate prin o încordare și activitate energetică, nu le mai poate îndestula, deoarece cosmopolitismul are necesitatea, din însăși firea sa, un efect enervătoriu, debilitătoriu.

Reacțiunea necesară, cerută fiind de timp, de dezvoltarea și trebuințele noi ale omenirii, o produse, pe lângă scrierile reformătoare ale unui Rousseau etc. (umanismul nou, filantropia) mai cu seamă deșteptarea științelor naturale.

Astă direcție, cum o arată și numele: realism, plecă pe calea opusă, cultivând mai cu seamă, științele naturale și acele cunoștințe și iscusințe, care se pot apleca și folosi în viața practică, având în vedere cu preferință scopul de a pregăti tinerimea pentru chemarea specială, ci până la o măsură e și justificat, deoarece e bine, chiar de la începutul educației, a nu scăpa din ochi starea și chemarea viitoare a junimii.

Acest realism, D-lor, domnește acum în timpul nostru, ce se explică chiar prin tendința acestuia, prin propășirea admirabilă a științelor naturale, prin dezvoltarea uriașă a industriei, a comerțului, cu un cuvânt prin precumpănirea poate prea mare și adeseori chiar prea exclusivă a intereselor materiale; nu sânt semne deocamdată, că astă tendință a timpului, care merge tot crescând, s-ar mai stâmpăra ceva, deși putem aștepta, că omenirea niciodată nu se va întoarce de la scopurile ideale, și că, mai curând sau mai târziu, va ști reazeza pe acestea în drepturile lor, a le împăca cu celelalte tendințe ale năzuințelor și activității sale.

Astă astâmpărare și moderațiune însă nu se va putea aduce pe calea cercată ici, coala, de către unii și alții, precum d. e. în țările catolice, în unele părți ale

Germaniei, în Belgia, în parte și în Austria, – unde dădu naștere concordatului și școlilor confesionale, – adică pe calea ultramontanismului, care, cum vedem chiar la Roma, se mai poate susține numai prin puterea baionetelor străine; pentru că în timpul nostru, D-lor, nici un fel și nici o variație de ultramontanism nu poate lupta în contra cursului istoriei și al simțului public.

Și totuși, D-lor, sântem desecur cu toți convinși, că legea creștinească, că sfânta credință a părinților și străbunilor trebuie să fie una din temelile solide ale educației, că ea trebuie-implântată și înrădăcinată în inimile tinerimii, ca niciodată să nu le mai părăsească, rămânându-le pururea steaua luminoasă și mângâietoare pe calea vieții.

Însă, Domnilor, legea creștinească, dreapta noastră credință, învățământul ei nu se cuprinde, și nu se istovește numai cu catehismul mai mic sau mai mare; religia nu se învață, nu se mărturisește numai, ci se simte, ea trebuie produsă, cum aș zice, în sufletul omului, ea constă în pietatea adevărată care să străbată toate simțirile și cugetările, tot caracterul omului, dându-i consolidarea și puritatea necesară pentru a-l susține în ispitele vieții. Atunci dar nici o ocazie, nici un mijloc nu trebuie părăsit, și negrijit, de a ne-o inspira și învăța, de a ne-o arăta toată sublima și mântuitoarea ei valoare. Și vă întreb dar, D-lor, că, dacă junimea noastră ar afla mai de curând, că astă dreaptă credință a fost din primele începuturi ale existenței noastre un element constitutoriu al ființei noastre, că ei, ca și limbei noastre, îi mulțămim de a trăi astăzi încă, trecând prin focul și apa secolelor barbare, prin luptele gigantice cu dușmani nenumărați, că pentru ea au sângerat și-n numele Domnului și al națiunii au rămas învingători strămoșii noștri, eroi sublimi prin devotare și bărbăție ne-nfrântă și neabătută, când astă junime, zic, după aceste mărețe exemple ar învăța neconținut, cum pururea trebuie a fi gata a-și apăra cu însăși viața credința, convingerea și dreptul său, – au doar nu ar contribui aceasta în modul cel mai folositor de a o lega și mai tare cu o nouă și puternică legătură de astă credință?

În adevăr, Domnilor, astăzi mai mult decât oricând, și aici la noi mai mult decât oriunde se simte necesitatea de a nu recunoaște însemnătatea momentelor ideale, care sânt de opus tendinței realiste și materialiste a timpului; vedem îndestul, mai mult decum ar fi de dorit, că acest realism, predominant în instrucțiune (ca în literatură, în arte, în toată tendința vieții cu un cuvânt) nu e lipsit de pericolul a pleca spre extrem; vedem că învățământul religionariu singur anumea așa izolat cum se predă, și restul, ce au mai rămas din sistemul umanismului clasic, nu au ajuns nici pân-acum a împiedica indiferentismul și vor ajunge și mai puțin a împiedica acum degenerarea acestui realism într-un pur și simplu materialism; acest materialism destul de amăgitor, e cu atât mai periculos, pentru că se-ntroduce acum și pe calea științei, lipsite în moment de facla filozofiei, – care de un timp a rămas părăsită și la noi nu fu niciodată cultivată – își dă mâna cu cel brut și crud al neștiinței, și află dar un tărâm destul de pregătit și-nlesnire mare de a-și lăți pe zi ce merge stăpânirea.

Iată de ce toți aceia, căroră materialismul pur și extrem nu le pare a fi un bine a răspunde naturei omenești, care nu cred de bine, ca ea să se lepede de toată aspirația spre ideal, și care nu cred că cunoștințele practice pot ținea omului loc de toate, a satisface pe deplin toate trebuințele sale sufletești, o privesc ca o necesitate imperioasă, neapărată de a da pe cât se poate o temelie etică învățământului, de a întări și a consolida pe aceasta prin toate momentele morale, care pot părea apte și folositoare

spre aceasta, și de la care cu securitate se poate aștepta o lucrare puternică, o înrâurire binecuvântată, o întipărire adâncă și neștearsă asupra inimilor și spiritului junimii.

Toți oamenii competenți în chestiunea educației și instrucției în toate țările, și dintre care aici am citat drept exemplu numai pe unul sau altul, deși din cei mai cumpenitori, sânt întru aceasta de o singură opinie, de aceea, că trebuie introdus în educație, în tot învățământul public elementul patriotic, adică național. Dacă ei o spun aceasta pentru țările lor cele fericite și înaintate, unde aceasta se și face de lung timp, dacă și cred, că totuși și acolo trebuie a da un loc tot mai larg și o luare aminte și mai mare acestui element în educația junimii, cu cât mai mult dar se cere aceasta, unde prin o nefericire rară, prin un concurs al mai multor factori contrari și nefavorabili neamului român, acest puternic mijloc de educație, acest moment etic e atât de puțin folosit și băgat în seamă în cea mai mare parte a școlilor, ca să nu zic în toate?

Și cum ar putea să nu fie justă și adevărată această opinie, când vedem, că sistemele învățământului, de care am vorbit, având amândouă îndreptățirea lor, întemeierea lor pe diferite trebuințe și urmând dar două direcțiuni divergente, au neapărat și trebuința de a fi legate strâns măcar prin o legătură comună și puternică, care să formeze și să înfățișeze punctul de-nțelnire, unirea necesară și salutarie ambelor direcțiuni. Astă legătură nu poate fi alta decât numai un element de cea mai supremă moralitate, de un interes pururea viu, de o putere și eficacitate netăgăduită și care, după cuvintele mai sus citate, „se ține pretutindeni în cea mai profundă venerăciune“. Prin aceste însușiri el, care și astfel încă e legat de religie, devine învățământului religios cât se poate de folositor, că el este, care dă și învățaturii creștinești tărâmul practic pentru exercitarea, realizarea ei. Acest element, D-lor, e, cum am zis, cel patriotic, e educarea și instrucțiunea națională, întemeiată mai întâi pe studiul acelor materii și discipline, care mai cu seamă contribuiesc la cunoștința, și dar la deșteptarea conștiinței de sine, e tendința și caracterul național, pe care tot învățământul ar trebui să-l aibă și la noi, precum îl are la toate popoarele civilizate, la toate națiunile, care nu se-nchină însăși de bună voie pieirii, care aspiră la progres și viitor, care nu voiesc să vadă în nepăsare și indolincă, ca să se stingă în rușine și umilincă.

Nu numai însă din punctele de vedere expuse pân-acum, ci și din altele, deși nu pot intra în enumerarea și lămurirea tuturor, e de neapărată trebuință, de necesitate vitală: a se da învățământului public astă tendință, acest caracter național, a se pune educației întregi, celei private și celei publice, astă temelie morală, solidă și neclintită, a inspira instrucțiunii întregi astă suflare ideală, învietoare și-ntăritoare. „Școala, – Domnilor, zice un alt bărbat german ilustru și ca învățător și ca om de stat, celebrul Bluntschli (în cartea sa despre dreptul politic), trebuie să dea cultură umană, și pentru ca asta să nu se răsuflă în abstracțiune goală și deșeartă, caută să o dea în direcție și formă națională. Junimea trebuie crescută astfel, ca să dea statului cetățeni buni și solizi; în astă privire încă tot nu se face destul, deși e prea vederat că toată sănătatea națiunii, toată puterea politică a statului nu se susține decât prin un spirit național deșteptat din junie“.

Și când mai mult, D-lor, decât astăzi se poate înțelege și a prețui aceasta? Când am putut avea nevoie de acest simț mai mult decât astăzi, unde, în fine, după cercetări și experimente atât de grele, lupte-ndelungate am devenit cetățeni liberi ai unui stat constituțional, am ajuns a saluta întemeierea solidă a libertății, a cărei suflare învie-

toare va deștepta toate puterile, ascunse sau adormite pân-acum, va deschide arena publică fiecăruia, ca să-și poată apăra dreptul său și al tuturor concetățenilor săi, ca să poată uni puterea sa, mică sau mare, cu ale lor, spre împlinirea scopurilor comune, spre conservarea acestei libertăți mai întâi, spre apărarea drepturilor dobândite, spre întărirea și apărarea statului comun, al monarhiei întregi, ca și a patriei sale speciale. După cumn libertatea a devenit un bun general, un drept comun al tuturor, astfel, D-lor, de acum și cauza publică, și îngrijirea intereselor publice de orice natură și importanță, au încetat de a fi un monopol, un privilegiu al unor caste, al unor indivizi sau autorități; oricare cetățean are dreptul și-ndatorirea de a lua parte la căutarea acelor interese, la controlul căutării și administrării lor, la viața publică cu un cuvânt.

Trebuie dar, ca fiecare cetățean să fie pregătit pentru epoca, în care intră, pentru viața nouă, ce s-a deschis celor prezenți și celor viitori; și deși nu fiecare are a se ocupa special cu politica, a pretinde la un rol însemnat pe calea ei, totuși e necesar ca fiecare să ajungă de a-și cunoaște precum dreptul său, așa și-ndatorirea de a spori interesele generale ale națiunii și ale statului; astă înțelegere o poate dobândi fiecare, prin simțul firesc, care zace în fiecare comunitate, în popor dară ca în fiecare individ, și care prin urmare trebuie deșteptat, dezvoltat și condus pe calea cea bună. Nu va fi sănătos poporul nostru, nu va înflori patria, nu se va întări și de către noi și prin noi statul, până ce nu vom deștepta, dezvolta și întări acest simț național. Acesta, pe lângă religione, singur va fi în stare de a da poporului, precum și fiecărui individ sprijinul moral, neapărat trebuitor, dacă e, ca poporul, ca și individul să nu cadă pradă întâmplărilor, ispitelor, înrăuirilor stricăcioase de tot felul. Și poporul, și fiecare individ caută să aibe un ce, care-l susține, un sprijin înăuntrul său, un principiu de viață, moral cum aș zice, un dreptariu al ei, un geniu feritoriu, o stea conducătoare; nimenea să nu trăiască din zi în zi, ci fiecare să simtă măcar aceea, ce alții mai fericți văd cu claritate, scopul adică, pentru care se mișcă, lucră, spre care tinde.

Au doar nu urmează de aici din toate cele zise mai sus, cu claritate, din însăși firea lucrului mai mult decât poate din astă expunere a mea atât de nedeplinită, că deșteptarea, lămurirea și-ntărirea acestui simț național trebuie să fie și să devină un element, precum el este unul din scopurile principale ale educării și instruirii private și publice la noi, acelei din familie ca și celei din școală?

Și cu aceasta am ajuns la partea cea mai tristă a temei mele, că acum caută să-ntreb: e starea acestor instituții la noi, care e principiul, din care pleacă ele, care le e tendința, scopul? Care e problema, ce să-și afle dezlegarea prin ele? Nu mă pot întinde astăzi îndeosebit și la educațiunea privată, rezervându-mi de a o face, de-mi vor învoi puterile poate la altă ocaziune, deși multe de acelea ce se zic de cea publică, se aplică tot atât și la cea privată. Față cu acele întrebări, mărturisesc, D-lor, că nu mă cuprinde nici un fel de nedumerire, și pentru că a spune adevărul e prima datorie nici o sfială. Așadar cât despre învățământul inferior, poporal, trebuie să zic limpede și curat, că el nu pleacă de la nici un principiu, e bazat pe nu știu ce temelie, pe care nimeni n-o poate descoperi, poate că nici nu i s-a așternut una, n-are nici o legătură în sine, nici un spirit și viață, prin urmare nici un scop lămurit, ci e un pur mecanism de cea mai primitivă simplitate, care se mărginește a deprinde pe băieți a ceti și a scrie ceva buchi, buchi, – a zice: Tatăl nostru, a spune că de 2 ori câte 2 fac 4, și acestea anumea în 2 - 3 limbi – și iată, D-lor, cu ce sânt pregătiți acei bieți băieți pentru școlile mai înalte și cu ce sânt înzestrați pentru toată viața cei mulți, care nu pot merge mai

departe. Nu e asta adevărul, D-lor, și poate fi un adevăr mai trist decât acesta? În atâta se cuprinde binefacerea instituției populare? Aceasta să deie poporului „sănătatea morală“, să-i delătore prejudețele, să-l învețe a-și stăpâni și a-și direge plecările, a-și cunoaște dreptul și îndatoririle, a-și deștepta și întări simțurile cele bune, și mai întâi iubirea de patrie? Au doar acest biet popor nu merită din partea celor care pretind a se îngriji de el, să afle măcar pe scurt, unde, pe ce pământ, în ce parte a lumii trăiește și cine l-a născut? De ce să i se ascundă, să nu afle el aceasta, că doar nu va avea a se rușina de genealogia sa?

Dar să trecem la învățământul mai înalt, cel mijlociu anumea. Apoi aici, Domnilor, pentru ca să nu zic alta, voi aminti numai (aceea, ce știm cu toții, deplângem de mult și am și cercat la timpul său a întâmpina), că de aceasta există numai în limba străină, deși unele, fondate fiind cu averea bisericii noastre și înstrăinate apoi chiar de către aceia, care mai întâi erau datori a ni le conserva, – se numesc dreptcredincioase, că învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundar, a limbei cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta geografie, care stă nedespărțită cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe etc.

Ținută în deplină despărțire de tot trecutul și-n cumplită neștiință a aceluia, despărțindu-se de casa părintească pentru un lung șir de ani, îndată ce intră în școlile acelea, trăind în deplină izolare și trupească de popor, din al căruia sân au eșit, nestând prin materiile, spiritul și limba învățământului în nici un raport moral cu acesta, primind acest învățământ în limba străină, pierzând încet, încet, din memorie și neapărat apoi din inimă toate tradițiile părintești, nemaiauzind, afară doar poate de orele, când se predă limba, nici o amintire de ai săi și ale sale, și auzind din contra tot numai laudă și glorificarea celor străine din gură străină – iată Domnilor și fraților, cum crește tinerimea noastră, cum se cresc generațiile viitoare! Dacă acestea se cheamă „Allgemeine Menschenbildung“ (și la altă parte Fachbildung), apoi de chiar, Domnilor, fără sfială și-n fața lumii, că e tristă, prea tristă! Afară de aceea că conceptul: „Allgemeine Menschenbildung“, ca să poată fi singurul scop pentru o școală, e prea vag, nedefinit și abstras, bun doar pentru omul abstras, pe care găsească-l cine vrea, – apoi acest fel de „Menschenbildung“, care cere, ca să ne dezbrăcăm de ființa noastră firească și intimă, de însușirile noastre particulare, de individualitatea noastră, pentru ca să fim demni de a o primi, care dar are de condiție, de efect neapărat și prin urmare de scop netăgăduit, ca să ne pierdem naționalitatea noastră, păstrată cu ajutorul lui Dumnezeu și al brațului român peste un mileniu și jumătate de ani, și periclitată aici de-un timp încoace mai mult decât în timpurile cele mai triste, – ca să pierdem până și amintirea, cine am fost, și conștiința, ce am mai rămas, – astă cultură dar, care cere: să încetăm a fi români, ca să ne facem „Mensch“ – ah, Domnilor, spuneți D-nia Voastră: ce fel este ea?! Aflați și numiți D-nia Voastră principiu! – Și de veți cere, să o spun eu, Vă voi spune în durere și tot fără sfială: că este acela al înstrăinării depline de națiune, al înstrăinării de tot ce constituie pe aceasta, așadar nu numai de naționalitate în înțelesul restrâns, ci și-n cel mai larg, prin urmare și de celelalte momente morale, ce sânt elemente întregi ale ei, precum dar și de credința strămoșească, etc.

V-am înfățișat adevărul, D-lor, cum l-am aflat, cum mi se arată și-l pot judeca; nu cred a fi exagerat cât de puțin, că nici ar mai fi de lipsă: argumentele mele sânt vii și netăgăduite, sânt faptele vederate, starea reală a lucrurilor și doar mai presus de vreo îndoială. Efectul și consecințele prezente și viitoare sânt tot atât de lesne de văzut și de prevăzut, încât o dezvoltare mai multă a lor ar putea părea superficială, de nu ar fi ele de o importanță atât de mare și decisivă. Întreb, D-lor, după ce ne-am lămurit și aici (la această categorie de școli) despre caracterul învățământului, care să fie dar și caracterul tinerimii, ce va ieși din aceste școli? Ce principiu i s-au inspirat acolo, care să-i dea pentru totdeauna soliditatea și fermitatea necesară, să-i servească drept punct de greutate, care să o susțină pururea neabătută și neclintită în fortunele vieții? Care simț va fi predominant în pieptul ei, ca să-i dea puterea de a rezista nenumăratelor tentațiuni ale lumii? Care stea o va petrece și lumina, ca din căile multiple, pe care în viață le va afla deschise, să aleagă pe cea bună și salutarie sie și neamului său, să o facă a iubi și a susține dreptul, adevărul și bărbăția totdeauna întru toate, a urî și a respinge nedreptul, ipocrizia, minciuna, egoismul și lașitatea, – să-i aprindă în suflet dorul de a face bine, de a dezvolta, a-și împlini datoria cu orice preț, de a pune mai presus de toate, mai presus de amorul către sine, acea nație și omenire?

Sau e adevărat, că patriotismul, iubirea națiunii e o virtute, cea mai nobilă și fecundă din virtuți, sorgintele celorlalte, cum au crezut-o și o crede încă toată lumea – sau nu?

Sau e bine dar a-l deștepta și a-l întări – sau nu? E bine de deschis acest izvor de virtute, sau e mai bine a-l astupa, a-l înnăduși?

E bine să creștem și să învățăm, rămânând și prin școală și toată viața români, – sau e mai bine, ca din junie să-ncetăm treptat și tot mai deplin de a mai fi aceștia, ca în două trei generații să nu mai fie urmă de ei? Iată cum stăm cu sistemul acesta; nimic mai secur, nimic mai vederat decât aceasta.

Dar încă o întrebare: Junimea urmează diferite studii; cei ce se dedau celor gimnaziale, primesc altă cultură, și cei ce urmează studiile reale – alta; au nu ar fi bine, ca, cum am mai zis, să mai fie, pe lângă religie, încă un punct de întâlnire, încă o legătură puternică între acestea, care să unească, să-nfrățească, să lege toată această tinerime, care e poporul, țara viitoare? Sau e mai bine, ca să lipsească asemenea legături morale între ea, ca, precum prin studiile deosebite, prin scopuri diferite, prin tendințe divergente, prin ocupări eterogene, prin toată dreptăciunea spiritului, a activității, prin urmare a întregii înfățișări a vieții, privind-o fiecare din punct de vedere diferit, – că, precum zic, ca prin toate acestea rămâne despărțite în sine, ar fi bine oare, ca și-n viață să rămână astfel despărțită, dezorganizată, atomizată trebuie să zic, ca să nu mai prezinte un organism legat în sine, puternic, solid, mișcat de un principiu vital, ci un agregat necoerent de părțile, care nu se mai atrag, pentru că nu-s îndemnate spre aceasta, nu sânt mânate unele spre altele prin strămurul firesc, prin simțul viu și tare al afinității? Ce popor va fi acesta dar? Ce unitate, ce organism, ce individ moral va prezenta viitorul, dacă generațiile, care să-l ormeze, cresc astfel?

Neputându-mă îndoii niciodată de înaltele lumini, de dreaptă cumpenire, precum și de patriotismul D-lor Voastre, spre acum, onoraților Domni, că nu veți afla ne-ntemeiată și prea cutezătoare teza, ce am pus-o în capul acestei disertațiuni: aceea anume, că pentru tot învățământul nostru public se cere neapărat o reformare, o schimbare și-ndreptare deplină și radicală.

Acum, Domnii mei, de se va isca întrebarea: care ar trebui și ar putea fi acea reformă? Atunci răspund, ce de sine se-nțelege, că astă chestiune de însemnătatea cea mai mare, nu poate fi dezlegată de unul, ci poate fi numai rezultatul examinării serioase, al studiului special, al dezbaterilor mature și al conlucrării zeloase a tuturor bărbaților luminați, devotați cauzei culturii și progresului național. Nu aș putea avea eu însumi temeritatea a cerca să fac vreo propunere în respectul acesta, și nici nu putui dar a-mi defini o problemă atât de cumpenitoare, și-nsemnată pentru astă propunere. Misiunea, ce-mi propusei, era de a-mi ridica modesta voce încă o dată tot în aceeași cauză, de care nu am încetat a vorbi niciodată, pentru că ea îmi pare și astăzi, ca totdeauna, a fi o chestiune de viață și de moarte pentru noi; am crezut dar de o necesitate, de o datorie imperioasă a chema, a cere, a implora încă o dată toată atenția D-lor Voastre pentru dânsa.

Acestea zise, îmi pot permite a spune în două vorbe, că reforma cerută și necesară nu ar fi nicidecum atât de grea, cum poate s-ar părea la prima înfățișare a chestiunii, sau cum s-a cercat și doar iarăși se va cerca a ni se face a crede din partea celor, care au împiedicat-o și până acum și vor voi a o împiedica și mai departe. Alte chestiuni de o greutate fără asemănare, uriașe, gigantice s-au dezlegat în lume și se dezlegă în toate zilele în pace și liniște numai cu ceva perseverență, cu ceva voință resolută; așadar nici noi nu avem cuvânt de a renunța la un drept nedubitabil și o trebuință vitală, numai pentru că ni se spune, că „ar fi greu“; în urma urmelor caută să ajungem și acolo a ne lupta curajos cu orice greutăți, nedrepte de vor fi, și a ne deprinde a le-nvinge. Știm și până acum, că fără luptă nimic n-am dobândit, și să susținem dar și pe cele viitoare, inspirându-ne de amorul către națiune și în numele ei.

Cauza neajunsului vederată fiind, și scopul, pe care l-am avea de urmărit, tot atât de lămurit și de mult cunoscut nouă tuturor, – prin aceste două momente înseși ni se arată și calea, pe care ar fi plecat la reformarea stării actuale. Mi se pare că nu am avea decât a urma pilda altor țări și de acestea aflăm multe, de vreme că pretutindeni în ziua de astăzi învățământul public s-a reformat demult și se reformează neconținut pe temeiul principiului expus, care este de a da tinerimii o creștere adevărat națională; în spiritul acesta, și cu scopul acesta lămurit și de fapt e întocmit și organizat tot învățământul, toată educațiunea la toate națiunile și-n toate statele, și chiar în toate țările statului nostru (uitați-vă la Galiția, Boemia, Ungaria, țările germane!) numai și numai la noi nu. Astfel, d. e., îmi permit puține observări, fără să pretind a face nici un program și numai ca să dau o idee generală despre sistemele, ce domnesc aiurea, – în alte țări se crede de bine și necesar, ca tot învățământul să fie mai concentrat, să aibă un spirit omogen, să fie pus în un raport intim, strâns și ne-ntrerupt cu patria și poporul; astfel dar, potrivit categoriei școlilor și etății școlariilor, tot ce privește țara și națiunea face oarecum centrul instrucțiunii, punându-se în el atare materii și discipline, care mai cu seamă se referesc la acelea și contribuiesc a ni le face cât mai bine cunoscute. Obiecte de acestea ar fi dar și pentru noi geografia împreună cu istoria și etnografia națională, care toate curpind un câmp atât de vast de instrucțiune pentru toate etățile, (de vreme că, d. e., cea din urmă cuprinde chiar și tradițiile, narațiunile populare, descrierea datinelor, etc); și apoi mai cu seamă și literatura. Pe lângă aceste obiecte mai sânt și altele, precum istoria naturală etc., care stau tot atât în referință strânsă cu țara și popor, și se pot trata într-un mod, ca să ne-nfățișeze pe acestea în unitatea și raportul lor firesc și reciproc, ținându-se

neconținut în legătură spirituală cu ele. Ajungând tot mai sus în clasele superioare, materiile acestea și-ar lua o dezvoltare tot mai întinsă, după cum se cam face și acum – numai că, spre durere, se face pururea și curat numai cu privire la toate țările și națiunile străine – afară de a noastră, că toate își află locul în organismul școlilor noastre, numai noi nu.

Se vede dar că o schimbare, cum arăt, nu ar împiedica nici decum studiile celorlalte, ci mai mult ar modifica numai pe unele, dar folosul ar fi mare; anume însă și prin aceea, că studiul limbei și literaturii naționale ar fi neapărat a i se da prin toate școlile o de tot altă atenție și-ntindere.

Despre acestea însă Vă rog să-mi permiteți a introduce aici alte autorități mult mai compenitoare decât vocea mea, ca să arete, cum se judecă de alții despre însemnătatea acestor obiecte și cum se tratează ele prin școală. Iată ce zice, ca să aleg din multe numai pe unul, programul unui gimnaziu german din cele mai bune și renumite:

„E recunoscut de toată lumea, cum că învățământul limbei naționale trebuie să aibă ca scop a produce la elevi cea mai mare deplinătate și ușurință în întrebuintărea ei, atât în vorbă, cât și în scris, nu numai spre reproducerea cugetelor și vorbelor altora, ci și pentru expresia originală a propriului său spirit. Plecând de la acest scop practic și necesar, recunoaștem că el numai atunci se va putea împlini după dorință, dacă în învățământul tuturor disciplinelor gimnaziale el va fi pururea ținut în vedere și urmărit cu conștiință. Drept aceea planul organic al școlii noastre cuprinde în S.I. (despre învățământul limbei) următoarea provocațiune expresă către toți profesorii. – Spre astă cultură a limbei părintești sânt datori toți profesorii a conlucra împreună după toată putința. Toți elevii școlii sânt de constrâns a se apleca cu tot zelul, de a-și învăța limba cât mai bine, spre a putea întrebuinta cu deplinătate, fiind pururea atenți a se exprima corect, chiar etc. Mai vârtos toți profesorii limbilor vechi și noi sânt legați, la predarea acestor limbi, de a avea pururea în vedere cultura, exercițiul propriei limbi etc.

„Unde nu se păzește astă lege sau nu pe deplin, acolo învățământul nu răspunde scopului sus arătat, și în loc de al împlini, îl împiedică vederat, și atunci acel profesor, în privirea înaltei însemnătăți și trebuinței generale a acestui învățământ, care de sine se înțeleg, devine foarte culpabil, pentru că el dărâmă și împiedică faptul ostenelilor altuia; căci cum ar și fi cu putință unui singur profesor (celui de limbă) de a aduce pe școlari la o asemenea deplinătate în cunoștința și stăpânirea limbei sale, când ceilalți nu-i vin în ajutor în predarea obiectelor etc?“

Și mai departe: „Prin limba părintească prinde junimea rădăcină în spiritul și cultura națională. În ea și prin ea numai junimea poate curpinde toate celelalte limbi vechi și noi; în spiritul și-n limba proprie trebuie să primească și să reproducă toată cultura spiritelor, ce vorbesc în alte limbi“.

„Așa toate fructele, pe care le căutăm în studiul și cunoștința altor limbi și literaturi, precum și a tuturor ramurilor de știință, trec în fine în cultura spiritului și limbei proprii a junimii.“

„Astă limbă dar, precum ea este condiția priceperii celorlalte limbi, e în parte și scopul special al studiului lingvistic și pe de altă parte trebuie să fie și la predarea tuturor obiectelor în gimnaziu ca și-n școlile reale unul din principiile conducătoare“.

După acestea, D-lor, a mai zice un cuvânt din partea mea, ar fi de tot superficial, – îmi rămâne numai a trage consecința simplă și firească, aceea: că și-n școlile de aici, în acele școli măcar, care după toate legile Dumnezeiești și omenești, sânt ale națiunii noastre trebuie neapărat cu o oră mai înainte a se introduce limba ei ca mijloc de învățământ.

Acesta, Domnilor, este dreptul nostru, un drept, la care nu putem renunța, pentru că avem datoria strânsă și sfântă către poporul, al căruia fii credincioși sântem, a i-l conserva și apăra, a ceré neprecurmat și fără încetare respectarea și împlinirea lui prin toate mijloacele legale, și cu toată energia, pe care ne-o inspiră devotarea către națiune, ne permite conștiința sancționată de M. S. Împăratul, și credința noastră neclintită către El și glorioasa lui dinastie.

Apud *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, Cernăuți, nr. 3 din martie 1868, p. 60-80.

ISSN 1222-5606